

ਪੰਜਾਬੀ ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਿਖਲਾਈ

(i) ਗੁਰਮੁਖੀ ਫੌਂਟ (Gurmukhi Font)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਫੌਂਟ (Font) ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਊੱਤਰ—ਦੂਜੀਆਂ ਦੀ ਹਰ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਲਿਪੀ ਅੱਖਰਾਂ ਤੇ ਚਿਨ੍ਹਾਂ ਜਾਂ ਸਮੂਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਚਿਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲਖਣਾਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਲਿਪੀ ਦੇ ਇਹਾਂ ਚਿਤਰ-ਰੂਪ ਅੱਖਰਾਂ, ਚਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਅੰਕਾਂ ਦੇ ਛਾਪੇ ਨੂੰ ਫੌਂਟ (Font) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸਥਦਾਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੱਖਰਾਂ, ਚਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ ਤਸਵੀਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਛਾਪਣ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਰੂਪ ਜਾਂ ਸਾਧਨ ਨੂੰ ਫੌਂਟ (Font) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਫੌਂਟ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਨੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?

ਊੱਤਰ—ਫੌਂਟ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ : ਇਕ ਮਸ਼ੀਨੀ ਫੌਂਟ ਤੇ ਦੂਜੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਫੌਂਟ। ਮਸ਼ੀਨੀ ਫੌਂਟ ਲੋਚ ਜਾਂ ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੇ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਵਿਚ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਮੰਦਦ ਨਾਲ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਆਦਿ ਛਾਪਣ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਪਰੰਤੁ ਕੰਪਿਊਟਰ ਫੌਂਟ ਇਕ ਡਿਜੀਟਲ ਡੇਟਾ ਫਾਈਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਗ੍ਰਾਫਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਿਨ੍ਹਾਂ-ਚਿਤਰਾਂ (glyphs) ਦਾ ਇਕ ਸਮੂਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ 'ਰਾਵੀ' ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ 'ਏਰੀਅਲ' ਯੂਨੀਕੋਡ ਫੌਂਟ ਵਿੱਡੋਜ਼ ਦਾ ਭਾਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਫੌਂਟਾਂ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਪਿਊਟਰ ਉੱਤੇ ਇਨਸਟਾਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਟਾਈਪ-ਫੇਸ ਅਤੇ ਫੌਂਟ-ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?

ਊੱਤਰ—ਫੌਂਟਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਮੂਨਿਆਂ (Designs) ਨੂੰ ਟਾਈਪ-ਫੇਸ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕੋ ਨਾਂ ਹੇਠ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਿਆਂ ਟਾਈਪ ਫੇਸਾਂ ਨੂੰ ਫੌਂਟ ਪਰਿਵਾਰ (Font Family) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਫੌਂਟਾਂ ਦੀ ਕੀ-ਮੈਪਿੰਗ (Key mapping) ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਫੌਂਟ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਰੈਗੂਲਰ (Regular), ਲਾਈਟ (Light), ਥਿਨ (Thin), ਵਾਈਡ (Wide), ਬਲੈਕ (Bold), ਸਲਿਮ (Slim), ਥਿਕ (Thick) ਤੇ ਕਲਮੀ ਆਦਿ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਟਾਈਪ ਫੇਸ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਸ਼ੀਨ-ਫੌਂਟਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ (ਆਰੰਭ) ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।

ਊੱਤਰ—ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਸ਼ੀਨ-ਫੌਂਟ ਇਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਸ਼ੀਨ ਫੌਂਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਲੀਆਮ ਕੈਗੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਬਾਈਬਲ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਛਾਪਣ ਲਈ 1811 ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇੱਥੇ ਹੀ 1812 ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਲੇਖਕ ਦੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ ਹੱਲੀ।

ਸੋਨ 1900 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤੀਕ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਫੌਂਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਾਪਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਗੁਰਮੁਖੀ ਕੰਪਿਊਟਰ ਫੌਂਟਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ (ਆਰੰਭ) ਤੇ ਵਰਤੋਂ (ਵਿਕਾਸ) ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।

ਊੱਤਰ—ਅਮਰੀਕਾ ਨਿਵਾਸੀ ਡਾਕਿਆ ਕੁਲਥੀਰ ਸਿੱਖ ਗੁਰਮੁਖੀ (ਪੰਜਾਬੀ) ਕੰਪਿਊਟਰ ਫੌਂਟ ਦੇ ਪਿਤਾਮਾ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 1984 ਵਿਚ ਕੰਪਿਊਟਰ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਫੌਂਟ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸ ਫੌਂਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮੈਕ ਕੰਪਿਊਟਰ ਉੱਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਫੇਨੈਟਿਕ ਅਤੇ ਰਮਿਗਾਟਨ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਫੌਂਟ ਮੰਨੀ ਦੱਨੀਆ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਲੋਂ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੰਪਿਊਟਰ ਫੌਂਟਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਟੋਰ, ਟਾਈਪ-1, ਟਾਈਪ-3, ਟਰੂ ਟਾਈਪ ਅਤੇ ਇਪਨ ਟਾਈਪ ਆਦਿ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਫੌਂਟ ਉਤਾਰਨ (Install) ਕਰਨ ਲਈ ਕੁੱਝ ਵੈਬਸਾਈਟਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ ।

ਊੱਤਰ—ਕੰਪਿਊਟਰ ਉੱਤੇ ਫੌਂਟ ਉਤਾਰਨ ਲਈ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦਾ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਨਾਲ ਜੁਕਿਆ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵੈਬਸਾਈਟਾਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਫੌਂਟ ਉਤਾਰਨ ਦੀ ਮੁਫਤ ਸਹੂਲਤ ਮੌਜੂਦ ਹੈ :

1. [www.gurbanifiles.org.](http://www.gurbanifiles.org/) (ਲਿੰਕ : ਯੂਨੀਕੋਡ/ਫੌਂਟ)
2. www.billiegrosse.is-a-geek.com (ਲਿੰਕ : ਰਿਸੋਰਸਿਜ਼)
3. www.punjabiccomputer.com (ਲਿੰਕ: ਡਾਊਨਾਊਨ > ਫੌਂਟ)

(ii) ਫੌਂਟ ਬਦਲੀ ਤਕਨੀਕ (Font Converter)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਗੁਰਮੁਖੀ ਫੌਂਟ ਬਦਲੀ ਤਕਨੀਕ (Font Converter) ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ ।

ਊੱਤਰ—ਫੌਂਟ ਕਨਵਰਟਰ (Font Converter) ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਫੌਂਟ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਮੈਟਰ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਫੌਂਟ ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਫੌਂਟਾਂ ਦੇ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਖਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਕ ਫੌਂਟ (ਜਿਵੇਂ ਏਰੀਅਲ) ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਕੀਤੇ ਮੈਟਰ ਉੱਤੇ ਜੇਕਰ ਦੂਜਾ ਫੌਂਟ (ਜਿਵੇਂ ਨਿਊ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਕ ਫੌਂਟ (ਜਿਵੇਂ ਏਰੀਅਲ) ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਕੀਤੇ ਮੈਟਰ ਉੱਤੇ ਜੇਕਰ ਦੂਜਾ ਫੌਂਟ (ਜਿਵੇਂ ਨਿਊ ਰੋਮਨ) ਲਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਸਿਰਫ਼ ਸਕਲ (Shape) ਬਦਲਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਪਰੰਤੁ ਪੰਜਾਬੀ (ਗੁਰਮੁਖੀ) ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਫੌਂਟ ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਕੀਤੇ ਮੈਟਰ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਤੀਜੀ ਧਿਰ ਦੇ ਫੌਂਟ ਕਨਵਰਟਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁੱਝ ਫੌਂਟ ਕਨਵਰਟਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵੈਬ-ਸਾਈਟਾਂ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :

1. www.gurmukhifontconverter.com

2. www.janmejajohal.com.

ਉਪਰੋਕਤ ਵੈਬ ਸਾਈਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਈਟ ਫੌਂਟ ਕਨਵਰਟਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੇ ਜਨਮਦਾਤੇ ਡਾ: ਜਨਮੇਜਾਸਿੰਘ ਜੋਹਲ ਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਫੌਂਟ ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਕੀਤੇ ਮੈਟਰ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਫੌਂਟ ਵਿਚ ਪਲਟ ਸਕਦੇ ਹੋ । ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਸ, ਅਨਮੋਲ ਲਿਪੀ ਆਦਿ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਮੈਟਰ ਨੂੰ ਸਤਲੁਜ ਫੌਂਟ ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਤੇ ਅਖਬਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਕੀ-ਬੋਰਡ (Key board) ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਊੱਤਰ—ਕੰਪਿਊਟਰ ਨੂੰ ਇਨਪੁਟ (Input) ਦੇਣ ਲਈ ਉਸ ਨਾਲ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਬੋਰਡ ਜੋਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਟਾਈਪ ਰਾਈਟਰ ਵਰਗੇ ਬਟਨ ਲੱਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦੇ ਬਿੰਨ-ਬਿੰਨ ਬਟਨਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾ ਕੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਨੂੰ ਇਨਪੁਟ (Input) ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਬਟਨ ਦਬਾਉਣ ਨਾਲ ਕੀ ਬੋਰਡ ਤੋਂ ਬਿਜਲੀ ਸੰਕੇਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਤਾਰ ਰਾਹੀਂ ਸੀ.ਪੀ.ਯੂ. ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦਬਾਏ ਗਏ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੱਖਰ, ਅੰਕ ਜਾਂ ਚਿਨ੍ਹ ਨੂੰ ਮਾਨੀਟਰ ਉੱਤੇ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਆਮ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮੁਖੀ (ਪੰਜਾਬੀ) ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ (QWERTY) ਕੀ-ਬੋਰਡ ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਕੀ-ਬੋਰਡ (Key-Board) ਲੇ-ਆਉਟ (Lay-out) ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?

ਊੱਤਰ—ਕੀ-ਬੋਰਡ ਲੇ-ਆਉਟ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਭੋਤਿਕ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਦੀ ਸੈਟਿੰਗ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ । ਇਕ ਸਪਾਰਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਾਲੇ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਰਮਿਗਾਟਨ (Remington) ਤੇ ਫੋਨੈਟਿਕ (Phonetic) ਕੀ-ਬੋਰਡ ਵਜੋਂ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ।

ਕੀ-ਬੋਰਡ ਫੌਂਟ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਆਸੀਂ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸਤਲੁਜ ਵਰਗੇ ਫੌਂਟ ਰਮਿਗਾਟਨ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ ਪਰੰਤੁ ਅਨਮੋਲ ਲਿਪੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਲਿਪੀ ਅਤੇ ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਆਦਿ ਫੋਨੈਟਿਕ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ । ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਤੇ ਫੌਂਟ ਇਕੋ ਹੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ (ਰਮਿਗਾਟਨ ਜਾਂ ਫੋਨੈਟਿਕ) ਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਮੁਸਕਿਲ ਨਹੀਂ, ਪਰੰਤੁ ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਤੋਂ ਫੌਂਟ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (Driver) ਵਰਤਣਾ ਪਵੇਗਾ । ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਟਾਈਪਿਸਟ ਰਮਿਗਾਟਨ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਵਰਤ ਕੇ ਅਨਮੋਲ ਫੌਂਟ ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੁ ਗ੍ਰੋਰ-ਟਾਈਪਿਸਟ ਰਮਿਗਾਟਨ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਵਰਤ ਕੇ ਅਨਮੋਲ ਫੌਂਟ ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕੰਪਿਊਟਰ ਲੇ-ਆਉਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪਵੇਗੀ ।

ਕੀ-ਬੋਰਡ ਲੇ-ਆਊਟ (Key-board Layout) ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੇ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਦੇ ਬਟਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਯੰਤਰੀ, ਲੇਖਲ (ਚਿੰਨ੍ਹ) ਜਾਂ ਲੇ-ਆਊਟ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਵਿਵਸਥਾ ਹੈ।

ਯੰਤਰੀ ਲੇ-ਆਊਟ-ਕੀ-ਬੋਰਡ ਦੇ ਬਟਨਾਂ ਦੀ ਸਥਾਨ-ਬਦਲੀ।

ਵਿਸ਼ ਲੇ-ਆਊਟ-ਕੀ-ਬੋਰਡ ਦੇ ਬਟਨਾਂ ਉੱਪਰ ਲਿਖੇ ਅੱਖਰਾਂ, ਅੰਕਾਂ ਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਦਲਾ-ਬਦਲੀ।

ਲੇ-ਆਊਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ-ਕਿਸੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਘਟਨਾ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਅੱਖਰਾਂ, ਅੰਕਾਂ ਜਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਦਲਾ-ਬਦਲੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਪੰਜਾਬੀ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਲੇ-ਆਊਟ (Keyboard Lay-out) ਸੰਬੰਧੀ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।

ਉੱਤਰ-ਕੰਪਿਊਟਰ ਉੱਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਲੇ-ਆਊਟ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ :

1. ਫੋਨੈਟਿਕ ਕੀ-ਬੋਰਡ (Phonetic Key Board)
2. ਰੇਮਿਂਗਟਨ ਕੀ-ਬੋਰਡ (Remington Key Board)
3. ਇਨਸਕਰਿਪਟਡ ਕੀ-ਬੋਰਡ (Inscribed Key Board)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਫੋਨੈਟਿਕ ਕੀ-ਬੋਰਡ (Phonetic Key Board) ਨਾਲ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਾਓ।

ਉੱਤਰ-ਫੋਨੈਟਿਕ (Phonetic) ਇਕ ਪੁਨੀਆਤਮਕ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਹੈ। ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਨੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗ੍ਰੋਰ-ਟਾਈਪਿਸਟ ਵਰਤੋਕਾਰਾਂ ਲਈ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਤੇ ਸਰਲ ਹੈ। ਇਸ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਫੌਂਟਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਮ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਨਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਨ :

ਅਨਮੇਲ ਲਿਪੀ, ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਵੈੱਬ, ਅਮਰ ਲਿਪੀ, ਸਮਤੋਲ ਲਿਪੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਲਿਪੀ, ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਆਦਿ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੋਨੈਟਿਕ ਫੌਂਟਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਾਈਟਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ :

1. gurbaniakhar.org (ਲਿੰਕ : ਪੰਜਾਬੀ ਫੌਂਟ)
2. likhari.org (ਲਿੰਕ : ਡਾਊਨ ਲੋਡ) ਪੰਜਾਬੀ ਫੌਂਟ
3. Sgpc.net (ਲਿੰਕ : ਡਾਊਨਲੋਡ ਫੌਂਟ)
4. Punjabicomputer.com (ਲਿੰਕ : ਡਾਊਨਲੋਡ > ਪੰਜਾਬੀ ਫੌਂਟ)
5. sikhnet.com (ਲਿੰਕ : ਡਾਊਨਲੋਡ > ਗੁਰਬਾਣੀ ਫੌਂਟ)
6. sites.google.com/site/jantabulletinindia (ਲਿੰਕ : ਪੰਜਾਬੀ)
7. gurbanifiles.org (ਲਿੰਕ : ਯੂਨੀਕੋਡ > ਫੌਂਟ)
8. sikhstudentsfederation.com (ਲਿੰਕ : ਮੋਰ > ਪੰਜਾਬੀ ਫੌਂਟਸ)
9. salrc.uchicago.edu (ਲਿੰਕ : ਰਿਸੋਰਸਿਜ਼ > ਫੌਂਟਸ)

ਫੋਨੈਟਿਕ (Phonetic) ਟਾਈਪਿੰਗ ਸਮੇਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਪਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਤੇ ਸਾਵਧਾਨੀਆਂ ਵਰਤਣੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ :

ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਅੱਖਰ-ਕ, ਗ ਅਤੇ ਪ, ਬ ਨੂੰ ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਸਧਾਰਨ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਿਫਟ ਕੀ (Shift + Key) ਅਤੇ ਕੈਪਸ ਲਾਕ (Caps Lock) ਨਹੀਂ ਦਬਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ।

ਸਘੋਸ਼ (ਨਾਈ) ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਵਿੰਨੀਜਨ-ਖ, ਘ ਅਤੇ ਵ, ਭ ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਦੀ ਸਿਫਟ ਕੀ ਦਬਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਤੇ ਕੈਪਸ ਲਾਕ ਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਅਰਥਾਤ 'ਕ' ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਲਈ K ਕੀ ਨੂੰ ਇਕ ਉੱਗਲ ਨਾਲ ਸਧਾਰਨ ਗ੍ਰੇਪ ਵਿਚ ਦਬਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ 'ਖ' ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਉੱਗਲ ਨਾਲ ਸਿਫਟ (Shift) ਨੂੰ ਦਬਾ ਕੇ ਦੂਜੀ ਉੱਗਲ ਨਾਲ K ਕੀ ਨੂੰ ਦਬਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਚਿਨ੍ਹਾਂ 'ਾ' ਤੁ ਅੱਖਰ 'ਤ' ਨੂੰ ਅਤੇ ਅਧਕ (ੴ) ਨੂੰ ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੈਟਿੰਗ ਵਲ ਪਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ : ਕੰਨਾ (ਿ) ਲਈ ਛੋਟੇ w, ਅੱਧਕ ਲਈ, ਤੱਤਾ (ਤ) ਅੱਖਰ ਲਈ ਛੋਟੇ q ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੋ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿੰਦੀ ਵਾਲਾ ਕੰਨਾ (ਿ) ਪਾਉਣ ਲਈ ਵੱਡਾ W, ਲਾਈਨ ਵਾਲੀ ਅੱਧਕ (ੴ) ਲਈ ~ ਤੇ ਥੱਥਾ (ਥ) ਲਈ ਅੱਖਰ ਲਈ ਵੱਡੇ Q ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਰੰਮਿਗਟਨ (Remington) ਕੀ-ਬੋਰਡ ਨਾਲ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਾਓ ।

ਉੱਤਰ-ਰੰਮਿਗਟਨ (Remington) ਕੀ-ਬੋਰਡ ਟਾਈਪ ਰਾਈਟਰ ਵਾਲਾ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਟਾਈਪਿਸਟ ਲੋਕ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਰੰਮਿਗਟਨ ਟਾਈਪਿੰਗ ਤੋਂ ਭਾਵ ਅਜਿਹੀ ਟਾਈਪਿੰਗ ਤੋਂ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪਗਸ਼ (ਟੱਚ/ਛੋਹ) ਤਕਨੀਕ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਹੈ। ਇਸ ਤਕਨੀਕ ਵਿਚ ਟਾਈਪਿਸਟ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਦੇ ਬਟਨਾਂ ਵਲ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ, ਸਗੋਂ ਮਾਨੀਟਰ ਦੀ ਸਕਗੀਨ ਵਲ ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਉੱਗਲਾਂ ਦੀ ਛੋਹ ਨਾਲ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਵਲ ਬਿਨਾਂ ਦੇਖਿਆ ਹੀ ਟਾਈਪ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਟਾਈਪਿੰਗ ਦਾ ਰੋਮਨ ਅੱਖਰਾਂ ਜਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਨੀਆਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਤੇ ਵੱਖਰੀ ਤਕਨੀਕ ਹੈ। ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਟਾਈਪਿਸਟ ਆਮ ਕਰਕੇ ਰੰਮਿਗਟਨ ਟਾਈਪਿੰਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਕਰਵੀ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰੰਮਿਗਟਨ ਟਾਈਪਿੰਗ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਛੋਟਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਠ ਲਿਖੇ ਹਨ :

ਸਤਲੁਜ, ਜੁਆਏ, ਅਸੀਸ, ਗੁਰਮੁਖੀ, ਪ੍ਰਾਈਮ-ਜਾ ਆਦਿ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਰੰਮਿਟਗਟਨ ਫੋਨੈਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਟਰਨੈਟ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵੈੱਬ ਸਾਈਟ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪਿੱਛੇ ਦਿੱਤੇ ਫੋਨੈਟਿਕ ਫੋਨਾਂ ਵਾਲੇ ਹੀ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਇਨਸਕਰਿਪਟ/ਸਿਲਾਲੇਖੀ (Inscript) ਕੀ-ਬੋਰਡ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਾਓ ।

ਉੱਤਰ-ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਲਈ ਉੱਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਂਝਾ ਮਿਆਰੀ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਲੇ-ਆਊਟ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਇਨਸਕਰਿਪਟ/ਸਿਲਾਲੇਖੀ (Inscript) ਕੀ-ਬੋਰਡ ਲੇ-ਆਊਟ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਦਾ ਮਿਆਰ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਦੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਕਾਸ C-ਡੈਕ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਵਿੰਡੇਜ, ਲਾਈਨਕਸ ਅਤੇ ਮੈਕ-ਉਪਰੋਕਿੰਗ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮੇਬਾਈਲ ਫੋਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਹੁਤੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਲਿਪੀਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਬਹੁਮੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚੋਂ ਹੋਇਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉੱਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਤੇ ਚਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਹ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਸਟਮ ਰਾਹੀਂ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਇਕ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਵੀ ਟਾਈਪ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਯੂਨੀਕੋਡ ਦਾ ਵੀ ਪੂਰਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਨਸਕਰਿਪ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਦਾ ਲੇ-ਆਊਟ ਤਕਨੀਕੀ ਪੱਖ ਨੂੰ ਪਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੀ-ਬੋਰਡ ਦੇ ਮੱਧ (Caps Lock) ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਉੱਪਰਲੀ ਪੰਕਤੀ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਪਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ A 'ਤੇ ਹੋਵਾ (') ਅਤੇ ਸਿਫਟ ਦਬਾ ਕੇ (ਉ) ਟਾਈਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'S' ਤੇ (ੰ) ਅਤੇ ਸਿਫਟ ਦਬਾ ਕੇ (ਏ) ਟਾਈਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(iii) ਯੂਨੀਕੋਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (Unicode System)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਕੰਪਿਊਟਰ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ-ਕੰਪਿਊਟਰ ਇਕ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਅੰਕੜਾ ਜਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ-ਸੰਸਕਾਪਨ (Data or Information processing) ਮਸ਼ੀਨ ਹੈ। ਕਈ ਇਸ ਲਈ ਅੰਕੜਾ ਜਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਮਸ਼ੀਨ ਸਬਦ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਕੰਪਿਊਟਰ ਉੱਤੇ ਪਾਈਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ, ਦਸਤਾਵੇਜ਼, ਗੀਤ-ਸੰਗੀਤ, ਫੋਟੋਆਂ ਅਤੇ ਫਿਲਮਾਂ ਆਦਿ ਕੰਪਿਊਟਰ ਲਈ ਸਿਰਫ ਅੰਕੜੇ ਹੀ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਜਾਣ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਿਰਫ ਦੋ ਅੰਕਾਂ, ਸਿਫਰ (0) ਅਤੇ ਇਕ (1) ਨੂੰ ਹੀ ਸਮੱਝ ਸਕਾ ਹੈ। ਸਿਫਰ ਤੇ ਇਕ ਕੰਪਿਊਟਰ ਲਈ ਅੰਕੜਾ (Data) ਜਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ (Information) ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਅੰਕਾਂ ਦੇ ਚੁੱਟਾਂ ਤੋਂ ਬਣੇ ਅੰਕਤਿਆਂ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਬਾਇਨਰੀ ਅੰਕ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਰਥਾਤ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਅੰਕਾਂ 0 ਅਤੇ 1 ਨੂੰ ਬਿਟਸ (ਬਾਈਨਰੀ ਡਿਜਿਟ) ਦਾ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਠ ਬਿੱਟਸ ਮਿਲ ਕੇ ਇਕ ਬਾਈਟ (Byte) ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਮੈਮਰੀ ਸਾਈਜ਼ ਦਾ ਇਕ ਯੂਨਿਟ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਚ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੰਕੇਤਾਂ (Signals) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਡ (Code) ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਅੱਖਰ, ਅੱਖਰ ਜਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ 7 ਤੋਂ 16 ਬਿਟ ਬਾਇਨਰੀ ਕੋਡ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਬਾਇਨਰੀ ਅੰਕ 10,00001 ਦਸ਼ਮਲਵ ਅੰਕ 65 ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਆਸਕੀ (ASCII) ਕੋਡ ਵਿਚ ਅੰਗੋਜ਼ੀ ਦੇ ਅੱਖਰ A ਨੂੰ ਅੰਕਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਚ ਆਸਕੀ (ASCII) ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸਕੀ (ISCII) ਤੇ ਯੂਨੀਕੋਡ (Unicode) ਆਦਿ ਕਈ ਕੋਡਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

~~ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲਿਖਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਆਸਕੀ (ASCII) ਕੋਡ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਾਓ।~~

ਉੱਤਰ—ਆਸਕੀ (ASCII) ਸਥਾਨ Amercian Standard Code for Information interchange ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਾਂ ਲਾਤੀਨੀ ਕੋਡ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ। ਆਸਕੀ 8 ਬਿਟਸ ਵਾਲਾ ਇਕ ਸੰਕੇਤ-ਕੋਡ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਿਫਰ (0) ਅਤੇ ਇਕ (1) ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ 256 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜੁੱਟ (Combination) ਬਣ ਸਕਦੇ ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ 256 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੱਖਰਾਂ, ਅੰਕਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਮੁਢਲੇ ਪੜਾ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੰਪਿਊਟਰੀ ਖੋਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਹੋਰਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ।

ਇਸ ਕਰਕੇ ਜਿਉ-ਜਿਉ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਂ-ਪ੍ਰੈਮੀਆਂ ਨੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਫੌਂਟ ਬਣਾ ਲਏ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਉੱਦਮ ਡਾ: ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਬਿੰਦ ਨੇ 1984 ਵਿਚ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫੌਂਟ ਬਣਾ ਲਏ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਫੌਂਟਾਂ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਵੀ ਬਣਾ ਲਏ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਆਉਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਕ ਫੌਂਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਇਕ ਕੀ ਦਬਾਉਣ ਨਾਲ 'ਕ' ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਫੌਂਟ ਵਿਚ ਉਸੇ ਬਟਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਅੱਖਰ ਜਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹ ਰੂਪਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੌਂਟਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਆਸਕੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ।

~~ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਰਤੀ ਕੋਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਇਸਕੀ (ISCII) ਨਾਲ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਾਓ।~~

ਉੱਤਰ—ISCII (ਇਸਕੀ) ਦਾ ਪੂਰਾ ਨੰ ਹੈ, Indian Standard Code for information interchange, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 1991 ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਪਲੈਟਫਾਰਮ ਉੱਤੇ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਤੇ ਮੰਤਰ ਨਾਲ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਬੰਗਾਲੀ, ਅਸਾਮੀ, ਗੁਰਮੁਖੀ (ਪੰਜਾਬੀ), ਦੇਵਨਾਗਰੀ (ਹਿੰਦੀ), ਗੁਜਰਾਤੀ, ਕੰਨੜ, ਮਲਿਆਲਮ ਤੇ ਤੈਲਗੁ ਆਦਿ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਬ੍ਰਹਮੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਧੁਨੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਲਗਪਗ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਪੁਨੀਅਤਮਕ (Phonetic) ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਧੁਨੀ ਲਈ ਕੋਵਲ ਇਕੋ ਅੱਖਰ ਹੀ ਨਿਸਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਪੁਨੀ-ਉਚਾਰਨ ਨਾਲ ਮਿਲਾਨ ਕਰ ਕੇ ਵਿਉਤਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਧੁਨੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਆਪਸੀ ਮੇਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਧੁਨੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਵਿਚ ਸਾਂਝੇ ਬਟਨ ਬੱਲੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਲਾਭ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਵਿਸ਼ੇ (ਲਿਖਤ) ਦਾ ਲਿਪੀਆਂਤਰਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

~~ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਯੂਨੀਕੋਡ (Unicode) ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਾਲ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਾਓ।~~

ਜਾਂ

ਯੂਨੀਕੋਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਯੂਨੀਕੋਡ ਇਕ ਅੰਤਰਗ਼ਾਸ਼ਟਰੀ ਅੱਖਰ ਇਕੋਡਿੰਗ (ਸੰਕੇਤੀਕਰਨ) ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ, ਜੋ ਦੂਜੀਆਂ ਦੀ ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੋ ਇਕ ਅੱਖਰ ਅਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਈ ਇਕ ਕੋਡ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਪਰ ਯੂਨੀਕੋਡ ਇਕੋ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ, ਜੋ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈਂਡ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਡਾਟਾ ਮੁੜ-ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜਾਂ ਜੋੜ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਯੂਨੀਕੋਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਹਰ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ, ਅੰਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸੇਸ਼ ਚਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਿਸੇਸ਼ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਕੋਡ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਯੂਨੀਕੋਡ ਅਨੁਕੂਲ ਹਰ ਇਕ ਕੰਪਿਊਟਰ ਉੱਤੇ ਸਦਾ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫੌਟਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਯੂਨੀਕੋਡ ਨੇ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਯੂਨੀਕੋਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ 16 ਬਿੱਟ ਅਕਾਰ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ 68, 536 ਅੱਖਰਾਂ, ਅੰਕਾਂ ਤੇ ਚਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਚ ਅੰਕੜਾ-ਭੇਡਾਰਨ ਲਈ ਇਕ ਸੰਕੇਤ ਮਾਪਦੰਡ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਕੰਪਿਊਟਰ ਉੱਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਹੋਰਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਭਵ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਐਡੀਸ਼ਨ 1991 ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਤਾਜੇ ਐਡੀਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੀਆਂ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ 50,000 ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅੱਖਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਵਿਚ ਗਣਿਤਕ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ, ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਚਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਸੇਸ਼ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਯੂਨੀਕੋਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਿਪੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ (ਪੰਜਾਬੀ), ਦੇਵਨਾਗਰੀ (ਹਿੰਦੀ), ਬੰਗਾਲੀ, ਗੁਜਰਾਤੀ, ਤਾਮਿਲ, ਉੜੀਆ, ਕੰਨੜ, ਤੈਲਗੂ ਤੇ ਮਲਿਆਲਮ ਆਦਿ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਐਪਲ (Apple), ਆਈ. ਬੀ. ਐਮ (IBM), ਓਰੇਕਲ (Oracle), ਮਾਈਕਰੋਸਾਫਟ (Microsoft), ਸਾਈਬੇਸ (Sybase) ਤੇ ਯੂਨੀਸਿਸ (Unisys) ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੇ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਓਪਰੇਟਿੰਗ ਸਿਸਟਮ (Operating System) ਅਤੇ ਵੈੱਬ ਬ੍ਰਾਊਜ਼ਰ (Web browser) ਵਰਗੇ ਸਿਰਕੱਢ ਸਾਫਟਵੇਅਰ ਵੀ ਯੂਨੀਕੋਡ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਯੂਨੀਕੋਡ ਦੀ ਲੋੜ ਕਿਉਂ ਪਈ ? ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ।

~~X~~ ਉੱਤਰ-ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੀ ਸਕਰੀਨ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਲਿਖਤ, ਪੱਤਰ ਜਾਂ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਤੁਹਾਡੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਉੱਤੇ ਉਸੇ ਫੌਟ ਦਾ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਫੌਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਅਰਥਾਤ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਉਸੇ ਫੌਟ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਉਸਦੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਉੱਤੇ ਮੌਜੂਦ ਹੋਵੇ, ਪ੍ਰਤੀ ਅਗਲੇ ਦੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਉੱਪਰ ਜੇਕਰ ਉਹ ਫੌਟ ਲੋਡ ਨਾ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਲਿਖਤ, ਪੱਤਰ ਜਾਂ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਮਿਹਨਤ, ਸਮਾਂ ਤੇ ਪੈਸਾ ਵਿਅਰਥ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯੂਨੀਕੋਡ ਨੇ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸੇ ਹੱਲ ਦੀ ਹੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਜੋ ਯੂਨੀਕੋਡ ਨੇ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਕੀ-ਬੋਰਡ ਉੱਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਬਦਨ ਨੂੰ ਇਕ ਸਥਿਰ ਸੰਕੇਤ (ਕੋਡ) ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੀ-ਬੋਰਡ ਦਿਖਾਏ ਗਏ ਬਟਨ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਫੌਟ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਸੀ.ਪੀ.ਯੂ. (C.P.U.) ਇਸ ਕੋਡ ਦਾ ਮੇਲ (ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਨਿਸਚਿਤ) ਕਿਸੇ ਵਿਸੇਸ਼ ਅੱਖਰ, ਅੰਕ ਜਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਾਲ ਕਗ਼ਤੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਸਕਰੀਨ ਉੱਤੇ ਰੂਪਮਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਸਕੀ ਵਿਚ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਉੱਤੇ c (ਛੋਟੀ) ਬਟਨ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਤੇ ਫੌਟ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਸਕਰੀਨ ਉੱਤੇ c (ਛੋਟੀ) ਰੂਪਮਾਨ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੇਕਰ ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਕਰੂਤੀਦੇਵ ਫੌਟ ਲਗਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ 'ਚ' ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇਗੀ, ਪਰੰਤੂ ਜੇਕਰ ਪੰਜਾਬੀ ਫੌਟ (ਜ਼ਾਇਦੇ) ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ 'ਫ' ਦਿਸੇਗਾ, ਪਰੰਤੂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਲਿਪੀ ਫੌਟ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ 'ਚ' ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇਗਾ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਡੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਉੱਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ (ਪੰਜਾਬੀ) ਦਾ ਜ਼ਾਇਦੇ ਫੌਟ ਲਗਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਲਿਪੀ ਫੌਟ ਵਾਲੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਉੱਤੇ ਟਾਈਪ ਕੀਤੀ ਗਈ ਲਿਖਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਫੌਟ (ਫ) ਚੱਚੇ (ਚ) ਵਿਚ ਬਦਲੇ ਦਿਸਣਗੇ ਤੇ ਹੋਰਨੀ ਲਗਾਂ-ਮਾਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡੀ ਲਿਖਤ ਪੜ੍ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕੇਗੀ ਤੇ ਅਗਲੇ ਲਈ ਲਿਗਾਰਥਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਕਾਸਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੇ-ਆਊਟ ਵਾਲੇ ਕੀ-ਬੋਰਡਾਂ ਦੇ ਬਟਨਾਂ ਨਾਲ ਅੱਖਰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਬਣਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫੌਟਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸਮੱਸਿਆ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਯੂਨੀਕੋਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਕੋਡ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਰਤੋਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹਰ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਅੱਖਰ ਲਈ ਇਕ ਸਥਿਰ ਕੋਡ ਰਾਖਵਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੂਨੀਕੋਡ ਵਿਚ

ਛੱਤੀਨੀ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ) ਨੂੰ 0 ਤੋਂ 256, ਦੇਵਨਾਗਰੀ (ਹਿੰਦੀ) ਨੂੰ 2304 ਤੋਂ 2431 ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ (ਪੰਜਾਬੀ) ਨੂੰ 2560 ਤੋਂ 2687 ਦੀ ਕੋਡ ਸੀਮਾ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਇਹ ਦੱਸ ਦੇਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸੀਮਾ ਆਸਕੀ ਵਾਲੀ ਹੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਮੱਸਿਆ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਤੇ ਹੁਣ ਯੂਨੀਕੋਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਹੋਈ ਕੋਈ ਵੀ ਲਿਖਤ, ਪੱਤਰ ਜਾਂ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸਹਲਤਾ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

~~ਖੱਬਾਨ 6. ਯੂਨੀਕੋਡ ਫੌਂਟ ਨੂੰ ਇਸਟਾਲ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ?~~

ਉੱਤਰ—ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਯੂਨੀਕੋਡ ਗੁਰਮੁਖੀ ਫੌਂਟ ਮੈਕਿਨਟੋਸ਼ ਉ. ਐਸ. 9 ਕੰਪਿਊਟਰ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਮਾਈਕਰੋਸਾਫਟ ਕੰਪਨੀ ਨੇ 'ਰਾਵੀ' ਨਾਂ ਦਾ ਯੂਨੀਕੋਡ ਫੌਂਟ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਵਿਡੋਜ਼ ਇਸਟਾਲ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਚ ਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਯੂਨੀਕੋਡ ਫੌਂਟ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਹੋਈ ਲਿਖਤ ਉੱਤੇ ਜੇਕਰ ਦੂਜਾ ਯੂਨੀਕੋਡ ਫੌਂਟ ਲਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹੋਰ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਕਲ ਹੀ ਬਦਲਦੀ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਯੂਨੀਕੋਡ ਫੌਂਟਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਇਸਟਾਲ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਕੋਈ ਅੱਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਵਾਇਤੀ ਅਸ਼ਕੀ ਫੌਂਟ ਵਾਂਗ ਹੀ ਇਸਟਾਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਵਿਡੋਜ਼ ਵਾਲੇ ਕੰਪਿਊਟਰ, ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਰਾਵੀ' ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸਟਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵਿਚ ਕੋਈ ਹੋਰ ਫੌਂਟ ਇਸਟਾਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਹੋਣ ਲਿਖੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕੋ :

- ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸਟਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਫੌਂਟ ਨੂੰ ਚੁਣੋ ਤੇ ਫਿਰ 'ਕਾਪੀ' (Copy) ਕਮਾੰਡ ਦਿਓ।
- ਸਟਾਰਟ > ਕੰਟਰੋਲ ਪੈਨਲ ਉੱਤੇ ਕਲਿੱਕ ਕਰੋ, ਫੌਂਟ ਨਾਂ ਦਾ ਫੋਲਡਰ ਖੋਲੋ।
- ਫਿਰ ਪੇਸਟ ਕਮਾੰਡ ਦਿਓ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਚੁਣੋਣਾ ਫੌਂਟ ਇਸਟਾਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

~~ਖੱਬਾਨ 7. ਯੂਨੀਕੋਡ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਲੇ-ਆਉਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਾਰੇ ਦੱਸੋ।~~

ਉੱਤਰ—ਯੂਨੀਕੋਡ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਲੇ-ਆਉਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਿੰਨ-ਬਿੰਨ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਲੇ-ਆਉਟਾਂ ਰਾਹੀਂ ਯੂਨੀਕੋਡ 'ਰਾਵੀ' ਵਿਚ ਰਾਈਪ ਕਰਨ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਡੋਜ਼ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਇਸਕਰਿਪਟ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਲੇ-ਆਉਟ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਧਾ ਯੂਨੀਕੋਡ 'ਰਾਵੀ' ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਇਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਪੈਨਲ ਤੋਂ ਸਰਗਰਾਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਟੈਪ ਚੁੱਕਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ :

- ਸਟਾਰਟ (Start) ਬਟਨ ਤੇ ਕਲਿੱਕ ਕਰੋ ਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਪੈਨਲ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰੋ।
- ਫਿਰ Region and Language (ਵਿਡੋਜ਼ 2007) ਨੂੰ ਚੁਣੋ।
- Keyboard and Language ਬਟਨ 'ਤੇ ਕਲਿੱਕ ਕਰੋ ਤੇ ਫਿਰ Change Keyboard ਉੱਤੇ ਕਲਿੱਕ ਕਰੋ।
- ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਦਿਸਣ ਵਾਲੇ Add ਬਟਨ 'ਤੇ ਕਲਿੱਕ ਕਰੋ।
- ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵੀ ਲਿਸਟ ਵਿਚੋਂ Punjabi (India) ਚੁਣੋ ਤੇ ਫਿਰ Key board ਉੱਤੇ ਡਬਲ ਕਲਿੱਕ ਕਰੋ।
- ਇੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ Punjabi ਦੀ ਚੋਣ ਕਰੋ। ਫਿਰ Ok, Apply ਅਤੇ Ok ਉੱਤੇ ਕਲਿੱਕ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਪੂਰੀ ਕਰੋ।

(vii) ਹੁਣ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੀ ਟਾਸਕਬਾਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ-ਪੱਟੀ ਦਿਸੇਗੀ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ 'EN' ਲਿਖਿਆਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਨੋਟ 'ਰਾਵੀ' ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਲਈ 'EN' ਉੱਤੇ ਕਲਿੱਕ ਕਰੋ ਤੇ ਫਿਰ ਨਵੀਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ PA Punjabi (India) ਤੇ ਕਲਿੱਕ ਕਰੋ। ਹੁਣ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਪਿਊਟਰ ਇਸਕਰਿਪਟ ਲੇ-ਆਉਟ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ।

ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਪਹਿਲਾਂ 'ਅਸੀਸ' ਜਾਂ 'ਅਨਮੋਲ' ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਫੌਂਟ ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਐਮਵਾਰ ਰਮਿੰਗਟਨ ਅਤੇ ਫੋਨੋਟਿਕ ਲੇ-ਆਉਟ ਵਾਲੇ ਯੂਨੀਕੋਡ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪਵੇਗੀ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੈਂਬਸਾਈਟ www.gurbanifiles.org ਦੇ Unicode Info/Fonts ਵਾਲੇ ਲਿੰਕ ਉੱਤੇ ਕਲਿੱਕ ਕਰ ਕੇ ਪੰਨੇ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ Custom Punjabi Unicode Keyboard ਤੋਂ ਡਾਊਨਲੋਡ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਸਟਾਲ ਕਰਨ ਮਹਾਰੋਂ ਇਹ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਉੱਪਰ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਪੱਟੀ ਵਿਚ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਲੇ-ਆਉਟ ਵਿਚ ਸੋਧ ਕਰਨ ਲਈ 'Microsoft Keyboard Layout Creator' ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਯੂਨੀਕੋਡ ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਚ ਕਿਹੜਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਯੂਨੀਕੋਡ ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਹਾਡੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਇਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ :

1. ਇੱਕਰਿਪਟ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਲੇ-ਆਊਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ—ਇਹ ਵਿੰਡੋਜ਼ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਾਮਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

2. ਬਾਹਰਲਾ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਲੇ-ਆਊਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ—ਇਸਨੂੰ ਤੁਸੀਂ www.gurbanifiles.org ਜਾਂ ਕਿੱਥੇ ਹੋਰ ਵੈੱਬਸਾਈਡ 'ਤੇ ਡਾਊਨਲੋਡ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ।

3. ਤੀਜੀ ਧਿਰ ਦਾ ਯੂਨੀਕੋਡ ਟਾਈਪਿੰਗ ਕੀ-ਬੋਰਡ—ਯੂਨੀ-ਟਾਈਪ ਜਾਂ ਜੀ-ਲਿਪੀਕਾ ਆਦਿ ।

ਟਾਈਪ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਤੁਸੀਂ ਟਾਸਕਬਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ-ਪੱਟੀ ਤੋਂ ਭਾਸ਼ਾ/ਕੀ-ਬੋਰਡ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ । ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਖੋਂ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਰੱਖਣ ਸਮੇਂ ਭਾਸ਼ਾ-ਪੱਟੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਚੋਣ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਬਦਲੀ ਲਈ Ctrl + Shift ਅਤੇ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਦੀ ਬਦਲੀ ਲਈ Alt + Shift ਕੀ-ਬੋਰਡ ਸ਼ਾਰਟਕੱਟ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਕੀ-ਬੋਰਡ ਲੇ-ਆਊਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ (ੳ) ਅੱਖਰ ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਤੀਜੀ ਸਿਰ ਦੇ ਸਾਫਟਵੇਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਅੱਖਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਟਾਈਪ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਯੂਨੀਕੋਡ ਵਿਚ ਉ, ਅ, ਇ ਅਤੇ ਸਿਹਾਰੀ (ੳ) ਟਾਈਪ ਕਰਦਿਆਂ ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਕਿ ਉਹ ਅਗਲਾ ਬਟਨ ਦੱਥਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ।

ਯੂਨੀਕੋਡ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਗਲਤ ਜਾਂ ਨਿਸਚਿਤ ਨਿਯਮਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਗਾਂ-ਮਾਤਰਾਂ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦੀਆਂ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਯੂਨੀਕੋਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਲਾਭ ਦੱਸੋ ।

ਉੱਤਰ—ਯੂਨੀਕੋਡ ਇਕ ਅੰਤਰਾਸਟਰੀ ਮਿਆਰਾਂ ਵਾਲੀ ਕੋਡ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਰਵਾਇਤੀ ਫੌਂਟਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਹਨ :

1. ਯੂਨੀਕੋਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਕੀਤਾ ਮੈਟਰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਯੂਨੀਕੋਡ ਆਧਾਰਿਤ ਕੰਪਿਊਟਰ ਉੱਤੇ ਚੇਲ੍ਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

2. ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਅੱਖਰ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ੀ ਪਾਠ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾ ਸਦਕਾ ਹੈ ।

3. ਯੂਨੀਕੋਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਕੰਪਿਊਟਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਮੁਖਜ਼ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਉਹ ਕੰਮ ਲਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ।

4. ਇਸ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਵਿਚਲੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਸਾਫਟਵੇਰਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਪਦਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

5. ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਜਾਣਕਾਰ ਯੂਨੀਕੋਡ ਆਧਾਰਿਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਪਿਊਟਰ ਉੱਤੇ ਟਾਈਪ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਫੌਂਟ ਜਾਂ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ।

6. ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਲਈ ਯੂਨੀਕੋਡ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਸੰਭਵ ਹੈ । ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਰਡ ਪ੍ਰੈਸ਼ੇਰ, ਸਪਰੈਂਡ ਸੀਟ, ਪੇਸਕਸ, ਓਪਰੇਟਿੰਗ ਸਿਸਟਮ ਅਤੇ ਵੈੱਬ-ਬ੍ਰਾਊਜ਼ਰ ਆਦਿ ਸਾਫਟਵੇਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੂਨੀਕੋਡ ਦੇ ਸਮਰੱਥਾ ਹਨ ।

7. ਵੈੱਬ-ਬ੍ਰਾਊਜ਼ਰ ਨੂੰ ਯੂਨੀਕੋਡ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਨੈੱਟ ਉੱਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵੈੱਬ-ਸਾਈਟਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ।

8. ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਸਾਫਟਵੇਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੀਨੂੰ ਤੇ ਡਾਇਲਾਗ ਬਾਕਸ ਬਣਾਉਣੇ ਸੰਭਵ ਹਨ ।

9. ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਨਾਂਵਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਜਾਂ ਹਵਾਲਾ ਸੂਚੀ ਨੂੰ ਜ਼ਮ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ ਸੰਭਵ ਹੈ ।

10. ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੰਪਿਊਟਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

11. ਯੂਨੀਕੋਡ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਪਿਊਟਰ ਉੱਤੇ ਫੋਲਡਰਾਂ ਤੇ ਫਾਈਲਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਰੱਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

12. ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਕੰਪਿਊਟਰ ਤੋਂ ਢੂਜੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਤਕ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦਾ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

13. ਯੂਨੀਕੋਡ ਫੋਂਟ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਛਾਟਾ ਬੇਸ ਬਣਾਉਣਾ ਤੇ ਵਰਤਣਾ ਬਹੁਤ ਸੋਖਾ ਹੈ ।
14. ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਰਟ ਫੋਨਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਦੇਸ਼/ਸੰਪਰਕ ਪੜ੍ਹਨੇ, ਲਿਖਣੇ ਤੇ ਭੇਜਣੇ ਸੰਭਵ ਹਨ ।
15. ਯੂਨੀਕੋਡ ਰਾਵੀ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਈ-ਮੇਲ ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ ਲਿਖਣੇ, ਭੇਜਣੇ ਤੇ ਪੜ੍ਹਨੇ ਸੰਭਵ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ।
16. ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਸੀ.ਡੀ., ਡੀ.ਵੀ.ਡੀ. ਪਲੇਅਰਾਂ ਦੇ ਡਿਸਪਲੇ ਤੇ ਸਕੱਤਰ ਕਰਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ, ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਥੋਲਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਖਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਨਤਕ ਥਾਂਵਾਂ ਉੱਤੇ ਲੱਗੇ ਬੋਰਡ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ।
17. ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਥਲੋਗ, ਵੈੱਬਸਾਈਟ, ਫੇਸਬੁੱਕ, ਟਾਈਟਰ, ਵਰਸਾਈਪ ਆਦਿ ਲਿਖਣੇ ਸੰਭਵ ਹਨ ।
18. ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਰਾਹੀਂ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਕੰਪਿਊਟਰ, ਸਮਾਰਟ ਫੋਨਾਂ ਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਸਰਲ ਹੈ । ਯੂਨੀਕੋਡ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਉਪਰੋਕਿਂਗ ਸਿਸਟਮ, ਵਰਡ ਪ੍ਰੈਸ਼ੈਰ, ਵੈੱਬ ਬ੍ਰਾਊਜ਼ਰ, ਫੋਂਟ ਕਨਵਰਟਰ, ਸੈਸਲ ਨੈਟਵਰਕਿੰਗ ਸਾਈਟਾਂ, ਈ-ਮੇਲ, ਚੈਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ, ਟੈਕਸਟ ਐਡੀਟਰ ਆਦਿ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ।

ਸੰਖੇਪ ਉੱਤਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਫੋਂਟ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਫੋਂਟ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਲਿਪੀ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਾਹਕ ਚਿਤਰ ਰੂਪ, ਅੱਖਰਾਂ, ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਬਿੰਨ-ਬਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਤੇ ਅਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਫੋਂਟ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਫੋਂਟ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—ਮਸੀਨ ਫੋਂਟ ਤੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਫੋਂਟ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਮਸੀਨ ਫੋਂਟ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਮਸੀਨ ਫੋਂਟ ਧਾਤ ਦੇ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਲਿਪੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੱਖਰ ਜਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੀ ਉਲਟੀ ਤਸਵੀਰ ਢੁੱਕਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮਸੀਨਾਂ ਨਾਲ ਅਕਾਦਮਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਆਦਿ ਛਾਪਣ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਕੰਪਿਊਟਰ ਫੋਂਟ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਕੰਪਿਊਟਰ ਫੋਂਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਇਕ ਡਿਜੀਟਲ ਡੇਟਾ ਵਾਈਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ; ਜਿਸ ਵਿਚ ਗ੍ਰਾਫਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲਿਪੀ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਰੂਪਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਗੁਰਮੁਖੀ (ਪੰਜਾਬੀ) ਮਸੀਨ ਫੋਂਟ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਤੋਂ ਕਦੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ?

ਉੱਤਰ—ਗੁਰਮੁਖੀ (ਪੰਜਾਬੀ) ਮਸੀਨ ਫੋਂਟ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਤੋਂ ਇਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤੀ । ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 1811 ਵਿਚ ਇਸ ਵਿਚ ਵਿਲੀਅਮ ਕੈਰੀ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਬਾਈਬਲ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਡਾਕਿਆ ਤੇ 1812 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ ਡਾਕਿਆ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ (ਪੰਜਾਬੀ) ਫੋਂਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਦੋਂ ਕੀਤੀ ?

ਉੱਤਰ—ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ (ਪੰਜਾਬੀ) ਫੋਂਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 1900 ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਗੁਰਮੁਖੀ (ਪੰਜਾਬੀ) ਕੰਪਿਊਟਰ ਫੋਂਟ ਦਾ ਪਿਤਾ ਕੌਣ ਹੈ ? ਤੇ ਉਸਨੇ ਕਦੋਂ ਇਹ ਫੋਂਟ ਬਣਾਇਆ ?

ਉੱਤਰ—ਗੁਰਮੁਖੀ (ਪੰਜਾਬੀ) ਕੰਪਿਊਟਰ ਫੋਂਟ ਦਾ ਪਿਤਾ ਆਮਰੀਕਾ ਨਿਵਾਸੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਿੰਦ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ 1984 ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਗੁਰਮੁਖੀ (ਪੰਜਾਬੀ) ਫੋਂਟ ਉਤਾਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵੈੱਬ ਸਾਈਟ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ—www.gurbanifiles.org.

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਫੋਂਟ ਬਦਲੀ ਤਕਨੀਕ (Font Converter) ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਗੁਰਮੁਖੀ (ਪੰਜਾਬੀ) ਫੋਂਟ ਕਨਵਰਟਰ ਦੇ ਜਨਮਦਾਤਾ ਕੋਣ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਫੋਂਟ ਬਦਲੀ ਤਕਨੀਕ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਫੋਂਟ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਮੈਟਰ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੂਸਰੇ ਫੋਂਟ ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖੀ (ਪੰਜਾਬੀ) ਫੋਂਟ ਕਨਵਰਟਰ ਦਾ ਜਨਮਦਾਤਾ ਡਾ: ਜਨਮੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੌਹਲ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. ਗੁਰਮੁਖੀ (ਪੰਜਾਬੀ) ਫੋਂਟ ਕਨਵਰਟਰ ਕਿਸ-ਕਿਸ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਸੱਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਫੋਂਟ ਕਨਵਰਟਰ ਡਾ: ਜਨਮੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੌਹਲ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਨੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11. ਪੰਜ ਗੁਰਮੁਖੀ (ਪੰਜਾਬੀ) ਫੋਂਟਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ—ਅਨਮੇਲ ਲਿਪੀ, ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ ਵੈੱਬ, ਅਮਰ ਲਿਪੀ, ਸਤਲੁਜ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਗਦ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12. 'ਗਾਵੀ' ਫੋਂਟ ਕਿਸ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਕਿੱਥੇ ਉਪਲੱਬਧ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਗਾਵੀ ਫੋਂਟ ਇਕ ਯੂਨੀਕੋਡ ਫੋਂਟ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਮਾਈਕੋਸਾਫਟ ਵਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵਿੱਡੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13. ਕੀ-ਬੋਰਡ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਕੀ-ਬੋਰਡ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—ਫੋਨੈਟਿਕ (ਧੂਨੀਆਤਮਕ), ਰਮਿਗਾਟਨ ਅਤੇ ਇਨਸਕਰਿਪਟ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 14. ਫੋਨੈਟਿਕ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਫੋਨੈਟਿਕ ਧੂਨੀਆਤਮਕ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਲੇ-ਆਊਟ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਤੁਸੀਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਧੂਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਟਾਈਪ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਹ ਗੈਰ-ਟਾਈਪਿਸਟ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 15. ਰਮਿਗਾਟਨ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਰਮਿਗਾਟਨ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਟਾਈਪ ਰਾਈਟਰ ਵਾਲਾ ਹੀ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਟਾਈਪਿੰਗ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਵਰਤੋਂਕਾਰ ਹੀ ਟਾਈਪ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਉੱਤੇ ਟਾਈਪਿਸਟ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਦੇ ਬਣਨਾਂ ਵਲ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦਾ, ਸਗੋਂ ਮੌਨੀਟਰ ਦੀ ਸਕਗੀਨ ਵਲ ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਫੋਂਟਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 16. ਇਨਸਕਰਿਪਟ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਇਨਸਕਰਿਪਟ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਭਾਰਤੀ ਲਿਪੀਆਂ ਨੂੰ ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਮਿਆਰੀ ਕੀ-ਬੋਰਡ ਹੈ। ਇਹ ਵਿੱਡੇ, ਲਾਈਨਕਸ ਅਤੇ ਮੈਕੁਚਿਪਰੋਟਿੰਗ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮੋਬਾਈਲ ਫੋਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਯੂਨੀਕੋਡ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 17. ਯੂਨੀਕੋਡ ਪ੍ਰਲਾਲੀ ਕੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਯੂਨੀਕੋਡ ਪ੍ਰਲਾਲੀ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਹਰ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ, ਅੰਕਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਲਾਲੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਕੋਡ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਯੂਨੀਕੋਡ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਰ ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਚ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਹੋਰਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੰਪਿਊਟਰ ਉੱਤੇ ਵਰਤਣਾ ਸੰਭਵ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਸਮੇਤ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਇਸਨੇ ਕੰਪਿਊਟਰਾਂ ਉੱਤੇ ਫੋਂਟਾਂ ਦੀ ਭਿੰਨਤਾ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਛੇ਷ਣ 18. ਯੂਨੀਕੋਡ ਫੋਂਟ ਕਦੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਯੂਨੀਕੋਡ ਫੋਂਟ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 1991 ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਵਿਖੇ ਮੈਕਿਨਟੋਸ਼ ਕੰਪਿਊਟਰ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਵਿਆਕਰਨ

(i) ਸ਼ਬਦ-ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਸ਼ਬਦ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਸੁਤਰ-ਸ਼ਬਦ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਇਕ ਇਕਾਈ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਛੋਟੀ ਇਕਾਈ ਨਹੀਂ ; ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸਾਰਥਕ ਇਕਾਈ ਭਾਵਾਂਸ਼ ਹੈ। ਭਾਵਾਂਸ਼ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—ਸੁਤਰ ਭਾਵਾਂਸ਼ ਅਤੇ ਜੁੜਵੇਂ ਭਾਵਾਂਸ਼। 'ਘਰਾਂ, ਘਰੋਂ, ਘਰੀਂ, 'ਹੱਥਾਂ, ਹੱਥੀਂ, ਹੱਥੇ' ਤੇ 'ਸਿਰ, ਸਿਰਾਂ, ਸਿਰੋਂ, ਸਿਰੇ' ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ 'ਘਰ', 'ਹੱਥ' ਤੇ 'ਸਿਰ' ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਆਂ (ੴ), ਓਂ (ੴ), ਈਂ (ੴ) ਅਤੇ ਓਂ (ੴ) ਅੰਸ਼ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਨਾ ਕੁੱਝ ਵਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ 'ਆਂ', 'ਉਂ', 'ਈਂ' ਤੇ 'ਓਂ' ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਇਹ ਸਾਰਥਕ ਇਕਾਈਆਂ ਹਨ। ਉਂਵਿਂ ਇਹ ਸੁਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਅਰਥ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਨੂੰ 'ਭਾਵਾਂਸ਼' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 'ਘਰ', 'ਹੱਥ' ਤੇ 'ਸਿਰ ਵੀ ਭਾਵਾਂਸ਼ ਹਨ। ਬੋਸ਼ਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅਰਥ ਹਨ, ਪਰ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਇਹ ਭਾਵਾਂਸ਼ ਹੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਹੋਰ ਸਾਰਥਕ ਹਿੱਸੇ ਜਾਂ ਅੰਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਸੁਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਰਥਕ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਭਾਵਾਂਸ਼ਾਂ ਨੂੰ 'ਸੁਤਰ ਭਾਵਾਂਸ਼' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਭਾਵਾਂਸ਼ ਇਕੱਲੇ ਨਾ ਆਉਣ, ਸਗੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਆਉਣ (ਜਿਵੇਂ ਉਪਰੋਕਤ 'ਆਂ', 'ਈਂ', 'ਓਂ', ਆਦਿ), ਉਹ ਜੁੜਵੇਂ ਜਾਂ ਬੈਧੇਜੀ ਭਾਵਾਂਸ਼ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਿਹੜੇ 'ਘਰ', 'ਹੱਥ', 'ਸਿਰ', ਆਦਿ ਭਾਵਾਂਸ਼ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ, ਉਹ ਸੁਤਰ ਭਾਵਾਂਸ਼ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ 'ਸ਼ਬਦ' ਦਾ ਦਰਜਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਈ ਵਾਰੀ ਸ਼ਬਦ ਨਿਰੇ ਜੁੜਵੇਂ ਭਾਵਾਂਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਨਾਲ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ; ਜਿਵੇਂ ਘੋੜਾ ਮੁੰਡਾ, ਸੋਟਾ, ਬਿੱਲਾ ਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਲੱਗਾ ਜੁੜਵਾਂ ਭਾਵਾਂਸ਼ 'ਆ' (ੴ) ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਹਟਾਉਣ ਨਾਲ 'ਘੋੜ, ਮੁੰਡ, ਸੋਟ, ਬਿੱਲ' ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ, ਪਰ ਜੁੜਵੇਂ ਭਾਵਾਂਸ਼ 'ਆ' (ੴ) ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਨਾਲ ਇਹ ਆਪਣੇ ਅਰਥ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਿਰਾਰਥਕ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਾਰਥਕ ਹਨ, ਪਰ ਸੁਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਰਥ ਲਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਜੁੜਵੇਂ ਭਾਵਾਂਸ਼ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਸੁਤਰ ਭਾਵਾਂਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਜੁੜਵੇਂ ਭਾਵਾਂਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਤੋਂ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। 'ਘੋੜ, ਮੁੰਡ, ਸੋਟ, ਬਿੱਲ' ਆਦਿ ਭਾਵਾਂਸ਼ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਹੋਰਨਾਂ ਭਾਵਾਂਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਨੂੰ 'ਮੂਲ ਜੁੜਵੇਂ ਸ਼ਬਦ' ਜਾਂ 'ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਧਾਰੂ' ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ 'ਧਾਰੂ' ਕੇਵਲ ਕਿਰਿਆ-ਮੂਲ ਨੂੰ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਭਾਵਾਂਸ਼ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਾਫੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ— 'ਲਿਖਣਗੀਆਂ' ਸ਼ਬਦ ਲਿਖ + ਣ + ਗ + ਈ + ਆਂ। ਇਸ ਵਿਚ 'ਲਿਖ' ਸੁਤਰ ਭਾਵਾਂਸ਼ ਹੈ, ਪਰ ਬਾਕੀ ਜੁੜਵੇਂ ਭਾਵਾਂਸ਼ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ 'ਅਣ' ਅਹੁਏ ਪੁਰਖ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦਾ, 'ਗ' ਭਵਿੱਖ ਕਾਲ ਦਾ, 'ਈ' ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਦਾ ਤੇ 'ਆ' ਬਹੁਵਚਨ ਦਾ ਭਾਵਾਂਸ਼ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਸੁਤਰ ਭਾਵਾਂਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੁੜਵੇਂ ਭਾਵਾਂਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ, ਪਰ ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਾਰਥਕ ਇਕਾਈ ਉਦੋਂ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੁਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਅਰਥ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਸਕਣ।

ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ—

'ਸ਼ਬਦ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਉਹ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੁਤਰ ਸਾਰਥਕ ਇਕਾਈ ਹੈ, ਜੋ ਸੁਤਰ ਭਾਵਾਂਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜੁੜਵੇਂ ਭਾਵਾਂਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਤੋਂ ਵੀ ਬਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।'

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਸ਼ਬਦ-ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

ਉੱਤਰ- 'ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਸ਼ਬਦ-ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ (ਵਰਗਾਂ) ਵਿਚ ਵੰਡ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਵਾਧਾ-ਘਾਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਵੰਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਉਹ ਸੀਮਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਖਿਆ ਦੀ ਬਹੁਤਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪਾਂ, ਕਾਰਜ, ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਨਾਂਵ, ਪੜਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਕਿਰਿਆ, ਸੰਬੰਧਕ, ਯੋਜਕ, ਵਿਸਥਿਕ ਅਤੇ ਪਾਰਟੀਕਲ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸੱਤ ਤੋਂ ਬਾਰਾਂ ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ-ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਅਤੇ ਗੌਣ੍ਣ ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਂਵ, ਪੜਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਕ, ਯੋਜਕ, ਸੰਖਿਆ ਸੂਚਕ, ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਵਿਸਥਿਕ ਗੌਣ ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ ਮਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੁੱਖ ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਆਕਰਨਾਂ ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਗੌਣ ਸੰਬੰਧੀ ਛੁਰਕ ਹੈ। ਕੋਈ ਵਿਦਵਾਨ 'ਯੋਜਕ' ਨੂੰ ਸ੍ਰੋਣੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਤੇ ਕੋਈ ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ ਤੇ ਸੰਖਿਆ-ਸੂਚਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ-ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਦੇ ਪੰਜ ਮੁੱਖ ਆਧਾਰ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—ਰੂਪ, ਅਰਥ, ਵਾਕਾਤਮਕ, ਕਾਰਜ ਤੇ ਸੰਖਿਆ। ਰੂਪ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਅਵਿਕਾਰੀ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਇਕ ਟੋਲੀ ਅਜਿਹੀ ਵੀ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਕਾਰੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅਵਿਕਾਰੀ ਵੀ; ਜਿਵੇਂ—ਨਾਂਵ, ਪੜਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਤੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਕਾਰੀ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਸੰਬੰਧਕ, ਯੋਜਕ, ਵਿਸਥਿਕ ਤੇ ਪਾਰਟੀਕਲ ਅਵਿਕਾਰੀ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ 'ਦਾ' ਵਿਕਾਰੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਕਿ', ਅਤੇ 'ਤੇ' ਯੋਜਕ ਅਵਿਕਾਰੀ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ 'ਜੋ' ਤੇ 'ਜਿਹੜਾ' ਵਿਕਾਰੀ ਹੈ। ਅਰਥ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪੜਨਾਂਵ, ਸੰਬੰਧਕ, ਯੋਜਕ ਤੇ ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ ਸ਼ਬਦ-ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਗੌਰ-ਅਰਥ ਪੱਖੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੜਨਾਂਵ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਨਾਂਵ ਦੀ ਥਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਬੰਧਕ ਦਾ ਕਾਰਜ ਵਾਕਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਅਰਥ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਨਾਂਵ ਨੂੰ ਆਮ ਨਾਂਵ, ਖਾਸ ਨਾਂਵ, ਵਸਤਵਾਚਕ ਨਾਂਵ, ਇਕੱਠਵਾਚਕ ਨਾਂਵ, ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਤੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਕਾਲਵਾਚਕ, ਸਥਾਨਵਾਚਕ, ਕਾਰਨਵਾਚਕ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਰਵਾਚਕ ਆਦਿ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਕਾਤਮਕ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵੀ ਸ਼ਬਦ-ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਜਿਵੇਂ 'ਪੜਨਾਂਵ' ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਨਾਂਵ ਦੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰੇ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨਾਂਵ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਆ ਕੇ ਨਾਂਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੰਬੰਧਕ ਵਾਕ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੀਆਂ ਸ਼ਾਹਾਇਕ ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸੰਖਿਆ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸੀਮਿਤ (ਬੰਦ) ਜਾਂ ਅਸੀਮਿਤ (ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ) ਸ਼ਬਦ-ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੀਮਿਤ ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਜਾਂ ਅਸੀਮਿਤ ਸ਼ਬਦ-ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਕਿਰਿਆ ਤੇ ਕਿਤਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਜਾਂ ਅਸੀਮਿਤ ਸ਼ਬਦ-ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਪੜਨਾਂਵ, ਸੰਬੰਧਕ, ਯੋਜਕ, ਪਾਰਟੀਕਲ, ਵਿਸਥਿਕ ਤੇ ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸੀਮਿਤ ਸ਼ਬਦ-ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ ਵਿਚ ਹੋਣੇ ਵੀ ਕੀਤੇ ਨਹੀਂ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਵਾਕਾਤਮਕ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਕਲਪੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸਦੇ ਉਲੱਟ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਸ਼ਬਦ-ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਧਦੀ-ਘੱਟਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦ-ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਵੀ ਪਿਆਨ ਪੇਗ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਵੀ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਰੰਗ ਸ਼ਬਦ ਨਾਂਵ ਵਜੋਂ ਵੀ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਵੀ। 'ਇਹ' ਸ਼ਬਦ ਪੜਨਾਂਵ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ 'ਇਹ ਮੁੰਡਾ' ਵਿਚ ਸਿਕੇਤਸੂਚਕ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਜੋਂ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ।

■ ■ ■ ਨਾਉਂ (ਨਾਂਵ) ■ ■ ■

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਨਾਉਂ (ਨਾਂਵ) ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ ।

ਜਾਂ

ਨਾਂਵ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖੇ ਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਸ੍ਰੇਣੀਆਂ (ਕਿਸਮਾਂ) ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ ।

ਉੱਤਰ-ਨਾਉਂ (ਨਾਂਵ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਥਦਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਥਾਂਵਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ; ਜਿਵੇਂ-ਪਿਛਿ, ਪੁੱਤਰ, ਪੁੱਪ, ਥੇੜੀ, ਧੰਨੇ ਸਾਹ, ਦਰਿਆ, ਘਰ, ਸੁਹਰਤ, ਮਸੀਤ, ਤਮਾਕੂ, ਬਸਤਾ, ਸਗਰਤ, ਸਾਈਕਲ, ਹੈਂਡਲ, ਢੁਕਾਨ, ਸੱਚ, ਖੂਹ, ਲੋਕ, ਪਿੰਡ, ਮਰਦ, ਤੀਵੀ ਆਦਿ ।

ਨਾਉਂ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ

1. ਖਾਸ ਨਾਉਂ ਜਾਂ ਨਿੱਜੀ ਨਾਉਂ—ਜਿਹੜੇ ਸਥਦ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਪੁਰਖ, ਇਸਤਰੀ ਜਾਂ ਥਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਖਾਸ ਨਾਉਂ' ਜਾਂ ਨਿੱਜੀ ਨਾਉਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ; ਜਿਵੇਂ—ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਨਿਊਯਾਰਕ, ਲੈਡਨ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ, ਰੱਬ, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਗੁਰਥਾਖਸ, ਗੁਰਨਾਮ, ਉਰਦੂ, ਸੂਰਜ, ਚੰਦ, ਕੋਟਲੀ, ਸੰਗਤਪੁਰ ਆਦਿ ।

2. ਜਾਤੀਬੋਧਕ (ਜਾਤੀਵਾਚਕ) ਨਾਉਂ ਜਾਂ ਆਮ (ਜਾਤੀ) ਨਾਉਂ—ਜਿਹੜੇ ਸਥਦ ਗਿਣਨਯੋਗ ਵਸਤੂਆਂ, ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸ੍ਰੇਣੀ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਜਾਤੀਬੋਧਕ ਨਾਉਂ', 'ਜਾਤੀਵਾਚਕ ਨਾਉਂ', 'ਜਾਤੀ ਨਾਉਂ' ਜਾਂ ਆਮ ਨਾਉਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—ਨੌਕਰ, ਬਾਂਹ, ਨਾਂ, ਵਲਟੋਹੀ, ਦਰਿਆ, ਪਿੰਡ, ਮਿੱਤਰ, ਸਹਿਰ, ਸਾਈਕਲ, ਪ੍ਰਦੇਸ, ਭਰਾ, ਮੁੰਹ, ਮਰਦ, ਮਸੀਤ, ਪੁੱਤਰ, ਧੀ, ਥੇੜੀ, ਵਹੁਟੀ, ਜਾਨਵਰ, ਮੁਲਾਜ਼ਮ, ਅਖਬਾਰ, ਪੰਡਤ, ਚਿੱਠੀ, ਲੜਕਾ, ਟਰੱਕ, ਭੈਣ, ਮਾਤਾ, ਪਿਤਾ, ਤਾਰਾ, ਕੁੜੀ, ਪਤਨੀ, ਟਾਂਗਾ, ਕਿੱਕਰ, ਡਾਕੀਆ, ਕਿਤਾਬ, ਜਹਾਜ਼, ਸਮੁੰਦਰ, ਸੜਕ, ਬੋਰੀ, ਬਲਦ ਆਦਿ ।

3. ਇਕੱਠਵਾਚਕ ਨਾਉਂ ਜਾਂ ਸਮੁਹਵਾਚਕ ਨਾਉਂ—ਮਨੁੱਖਾਂ, ਪਸੂਆਂ ਜਾਂ ਗਿਣੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਜਾਂ ਇਕੱਠ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਥਦਾਂ ਨੂੰ 'ਸਮੁਹਵਾਚਕ ਨਾਉਂ' ਜਾਂ ਇਕੱਠਵਾਚਕ ਨਾਉਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ; ਜਿਵੇਂ—ਜੁੜੀ, ਟੋਲੀ, ਜਮਾਤ, ਜਲੂਸ, ਜਥਾ, ਜੋੜਾ, ਮੰਡਲੀ, ਟੀਮ, ਇੱਜ਼ਦ, ਪੰਚਾਇਤ, ਸਭਾ, ਫੌਜ, ਬੁੱਡ, ਢੇਰ, ਥਿੜੀ, ਜੇਝ, ਵਹ, .., ਪੁਲਸ, ਕਮੇਟੀ, ਢਾਣੀ, ਮਾਪੇ ਆਦਿ ।

4. ਪਦਾਰਥਬੋਧਕ ਨਾਉਂ ਜਾਂ ਵਸਤੁਵਾਚਕ ਨਾਉਂ—ਜਿਹੜੇ ਸਥਦ ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕੇਵਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਤੇਲੀਆਂ ਹੀ ਜਾਣ ਸਕਣ ਅਤੇ ਥਾਂ ਘੇਰਨ, ਪਰ ਗਿਣੀਆਂ ਨਾ ਜਾ ਸਕਣ, ਉਹ 'ਪਦਾਰਥਕ ਨਾਉਂ' ਜਾਂ 'ਵਸਤੁਵਾਚਕ ਨਾਉਂ' ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ; ਜਿਵੇਂ—ਮਾਸ, ਪੱਥਰ, ਸੋਨਾ, ਚੰਜੀਰੀ, ਕਣਕ, ਚੌਲ, ਰੇਤ, ਪਾਣੀ, ਮਿੱਟੀ, ਕਮਾਦ, ਮੁਰਾਕ, ਤੇਲ, ਰਾਤਬ, ਰੋਟੀ ਆਦਿ ।

5. ਡਾਵਵਾਚਕ ਨਾਉਂ—ਜਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾ ਦੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ, ਨਾ ਛੋਹੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਰੂਪ ਜਾਂ ਆਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਥਦਾਂ ਨੂੰ 'ਡਾਵਵਾਚਕ ਨਾਉਂ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—ਮੁਕੱਦਮਾ, ਆਦਰ-ਮਾਣ, ਹੋਸ਼, ਧਰਮ, ਪੱਖ, ਗੱਲ, ਹਮਲਾ, ਅਸਰ, ਸੱਚ, ਝੂਠ, ਰਾਤ, ਅਮਲ, ਨਿਯਮ, ਰੱਦੀਆਂ, ਥੇਚਲ, ਦੋਸਤੀ, ਮਿਲਾਪ, ਉਦਾਸੀ, ਜਿੰਦਗੀ, ਵਿੱਖ, ਕਿਰਨ, ਨੁਹਾਰ, ਖਬਰ, ਖਸ਼ਬੋਈ, ਪ੍ਰੇਮ, ਸੁਰ, ਵਕਾਲਤ, ਗਰਮੀ, ਛੁੱਟੀ, ਜਵਾਨੀ, ਅਭਿਮਾਨ, ਰੀਤ, ਕਦਰ, ਸਥਦ, ਗੁੱਸਾ, ਨੀਦਰ, ਮਸਤੀ, ਸਹਾਰਾ, ਸਵੱਛਤਾ, ਵਿਸਵਾਸ, ਗਿਆਨ, ਛੈਸਲਾ, ਅਮਾਨਤ, ਮਨ, ਦਲੇਰੀ, ਸਿਖਰ, ਚੁਮਣ, ਕੁਫਰ, ਇਜਾਜਤ, ਪ੍ਰਕਿਆ, ਆਫ਼ਤ, ਗੁਨਾਹ, ਮੁਸੀਬਤ, ਜਵਾਬ ਆਦਿ ।

■ ■ ■ ਨਾਂਵ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ■ ■ ■

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਨਾਂਵ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰ ਕੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਇਸ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਦੇ ਭੇਦਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ ।

ਜਾਂ

ਨਾਂਵ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਆਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ ।

ਊੱਤਰ—ਨਾਂਵ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਵਚਨ ਅਤੇ ਕਾਰਕ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰੂਪਾਂਤਰੀ ਪਿਛੇਤਰਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਂਵ ਦੇ ਤਿੰਨ ਵਰਗ ਬਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ; ਜੋ ਕਿ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਨ—

1. ਆ (।) ਅੰਤਕ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ; ਜਿਵੇਂ—ਮੁੜਾ, ਘੋੜਾ, ਢੰਗ ਆਦਿ ।
2. 'ਆ' (।) ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਪਿਛੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਅੰਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ; ਜਿਵੇਂ— ਘਰ, ਕੱਢੂ ਆਦਿ ।
3. ਸਾਰੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ।

ਨਾਂਵ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਇਕ 'ਵਰਗ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਨਿਸਚਿਤ ਸੈਟ ਹਨ ; ਜਿਵੇਂ—ਅਗਲੀ ਤਾਲਿਕਾ ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ—

ਪੜਨਾਉਂ (ਪੜਨਾਂਵ)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਪੜਨਾਉਂ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ ।

ਜਾਂ

ਪੜਨਾਂਵ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੱਸੋ ।

ਜਾਂ

ਪੜਨਾਂਵ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ ।

ਊੱਤਰ—ਵਾਕ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਨਾਉਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਪੜਨਾਉਂ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—ਮੈਂ, ਅਸੀਂ, ਸਾਡਾ, ਤੂੰ, ਤੁਸੀਂ, ਤੁਹਾਡਾ, ਇਹ, ਉਹ, ਇਸ, ਉਸ, ਆਪ ਆਦਿ ।

ਪੜਨਾਉਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਓ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਰਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੜਨਾਉਂ ਛੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—

1. ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ—ਜਿਹੜੇ ਪੜਨਾਉਂ ਕੇਵਲ ਕਿਸੇ ਪੁਰਖ ਦੀ ਥਾਂ ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਜਾਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—ਮੈਂ, ਤੁਸੀਂ, ਤੂੰ, ਤੁਸੀਂ, ਤੁਹਾਡਾ, ਉਹ ਆਦਿ ।

ਇਹ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—

(ਉ) ਊੱਤਮ ਪੁਰਖ—ਵਾਕ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ 'ਊੱਤਮ ਪੁਰਖ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—ਮੈਰਾ, ਮੇਰੇ, ਮੈਨੂੰ, ਅਸੀਂ, ਅਸਾਂ, ਸਾਡਾ, ਸਾਡੇ, ਸਾਡੀਆਂ, ਸਾਥੋਂ ਆਦਿ ।

(ਅ) ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ—ਵਾਕ ਵਿਚ ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਉਹ 'ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—ਤੂੰ, ਤੁਸੀਂ, ਤੈਂ, ਤੁਸਾਂ, ਤੁਹਾਡਾ, ਤੁਹਾਡੇ, ਤੁਹਾਡੀਆਂ, ਤੈਨੂੰ, ਤੁਹਾਨੂੰ, ਤੇਰਾ, ਤੇਰੇ, ਤੁਹਾਥੋਂ ਆਦਿ ।

(ਇ) ਅਨੱਧ ਪੁਰਖ—ਵਾਕ ਵਿਚ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਅਨੱਧ ਪੁਰਖ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—ਉਹ, ਇਹ, ਉਨ੍ਹਾਂ, ਇਸ, ਉਸ ਆਦਿ ।

2. ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ—ਜਿਹੜਾ ਪੜਨਾਉਂ ਕਰਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਕਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੱਸੋ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ 'ਆਪ' ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

(ਅ) ਉਹ 'ਆਪਣੇ ਆਪ' ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿੱਸ ਘੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ।

ਊੱਪਰ ਲਿਖੇ ਪਹਿਲੇ ਵਾਕ ਵਿਚ 'ਆਪ' ਪੜਨਾਉਂ ਕਰਤਾ 'ਮਨੁੱਖ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਵਾਕ ਵਿਚ, 'ਆਪਣੇ ਆਪ' ਪੜਨਾਉਂ 'ਉਹ' ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪੜਨਾਉਂ 'ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ' ਹੈ ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਆਪ' ਸ਼ਬਦ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਅਸੀਂ ਆਦਰ ਵਜੋਂ 'ਤੂੰ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੁਸੀਂ' ਜਾਂ 'ਆਪ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ 'ਆਪ' ਸ਼ਬਦ ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ 'ਆਪ' ਸ਼ਬਦ ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਇਕ ਵਚਨ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਵੀ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਇਹ ਤਿੰਨ ਪੁਰਖਾਂ ਲਈ

ਇਕ-ਵਚਨ

ਬ੍ਰਾ-ਵਚਨ

ਕਾਰਕ

ਆਪਾਲਾਨ

ਅਪਿਕਰਨ

ਸੰਖੇਪਨ

				ਕਾਰਕ	ਬ੍ਰਾ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬ੍ਰਾ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬ੍ਰਾ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬ੍ਰਾ-ਵਚਨ
1. 'ਆ' ਅੰਤਰ ਪ੍ਰਲਿੰਗ ਨਾਂ	ਲੜਕਾ ਪੱਤਾ ਕੁੜਾ ਭੜਕ	ਲੜਕੇ ਪੱਤੇ ਕੁੜੇ ਭੜੇ	ਲੜਕਿਆਂ ਪੱਤਿਆਂ ਕੁੜਿਆਂ ਭੜਿਆਂ	- -	ਲੜਕਿਓਂ ਪੱਤਿਓਂ ਕੁੜਿਓਂ ਭੜਿਓਂ	- -	ਲੜਕਿਆਂ ਪੱਤਿਆਂ ਕੁੜਿਆਂ ਭੜਿਆਂ	- -	ਲੜਕਿਓਂ ਪੱਤਿਓਂ ਕੁੜਿਓਂ ਭੜਿਓਂ	- -	ਲੜਕਿਆਂ ਪੱਤਿਆਂ ਕੁੜਿਆਂ ਭੜਿਆਂ
2. 'ਆ' ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਪਿਛੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਅੰਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਲਿੰਗ ਨਾਂ	ਪਰ ਕੰ ਹੈਥੀ ਸਾਧੂ	ਪਰ ਕੰ ਹੈਥੀ ਸਾਧੂ	ਪਰਾ ਕੰਨਾ ਹੈਥੀਆਂ ਸਾਧੂਆਂ	- - - -	ਪਰੋ ਕੰਨੋਂ ਹੈਥੀਓਂ ਸਾਧੂਓਂ	- - - -	ਪਰੀ ਕੰਨੀ ਹੈਥੀਓਂ ਸਾਧੂਓਂ	- - - -	ਪਰੋ ਕੰਨੋਂ ਹੈਥੀਓਂ ਸਾਧੂਓਂ	- - - -	ਪਰੀ ਕੰਨੀ ਹੈਥੀਓਂ ਸਾਧੂਓਂ
3. ਸਾਰੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਵ	ਅੱਖ ਕੁੜੀ ਦੁਆਵਾ	ਅੱਖ ਕੁੜੀਆਂ ਦੁਆਵਾਂ	ਅੱਖਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੁਆਵਾਂ	- - -	ਅੱਖਿ ਕੁੜੀਓਂ ਦੁਆਵਾਂ	- - -	ਅੱਖੀਂ ਕੁੜੀਏ ਦੁਆਵਾਂ	- - -	ਅੱਖੀਂ ਕੁੜੀਓਂ ਦੁਆਵਾਂ	- - -	ਅੱਖੀਂ ਕੁੜੀਓਂ ਦੁਆਵਾਂ

ਨੋਟ—'ਭਰਾ ਤੋਂ ਦਰਿਆ' ਅਜਿਹੇ 'ਆ' ਅੰਤਰ ਨਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੁਪਾਂਤਰੀ ਤਬਦੀਲੀ ਉਮੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਆ' ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਪਿਛੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਅੰਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਖੇਪਨੀ ਬ੍ਰਾ-ਵਚਨ ਦਾ ਅੰਤ 'ਆ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਵਾਂ' ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਜਿਸ ਨਾਉਂ ਜਾਂ ਪੜਨਾਉਂ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸੇ ਵਾਕ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—ਉਹ ਮੈਨੂੰ 'ਆਪ' ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਇਆ।

3. ਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ—ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਪੜਨਾਉਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਯੋਜਕ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੋੜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) ਰਾਮ, ਉਸੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਲਾਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਰੋਲਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

(ਅ) ਉਹ ਲੋਕ, ਜੋ ਆਪਸ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸੁਖੀ ਵਸਦੇ ਹਨ।

(ਇ) ਸੁਰਿਦਰ, ਜਿਸ ਨੇ ਸੁਰਜੀਤ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ, ਦੌੜ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਜਿਹੜਾ' 'ਜੋ' ਅਤੇ 'ਜਿਸ' ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਯੋਜਕਾਂ ਵਾਗ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੋੜਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ 'ਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ' ਹਨ।

ਕਈ ਵਾਗੀ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਜੋ' ਅਤੇ 'ਜਿਹੜਾ' ਦੇ ਨਾਲ 'ਸੋ' ਅਤੇ 'ਉਹ' ਪੜਨਾਉਂ ਵੀ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—ਜਿਹੜੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸੈਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਦੇ ਰੋਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਇਸ ਵਾਕ ਵਿਚ 'ਜਿਹੜੇ' ਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ ਹੈ, ਪਰ 'ਉਹ' ਪੜਨਾਉਂ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦਾ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ 'ਅਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

4. ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ—ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜਨਾਉਂ ਵੀ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵੀ ਪ੍ਰੋਫਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) ਇੱਥੇ ਸਾਡੀ ਕੌਣ ਸੁਣਦਾ ਹੈ। (ਭਾਵ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ)

(ਅ) ਕੌਣ ਜਾਏ, ਉੱਥੇ ਧੋਕੇ ਖਾਣ (ਵਿਸਮੈਵਾਚਕ)

(ਇ) ਹਾਏ ! ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ (ਵਿਸਮੈਵਾਚਕ)

5. ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ—ਜਿਹੜੇ ਪੜਨਾਉਂ ਕਿਸੇ ਦੂਰ ਜਾਂ ਨੇੜੇ ਦੀ ਦਿਸਦੀ ਚੀਜ਼ ਵਲ ਇਸਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—(ਉ) ਉਹ ਗੀਤ ਗਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। (ਅ) ਐਹ ਕੀ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ? (ਇ) ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਉਸ ਨੇ ਵਿਗਾੜਿਆ ਹੈ। (ਸ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਉਹ', 'ਐਹ', 'ਇਹ', 'ਉਸ', 'ਉਨ੍ਹਾਂ' ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਆਹ', 'ਹਾਹ', 'ਅਹਿ' ਆਦਿ ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ ਹਨ।

6. ਅਨਿਸਚਿਤ ਪੜਨਾਉਂ—ਜੋ ਪੜਨਾਉਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਤਾਂ ਦੱਸੇ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਾ ਦੱਸੇ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਅਨਿਸਚਿਤ ਪੜਨਾਉਂ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) ਸਾਰੇ ਗੀਤ ਗਾ ਰਹੇ ਹਨ। (ਅ) ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗੋ (ਇ) ਇੱਥੇ ਕਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਰਦੇ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ। (ਸ) ਥਾਜ਼ੇ ਥਡੇ ਬੇਵਕੂਫ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਸਾਰੇ', 'ਸਰਬੱਤ', 'ਕਈ', 'ਕੁੱਝ' ਅਤੇ 'ਥਾਜ਼ੇ' ਅਨਿਸਚਿਤ ਪੜਨਾਉਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੜਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਸਭ', 'ਸਾਰੇ', 'ਅਨੇਕ', 'ਕਈ', 'ਸਰਬੱਤ' ਅਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਪੜਨਾਉਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ (`) ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਸਦਾ ਹੀ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕਈ ਪੜਨਾਵਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਚਨਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) ਕੋਈ ਗੀਤ ਗਾਏਗਾ। (ਇਕ ਵਚਨ) (ਅ) ਕੋਈ ਗੀਤ ਗਾਉਣਗੇ। (ਬਹੁ-ਵਚਨ)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਪੜਨਾਵ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਆਧਾਰਾਂ 'ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਪੜਨਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਥਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।

ਥੁੱਤਰ—ਪੜਨਾਵ ਦੇ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਕਾਰਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਕਾਰਕ ਰੂਪ ਸਾਪਨਾ ਵਿਚ ਪੜਨਾਉਂ ਦੇ ਵਚਨ, ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਕਾਰਕ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਪੜਨਾਉਂ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਕਾਰਕ ਰੂਪ ਸਾਪਨਾ ਨੂੰ ਤਾਲਿਕਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—

1. ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ

ਪੁਰਖ	ਸਾਧਾਰਨ ਕਾਰਕ ਰੂਪ		ਸੰਬੰਧਕੀ ਕਾਰਕ ਰੂਪ	
	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਊੱਤਮ	ਮੈਂ	ਅਸੀਂ	ਮੈਨੂੰ, ਮੇਹਾ, ਮੇਰੇ,	ਅਸਾਂ, ਸਾਡਾ, ਸਾਡੇ
ਮੱਸਮ	ਤੂੰ	ਤੁਸੀਂ	ਤੂੰ, ਤੈਂ, ਤੇਰਾ,	ਤੁਸਾਂ, ਤੁਹਾਡਾ,
ਅਨ੍ਯ	ਇਹ, ਉਹ ਇਸ, ਉਸ	ਇਹ, ਉਹ	ਇਹਨੇ, ਇਸਨੇ, ਉਸਨੇ, ਉਹਨੇ	ਤੁਹਾਡੇ ਇਨ੍ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ

2. ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ

ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਦੀ ਕਾਰਕ ਰੂਪ ਸਾਧਨਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਗੋਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—

ਕਾਰਕ ਰੂਪ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਸਾਧਾਰਨ	ਆਪਣਾ	ਆਪਣੇ
ਸੰਬੰਧਕੀ	ਆਪਣੇ ਨੂੰ	ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ
ਸੰਬੰਧਕੀ	ਆਪਣਿਆਂ !	ਆਪਣਿਓ !

3. ਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ

ਪੜਨਾਉਂ	ਕਾਰਕ ਰੂਪ	ਪਲਿੰਗ		ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ	
		ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਜੋ	ਸਾਧਾਰਨ	ਜੋ	ਜੋ	ਜੋ	ਜੋ
ਜਿਹੜਾ	ਸੰਬੰਧਕੀ	ਜਿਸ, ਜਿਨ	ਜਿਨ੍ਹਾਂ	ਜਿਨ੍ਹੇ	ਜਿਹੜੀਆਂ
ਸੰਬੰਧਕੀ	ਸਾਧਾਰਨ	ਜਿਹੜਾ	ਜਿਹੜੇ	ਜਿਹੜੀਆਂ	ਜਿਹੜੀਆਂ
	ਜਿਹੜੇ	ਜਿਹੜੇ	ਜਿਹੜਿਆਂ	ਜਿਹੜੀਆਂ	ਜਿਹੜੀਆਂ

4. ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ

ਪੜਨਾਉਂ	ਕਾਰਕ ਰੂਪ	ਪੁਲਿੰਗ		ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ	
		ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਕੌਣ	ਸਾਧਾਰਨ	ਕੌਣ,	ਕੌਣ, ਕੌਣ-ਕੌਣ	ਕੌਣ	ਕੌਣ, ਕੌਣ-ਕੌਣ,
	ਸੰਬੰਧਕੀ	ਕਿਸ	ਕਿਨ੍ਹਾਂ, ਕਿਨ੍ਹਾਂ- ਕਿਨ੍ਹਾਂ, ਕਿਸ-	ਕਿਸ	ਕਿਨ੍ਹਾਂ, ਕਿਨ੍ਹਾਂ, ਕਿਸ, ਕਿਨ੍ਹਾਂ,
ਕਿਹੜਾ	ਸਾਧਾਰਨ	ਕਿਹੜਾ	ਕਿਹੜੇ	ਕਿਸ	ਕਿਹੜੀਆਂ
	ਸੰਬੰਧਕੀ	ਕਿਹੜੇ	ਕਿਹੜਾ-ਕਿਹੜਾ ਕਿਹੜਿਆਂ	ਕਿਹੜੀ	ਕਿਹੜੀ-ਕਿਹੜੀ
ਕੀ	ਸਾਧਾਰਨ	ਕੀ	ਕੀ-ਕੀ,	ਕੀ	ਕੀ-ਕੀ
	ਸੰਬੰਧਕੀ	ਕਿਹ, ਕਿਸ	ਕੀ-ਕੁੱਝ	ਕਿਹ, ਕਿਸ	ਕੀ-ਕੁੱਝ

5. ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ

ਪੜਨਾਉਂ	ਇਕ-ਵਚਨ		ਬਹੁ-ਵਚਨ	
	ਸਾਧਾਰਨ	ਸੰਬੰਧਕੀ	ਸਾਧਾਰਨ	ਸੰਬੰਧਕੀ
ਊਹ	ਊਹ	ਊਹ	ਊਹ	ਊਨ੍ਹਾਂ
ਆਹ	ਆਹ	ਐਹ, ਐਸ	ਆਹ	ਐਹਨਾਂ
ਔਹ	ਔਹ	ਐਹ, ਔਸ	ਐਹ	ਐਹਨਾਂ
ਹਾਹ	ਹਾਹ	ਹੈਹਦਾ, ਹੈਹਨੇ	ਹੈਹ	ਹੈਹਨਾਂ

6. ਅਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ

ਪੜਨਾਉਂ	ਕਾਰਕ ਰੂਪ	ਪੁਲਿੰਗ		ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ	
		ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਇਕ	ਸਾਧਾਰਨ ਸੰਬੰਧਕੀ	ਇਕ ਇਕ	ਇਕਨਾਂ ਇਕਨਾਂ	ਇਕ ਇਕ	ਇਕਨਾਂ ਇਕਨਾਂ
ਕਈ	ਸਾਧਾਰਨ ਸੰਬੰਧਕੀ	--	ਕਈ ਕਈਆਂ	--	ਕਈ ਕਈਆਂ
ਸਾਰਾ	ਸਾਧਾਰਨ ਸੰਬੰਧਕੀ	--	ਸਾਰੇ ਸਾਰਿਆਂ	--	ਸਾਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ

॥ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ । ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸਾ ਦਿਓ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ ।

ਉੱਤਰ—ਉਹ ਸਬਦ ਜੋ ਕਿਸੇ ਨਾਉਂ ਜਾਂ ਪੜਨਾਉਂ ਦੇ ਗੁਣ, ਅੰਗੁਣ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਜਾਂ ਗਿਣਤੀ-ਮਿਣਤੀ ਦੱਸਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—ਕਾਲਾ, ਗੋਰਾ, ਚੰਗਾ, ਬੁਰਾ, ਤਿੰਨ, ਚਾਰ, ਪੰਦਰਾਂ, ਵੀਹ ਆਦਿ ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—

1. ਗੁਣਵਾਚਕ, 2. ਸੰਖਿਅਕ, 3. ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ, 4. ਨਿਸਰੇਵਾਚਕ ਅਤੇ 5. ਪੜਨਾਵੀਂ ।

1. ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਜਿਹੜੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਸੇ ਵਸੂਲੇ ਦੇ ਗੁਣ-ਅੰਗੁਣ, ਆਕਾਰ, ਵਿਸਥਾਰ, ਦਸ਼ਾ, ਹੰਗ ਜਾਂ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—ਸੋਹਣਾ, ਮੇਟਾ, ਸੁਆਦਲਾ, ਪਤਲਾ, ਬਹਾਦਰ, ਫਿੱਕਾ, ਮਿੱਠਾ, ਕੌੜੀ, ਭੈੜੀ, ਕਾਲਾ, ਗੋਰਾ, ਕੱਚੀ, ਗੈਰ-ਜ਼ਰੂਰੀ, ਸਹਿਰੀ, ਲੰਮਾ-ਛੰਮਾ, ਨਵਾਂ, ਸਾਫ਼, ਸਾਨਦਾਰ, ਮਹਿੰਗਾ, ਮਾੜਾ, ਬੜਾ, ਮਿੱਧਾ, ਦਸ ਨੰਬਰੀਆ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਪਤਲਾ, ਖਾਬੀ, ਗੁਲਾਬੀ, ਬਦਨਾਮ, ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ, ਕੋਮਲ ਆਦਿ ।

ਇਸ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ—

(ਉ) ਸਾਧਾਰਨ ਅਵਸਥਾ—ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾਉਂ ਜਾਂ ਪੜਨਾਉਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਉਂ ਜਾਂ ਪੜਨਾਉਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦਾ ਗੁਣ-ਅੰਗੁਣ ਸਾਧਾਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਦੱਸਿਆ ਜਾਵੇ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) ਇਹ ਚਾਕੂ ਤੇਜ਼ ਹੈ । (ਅ) ਇਹ ਮੁੰਡਾ ਤਕੜਾ ਹੈ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਤੇਜ਼' ਅਤੇ 'ਤਕੜਾ' ਸਾਧਾਰਨ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ ।

(ਅ) ਅਧਿਕਤਰ ਅਵਸਥਾ—ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾਉਂ ਜਾਂ ਪੜਨਾਉਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਨਾਉਂ ਜਾਂ ਪੜਨਾਉਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ; ਜਿਵੇਂ—

ਮੇਰਾ ਚਾਕੂ ਤੇਰੇ ਚਾਕੂ ਨਾਲੋਂ ਤੇਜ਼ ਹੈ ।

(ਇ) ਅਧਿਕਤਮ ਅਵਸਥਾ—ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾਉਂ ਜਾਂ ਪੜਨਾਉਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਦੋ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਪੜਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ; ਜਿਵੇਂ—

ਇਹ ਚਾਕੂ ਸਭ ਚਾਕੂਆਂ ਨਾਲੋਂ ਤੇਜ਼ ਹੈ ।

ਇਸ ਵਾਕ ਵਿਚ 'ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਤੇਜ਼' ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਅਧਿਕਤਮ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ।

2. ਸੰਖਿਅਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਨਾਉਂ ਜਾਂ ਪੜਨਾਉਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜਾਂ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸੰਖਿਅਕ ਜਾਂ ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—ਇਕ, ਦਸ, ਵੀਹ, ਸੌ, ਹਜ਼ਾਰ, ਅੱਧਾ, ਡਿੱਢਾ, ਸਵਾਇਆ, ਥੋੜ੍ਹੇ, ਬਹੁਤ ਆਦਿ ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਛੇ ਰੂਪ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ—

(ਉ) ਸਾਧਾਰਨ—ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਜੋ ਨਾਉਂ ਜਾਂ ਪੜਨਾਉਂ ਦੀ ਪੂਰੀ-ਪੂਰੀ ਗਿਣਤੀ ਦੱਸਣ; ਜਿਵੇਂ—ਦਸ, ਪੰਦਰਾਂ, ਵੀਹ ਆਦਿ ।

(ਅ) ਕਰਮਵਾਚੀ—ਜੋ ਨਾਉਂ ਜਾਂ ਪੜਨਾਉਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਜਾਂ ਨੰਬਰ ਦੱਸਣ; ਜਿਵੇਂ—ਪਹਿਲਾ, ਦੂਜਾ, ਤੀਜਾ, ਅਵੱਲ ਆਦਿ ।

(ਇ) ਸਮੁੱਚਤਾਬੇਧਕ—ਜਿਹੜੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੀ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ; ਜਿਵੇਂ—ਦੋਵੇਂ, ਚਾਰੇ, ਵੀਹਾਂ ਦੇ ਵੀਹ, ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਆਦਿ ।

(ਸ) ਕਸਰੀ ਸੰਖਿਅਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਜਿਹੜੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੱਸਣ; ਜਿਵੇਂ—ਅੱਧਾ, ਪੈਂਲਾ, ਢਾਈ, ਸਵਾ, ਡੇਢਾ, ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਆਦਿ ।

(ਹ) ਨਿਖੇਤਵਾਚੀ—ਜੋ ਬਹੁਤੇ ਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਪੜਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁੱਝ ਕੁ ਨੂੰ ਨਿਖੇਤ ਕੇ ਦੱਸਣ; ਜਿਵੇਂ—ਦੋ-ਦੋ, ਚਾਰ-ਚਾਰ, ਦਸ-ਦਸ ਆਦਿ ।

(ਕ) ਅਨਿਸਚਿਤ—ਜੋ ਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਪੜਨਾਵਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਾ ਦੱਸਣ, ਸਗੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੀ ਲਾਉਣ; ਜਿਵੇਂ—ਕੁੱਝ, ਕਈ, ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ, ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਰੇ, ਏਨੀਆਂ, ਅਨੇਕਾਂ ਆਦਿ ।

3. ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਨਾਉਂ ਦੀ ਮਿਣਤੀ ਜਾਂ ਤੇਲ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—ਜਗਾ, ਕੁ, ਸੇਰ ਕੁ, ਭੁੱਝ, ਕਿਨਾ, ਸਾਰਾ ਆਦਿ ।

ਇਹ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—

(ਉ) ਨਿਸਚਿਤ ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਜਿਹੜੇ ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਪੂਰੀ-ਪੂਰੀ ਮਿਣਤੀ, ਮਾਪ ਜਾਂ ਤੇਲ ਦੱਸਣ ; ਜਿਵੇਂ—ਪੰਜ ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ, ਗਿੱਠ ਭਰ, ਮੀਟਰ ਭਰ, ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਆਦਿ ।

(ਅ) ਅਨਿਸਚਿਤ ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਜਿਹੜੇ ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰੀ-ਪੂਰੀ ਮਿਣਤੀ, ਮਾਪ ਜਾਂ ਤੇਲ ਦੱਸਣ ; ਜਿਵੇਂ—ਬੇੜਾ, ਜਗਾ ਕੁ, ਬਹੁਤਾ, ਚੋਖਾ, ਸਾਰਾ, ਬਹੁਤਾ ਸਾਰਾ, ਬਥੇਰਾ ਆਦਿ ।

4. ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਨਾਉਂ ਨੂੰ ਇਸਾਰੇ ਨਾਲ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖਾਸ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨੂੰ 'ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—ਉਨ੍ਹਾਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ, ਇਹ, ਐਹ, ਆਦਿ ।

ਇਹ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—

(ਉ) ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਨੇੜੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਵਲ ਇਸਾਰਾ ਕਰ ਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖਾਸ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ; ਜਿਵੇਂ—ਇਹ, ਐਹ, ਆਹ ਆਦਿ ।

(ਅ) ਦੂਰਵਰਤੀ ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਦੂਰ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਵੱਲ ਇਸਾਰਾ ਕਰ ਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖਾਸ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ; ਜਿਵੇਂ—ਓਹ, ਉਹ, ਹਾਹ ਆਦਿ ।

5. ਪੜਨਾਂਵੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਨਾਉਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੜਨਾਂਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜਨਾਂਵੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—ਕੌਣ ਕੁੜੀ, ਕੀ ਚੀਜ਼, ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼, ਜਿਹੜੀ ਇਸਤਰੀ, ਜੋ ਆਦਮੀ, ਕਿਨਾ ਦੁੱਧ, ਕਈ ਆਦਮੀ, ਤੁਹਾਡਾ ਮਿੱਤਰ, ਮੇਰਾ ਭਰਾ, ਸਾਡਾ ਘਰ ਆਦਿ ਵਿਚ 'ਕੌਣ', 'ਕੀ', 'ਕਿਹੜੀ', 'ਜਿਹੜੀ', 'ਜੋ', 'ਕਿਨਾ' 'ਕਈ', 'ਤੁਹਾਡਾ', 'ਮੇਰਾ', 'ਸਾਡਾ' ਤੇ 'ਕਈ' ਪੜਨਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਪੜਨਾਂਵੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਬਣ ਗਏ ਹਨ ।

ਇਹ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—

(ਉ) ਮੂਲ ਰੂਪ ਪੜਨਾਂਵੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਜਿਹੜੇ ਪੜਨਾਉਂ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੋ ਜਾਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੂਲ ਰੂਪ ਪੜਨਾਂਵੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ; ਜਿਵੇਂ—ਕੀ, ਕੌਣ, ਜਿਹੜਾ, ਕਿਹੜਾ, ਜੋ ਆਦਿ ।

(ਅ) ਉਤਪਨ ਰੂਪ ਪੜਨਾਂਵੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਕਿਸੇ ਪੜਨਾਉਂ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਦਲ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਥਦਾਂ ਨੂੰ ਉਤਪਨ ਰੂਪ ਪੜਨਾਂਵੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—'ਕਿਨੀ ਮਠਿਆਈ', 'ਮੇਰਾ ਘਰ', 'ਤੁਹਾਡਾ ਸਕੂਲ' ਆਦਿ ਵਿਚ 'ਕਿਨੀ' 'ਮੇਰਾ' ਅਤੇ 'ਤੁਹਾਡਾ' ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਕਰੋ ।

ਜਾਂ

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣੀ ਸਥਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉੱਤੇ ਇਕ ਨੋਟ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ—ਨਾਉਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੱਸਣ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੇ ਰੂਪ ਲਿੰਗ, ਵਚਨ ਅਤੇ ਕਾਰਕ ਕਰਕੇ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੇ ਲਿੰਗ, ਵਚਨ ਅਤੇ ਕਾਰਕ ਕਰਕੇ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਰੂਪ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਉਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਿਕਾਰੀ ਹਨ ਤੇ ਕੁੱਝ ਅਵਿਕਾਰੀ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦੇ ਪੁਲਿੰਗ ਰੂਪ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਕੰਨ' ਲਗਦਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਵਿਕਾਰੀ ਹਨ ; ਜਿਵੇਂ—ਕਾਲਾ, ਸੋਹਣਾ, ਹਰਾ, ਪੀਲਾ, ਚਿੱਟਾ, ਉੱਚਾ, ਨੀਵਾ, ਵਿੱਗਾ, ਸਿੱਧਾ, ਤਿੱਖਾ, ਬੇੜਾ, ਬਹੁਤਾ, ਕਿਨਾ, ਸਾਰਾ, ਪਤਲਾ, ਗਾੜਾ, ਸੰਘਣਾ, ਫਿੱਕਾ, ਕੋੜਾ, ਮਿੱਠਾ, ਮਹਿੰਗਾ, ਸਸਤਾ, ਗੋਹ, ਭੈੜਾ, ਮਾੜਾ, ਗੀਦਾ, ਚੰਗਾ, ਮੰਦਾ ਆਦਿ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇ ਲਿੰਗ, ਵਚਨ ਤੇ ਕਾਰਕ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦੇ ਹਨ ; ਜਿਵੇਂ—ਕਾਲਾ, ਕਾਲੀ, ਕਾਲੇ, ਕਾਲੀਆਂ, ਕਾਲਿਆਂ, ਕਾਲਿਓਂ, ਕਾਲਿਆ, ਕਾਲੀਏ, ਕਾਲੀਓਂ ਆਦਿ ।

ਹੇਠਾਂ ਦੇਖੋ 'ਚਿੱਟਾ' ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ—

ਕਾਰਕ	ਪੁਲਿੰਗ		ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ	
	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਸਾਧਾਰਨ	ਚਿੱਟਾ	ਚਿੱਟੇ	ਚਿੱਟੀ	ਚਿੱਟੀਆਂ
ਸੰਬੰਧਕੀ	ਚਿੱਟੇ	ਚਿੱਟਿਆਂ	ਚਿੱਟੀ	ਚਿੱਟੀਆਂ
ਅਪਾਦਾਨ	ਚਿੱਟਿਓ	ਚਿੱਟਿਓਂ	ਚਿੱਟਿਓ
ਸੰਬੰਧਨੀ	ਚਿੱਟਿਆ	ਚਿੱਟਿਓ	ਚਿੱਟੀਏ	ਚਿੱਟੀਓ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਮੁਕਤਾ, ਬਿਹਾਰੀ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਕੱਥ ਲੱਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਵਿਕਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ— ਲਾਲ, ਸੁਦਰ, ਅਮੀਰ, ਗੁਰੀਬ, ਅਨਾਬੀ, ਗੁਲਾਬੀ, ਖਾਬੀ, ਜਾਮੂਣ ਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇ ਲਿੰਗ, ਵਚਨ ਤੇ ਕਾਰਕ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦੇ; ਜਿਵੇਂ—

ਅਨਾਬੀ ਪੱਗਾ, ਅਨਾਬੀ ਪੱਗਾਂ, ਅਲਾਬੀ ਚੀਰਾ, ਅਨਾਬੀ ਚੀਰੇ ਆਦਿ।

ਹੇਠਾਂ ਦੇਖੋ 'ਲਾਲ' ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ—

ਕਾਰਕ	ਪੁਲਿੰਗ		ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ	
	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਸਾਧਾਰਨ	ਲਾਲ	ਲਾਲ	ਲਾਲ	ਲਾਲ
ਸੰਬੰਧਕੀ	ਲਾਲ	ਲਾਲ	ਲਾਲ	ਲਾਲ
ਅਪਾਦਾਨ	ਲਾਲ	ਲਾਲ
ਸੰਬੰਧਨੀ	ਲਾਲ	ਲਾਲ	ਲਾਲ	ਲਾਲ

ਹੋਰ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਮੂਲ-ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਬਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਉੱਪਰ ਵੀ ਉਪਰੋਕਤ ਨਿਯਮ ਹੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ— ਵਿਉਤਪਤ ਵਿਕਾਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਮਟਿਆਲਾ, ਮਾਸਖੋਰਾ, ਰੋਣਹਾਕਾ, ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ, ਵਿਚਾਰਾ, ਸੁਚੱਜਾ, ਕੁਚੱਜਾ ਆਦਿ। ਵਿਉਤਪਤ ਅਵਿਕਾਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਲੋੜਵੰਦ, ਪੱਤਰਨਾਕ, ਲਾਵਾਰਸ, ਗੁਲਾਬੀ, ਖਾਬੀ, ਜਾਮੂਣ, ਸਿਆਲੂ, ਚੜ੍ਹਾਊ, ਬਗਸਾਤੀ, ਲਾਹੌਰੀ, ਪਸੌਰੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ, ਬਰਫਾਨੀ, ਪਹਾੜੀ, ਤਿਆਰੀ, ਵਿਲਾਇਤੀ ਆਦਿ।

ਕਿਰਿਆ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਕਿਰਿਆ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।

ਉੱਤਰ—ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਹੋਣਾ, ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਸਹਿਣਾ ਆਦਿ ਕਾਲ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ, ਉਹ 'ਕਿਰਿਆ' ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—

- (ਅ) ਉਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- (ਅ) ਮੈਂ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ।
- (ਅ) ਸੀਤਾ ਖੜ੍ਹੇ ਗਈ।
- (ਅ) ਕਾਸਮ ਜੀਨਤ ਨੂੰ ਆ ਮਿਲਿਆ।
- (ਅ) ਕੁਲਬੀਰ ਗੈਰ-ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚਲੇ ਸ਼ਬਦ 'ਜਾਂਦਾ ਹੈ', 'ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ', 'ਖੜ੍ਹੇ ਗਈ', 'ਮਿਲਿਆ', 'ਹੈ' ਸਾਰੇ ਹੀ 'ਕਿਰਿਆ' ਹੋ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

'ਕਿਰਿਆ' ਦੇ ਪੱਖ—ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕਈ ਪੱਖ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਦੇ ਤਿੰਨਾਂ ਪੱਖਾਂ ਥਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਚ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆ-ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ 'ਨਾ' ਜਾਂ 'ਣਾ' ਲੱਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ—ਕਰਨਾ, ਜਾਣਾ, ਖਾਣਾ, ਵੇਚਣਾ, ਮੁਰੀਦਣਾ ਆਦਿ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਅਮਿਤ ਕਿਰਿਆ' ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਛੋਟੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਰੂਪ ਨੂੰ 'ਕਿਰਿਆ-ਮੂਲ' ਜਾਂ 'ਧਾਰੂ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਰੂਪ ਕਿਰਿਆ-ਮੂਲ ਤੋਂ ਹੀ ਬਣਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ 'ਪੜ੍ਹ' ਕਿਰਿਆ ਮੂਲ ਤੋਂ 'ਪੜ੍ਹਨਾ' (ਅਮਿਤ ਕਿਰਿਆ) ਤੇ ਪੜ੍ਹਦਾ, ਪੜ੍ਹਦੇ, ਪੜ੍ਹਦੀ, ਪੜ੍ਹੀਆਂ, ਪੜ੍ਹੀ, ਪੜ੍ਹੇ, ਪੜ੍ਹ, ਪੜ੍ਹੇ, ਪੜ੍ਹੇਗਾ ਆਦਿ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਚਰਚਾ ਹੇਠਾਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਇਕ ਪੱਖ ਹੈ, ਕਿਰਦੰਤ। ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕਈ ਰੂਪ ਕਿਰਦੰਤ ਦੀ ਸ੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਜੇਕਰ ਅਮਿਤ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧਕ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਕੰਨਾ ਨਾਲੋਂ ਲਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਪੜ੍ਹ' ਦਾ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ 'ਪੜ੍ਹਨ' ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

'ਥਹੁਤਾ' ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ 'ਵਿਦਿਆਰਥੀ' ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਵਰਤੋਂ ਆਮ ਕਰਕੇ ਨਾਉਂ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

'ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਬੋਲਣ' ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਸੰਘ ਬੈਠ ਗਿਆ।

ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸੈਰ ਲਈ 'ਜਾਣਾ' ਸਿਹਤ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਅਮਿਤ ਕਿਰਿਆ ਸੁੱਧ ਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਵਰਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਰੂਪ ਲਿੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—
ਬੋਲਣਾ, ਬੋਲਣੇ, ਬੋਲਣੀ, ਬੋਲਣੀਆਂ, ਬੋਲਣੋਂ।

ਕਿਰਿਆ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ—

1. ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ—ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕਰਮ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ਅ) ਲੜਕੀ ਥੋਲ ਨਾ ਸਕੀ। (ਅ) ਪ੍ਰਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦੇ ਕੋਲ ਟਰੱਕ ਆ ਖਲੋਤਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਕਰਮ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਕਰਮਕ ਹਨ।

2. ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ—ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕਰਮ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਵਾਕ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਸਕਰਮਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—
(ਅ) ਸਿੱਖ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। (ਅ) ਪਤੰਗ ਉਡਾਇਆ ਗਿਆ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਸਿੱਖ' ਅਤੇ 'ਪਤੰਗ' ਕਰਮ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਸਕਰਮਕ ਹਨ।

3. ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ—ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਲਿੰਗ, ਵਚਨ, ਪੁਰਖ, ਵਾਚ, ਆਸਪੈਕਟ ਤੇ ਕਾਲ ਦਾ ਥੋਧ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

ਰਿਹਾ ਹੈ, ਲਿਆ ਹੈ, ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਹੋਇਆ ਹੈ, ਹੈ, ਹਨ, ਸੀ, ਸਨ, ਸੈਂ, ਸਓਂ ਆਦਿ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਕਰੋ।

ਉੱਤਰ—ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਪੁਰਖ, ਲਿੰਗ, ਵਚਨ, ਕਾਰਕ, ਕਾਲ, ਐਸਪੈਕਟ ਤੇ ਵਾਚ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਕਈ ਰੂਪ ਧਾਰਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

ਵਿਸੇਸ਼ਣ ਵਾਂਗ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਲਿੰਗ ਜਾਂ ਵਚਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਵਚਨ ਵਾਕ ਵਿਚਲੇ ਕਰਤਾ

ਜਾਂ ਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਈ ਵਾਗੀ ਇਹ ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਸੁਭਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ਅ) ਮੁੰਡਾ ਕਲਮ ਘੜਦਾ ਹੈ।

(ਅ) ਮੁੰਡੇ ਕਲਮ ਘੜਦੇ ਹਨ।

(ਅ) ਕੁੜੀ ਕਲਮ ਘੜਦੀ ਹੈ।

(ਅ) ਕੁੜੀਆਂ ਕਲਮਾਂ ਘੜਦੀਆਂ ਹਨ।

(ਅ) ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਕਲਮ ਘੜੀ।

(ਅ) ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਿਆ।

(ਅ) ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਕਲਮਾਂ ਨੂੰ ਘੜਿਆ।

(ਅ) ਕੁੜੀ ਨੇ ਕਲਮਾਂ ਨੂੰ ਘੜਿਆ।

(ਅ) ਮੁੰਡੀਆਂ ਨੇ ਕਲਮਾਂ ਨੂੰ ਘੜਿਆ।

(ਅ) ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਕਲਮ ਨੂੰ ਘੜਿਆ।

'ਉ' ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ 'ਘੜਦਾ ਹੈ' ਦਾ ਲਿੰਗ ਤੇ ਵਚਨ ਕਰਤਾ 'ਮੁੰਡਾ' ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ।

'ਅ' ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ 'ਘੜਦੇ ਹਨ' ਦਾ ਲਿੰਗ ਤੇ ਵਚਨ ਕਰਤਾ 'ਮੁੰਡੇ' ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ।

'ਦ' ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ 'ਘੜਦੀ ਹੈ' ਦਾ ਲਿੰਗ ਤੇ ਵਚਨ ਕਰਤਾ 'ਕੁੜੀ' ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ ।
 'ਜ' ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ 'ਘੜਦੀਆਂ ਹਨ' ਦਾ ਲਿੰਗ ਤੇ ਵਚਨ ਕਰਤਾ 'ਕੁੜੀਆਂ' ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ ।
 'ਹ' ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ 'ਘੜੀ' ਦਾ ਲਿੰਗ ਤੇ ਵਚਨ ਕਰਮ 'ਕਲਮ' ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ ।
 'ਕ' ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ 'ਪਤ੍ਰਿਆ' ਦਾ ਲਿੰਗ ਤੇ ਵਚਨ ਕਰਮ 'ਨਾਵਲ' ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ ।
 'ਖ' ਤੋਂ 'ਛ' ਤਕ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਕਿਰਿਆ 'ਘੜਿਆ' ਕਰਤਾ ਤੇ ਕਰਮ ਦੇਹਾਂ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹੈ ਅਜਿਹੀ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਲਿੰਗ ਜਾਂ ਵਚਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲਿੰਗ, ਪੁਰਖ, ਕਾਲ, ਦਸ਼ਾ (Aspect) ਤੇ ਅਵਸਥਾ (Mood) ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕਿਰਿਆ ਇਕ-ਸ਼ਬਦੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਤੋਂ ਬਣੀ ਹੋਈ ਵੀ ਹੈ । ਇਕ-ਸ਼ਬਦੀ ਕਿਰਿਆ ਇਕਹਿਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕਰਤਾ ਨਾਂ ਅਤੇ ਕਰਮ ਨਾਂ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਰੂਪ ਪੁਰਖ ਤੇ ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਬਦਲਦਾ ਹੈ—
 ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਾਂ ।
 ਆਸੀਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀਏ ।
 ਤੁਸੀਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੋ ।
 ਤੁਸੀਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੋ ।
 ਉਹ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੋ ।
 ਉਹ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਣ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਰੂਪ ਕਾਲ ਦੇ ਭਿਨ-ਭਿਨ ਰੂਪਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵੀ ਬਦਲਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—
 ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ—ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ ।

ਬੁਡਕਾਲ—ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ।

ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ—ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਾਂਗਾ ।

ਭਿਨ-ਭਿਨ ਕਾਲਾਂ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਉੱਤੇ ਉੱਪਰ ਦੱਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਤਾ, ਕਰਮ ਅਤੇ ਪੁਰਖ ਦੇ ਲਿੰਗ ਵਚਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ।

ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11. ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? ਇਸ ਦਾ ਵਾਕਾਤਮਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਕਰੋ ।

ਉੱਤਰ—ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਲਿੰਗ, ਵਚਨ, ਪੁਰਖ, ਆਸਪੈਕਟ, ਕਾਲ-ਬੋਧਕ, ਇੱਛਾਬੋਧਕ, ਸੰਭਾਵਨਾ-ਬੋਧਕ ਅੰਸ਼ ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—

ਕਿਰਿਆ 'ਆਇਆ ਹਾਂ' ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਰੂਪਾਂਤਰਨ

ਪੁਰਸ਼	ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ		ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ	
	ਪੁਲਿੰਗ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ
ਉੱਤਮ ਮੈਂ, ਅਸੀਂ	ਆਇਆ ਹਾਂ	ਆਏ ਹਾਂ	ਆਈ ਹਾਂ	ਆਈਆਂ ਹਾਂ
ਮੱਧਮ ਤੁਸੀਂ	ਆਇਆ ਹੈ	ਆਏ ਹੈ	ਆਈ ਹੈ	ਆਈਆਂ ਹੈ
ਅਨੱਧ ਉਹ	ਆਇਆ ਹੈ	ਆਏ ਹਨ	ਆਈ ਹੈ	ਆਈਆਂ ਹਨ

ਛੁਤਕਾਲ				ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ			
ਪੁਲਿੰਗ		ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ		ਪੁਲਿੰਗ		ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ	
ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਆਇਆ ਹਾਂ	ਆਏ ਸਾਂ	ਆਈ ਸਾਂ	ਆਈਆਂ ਸਨ	ਆਵਾਂਗਾ	ਆਵਾਂਗੇ	ਆਵਾਂਗੀ	ਆਵਾਂਗੀਆਂ
ਆਇਆ ਸੈਂ	ਆਏ ਸਓਂ	ਆਈ ਸੈਂ	ਆਈਆਂ ਸਓਂ	ਆਵੇਂਗਾ	ਆਉਂਗੀਆਂ ਆਉਂਗੇ	ਆਵੇਂਗੀ	ਆਉਂਗੀਆਂ
ਆਇਆ ਸੀ	ਆਏ ਸਨ	ਆਈ ਸੀ	ਆਈਆਂ ਸਨ	ਆਵੇਗਾ	ਆਉਣਗੇ	ਆਵੇਗੀ	ਆਉਣਗੀਆਂ

- (i) ਗੁਰਮੀਤ ਸਕੂਲ ਗਿਆ ਹੈ ।
- (ii) ਗੁਰਮੀਤ ਸਕੂਲ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।
- (iii) ਅਸੀਂ ਰੋਟੀ ਖਾ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਹੈ', 'ਹੋਇਆ ਹੈ', 'ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ' ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ । ਇਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਾਧਾਰਨ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹੀ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਾਕ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ । ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ—

ਉੱਠਣਾ, ਆਉਣਾ, ਸੁੱਟਣਾ, ਹੋਣਾ, ਕਰਨਾ, ਖਲੋਣਾ, ਚਲਣਾ, ਛੁੱਡਣਾ, ਜਾਣਾ, ਜਾਪਣਾ, ਤੁਰਨਾ, ਦਿਸਣਾ, ਦੇਣਾ, ਨਿਕਲਣਾ, ਪੈਣਾ, ਫਿਰਨਾ, ਬਣਨਾ, ਬੈਠਣਾ, ਮਰਨਾ, ਰਹਿਣਾ, ਲੱਗਣਾ, ਲਿਆਉਣਾ, ਲੈਣਾ, ਵੇਖਣਾ, ਵਿਖਾਉਣਾ ।

ਨੋਟ—ਹਾਂ, ਹੈਂ, ਹੋ, ਹੈ, ਹਨ, ਸਾਂ, ਸੈਂ, ਸੇ, ਸੀ, ਸਨ ਕਿਰਿਆ ਹੋਣਾ ਦੇ ਰੂਪ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12. ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ ।

ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਿਓ ਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ ।

ਉੱਤਰ—ਜੋ ਸਥਦ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੱਸੇ ਅਰਥਾਤ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਗੁਣ, ਢੰਗ, ਸਮਾਂ ਜਾਂ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ ਜਾਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੱਸੇ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ—

(ਅ) ਸੀਲਾ ਤੇਜ਼ ਤੁਰਦੀ ਹੈ । (ਅ) ਕੁੱਤਾ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਭੌਕਦਾ ਹੈ । (ਅ) ਬੱਚੇ ਕੋਨੇ ਉੱਪਰ ਖੇਡਦੇ ਹਨ । (ਸ) ਉਹ ਸਵੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ ਸੈਰ ਕਰਨ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਹ) ਇਹ ਕੁੜੀ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ ਖੇਡਦੀ ਹੈ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਤੇਜ਼', 'ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ', 'ਉੱਪਰ', 'ਸਵੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ' ਤੇ 'ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ' ਸਥਦ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ ।

ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਅੱਠ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—

1. ਕਾਲਬੋਧਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਉਹ ਸਥਦ ਜੋ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦੱਸਣ, ਉਹ ਕਾਲ-ਬੋਧਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—ਵੇਲਾ-ਦਰਸਾਉਂ ਤੇ ਚਿਰ-ਦਰਸਾਉਂ; ਜਿਵੇਂ—ਅੱਜ, ਕਲ੍ਹ, ਪਰਸੋਂ, ਜਦੋਂ, ਕਦੋਂ, ਉਦੋਂ, ਜਦ, ਕਦੀ, ਹੁਣ, ਸਵੇਰੇ, ਸਾਮ, ਦੁਪਹਿਰੇ, ਕੁਵੇਲੇ, ਸਵੇਰੇ, ਕਦੀ-ਕਦਾਈ, ਸਮੇਂ ਸਿਰ ।

2. ਸਥਾਨਬੋਧਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਸਥਾਨ ਪਤਾ ਲੱਗੇ, ਉਹ ਸਥਾਨਬੋਧਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦੇ ਸ੍ਰੋਟੀਆਂ ਹਨ—ਟਿਕਾਣਾ-ਦਰਸਾਉਂ, ਜਿਵੇਂ-ਛੁਪਰ, ਬੱਲੇ, ਵਿਚ, ਅੰਦਰ, ਬਾਹਰ, ਉਹੋ, ਪਰੋ, ਇਧਰ, ਉਧਰ, ਉੱਥੇ, ਇੱਥੇ, ਕਿਧਰ, ਜਿੱਥੇ, ਕਿੱਥੇ, ਨੇਤੇ, ਸੱਜੇ, ਪੜ੍ਹੇ ਆਦਿ।

3. ਪਰਿਮਾਣਬੋਧਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ ਜਾਂ ਮਿਣਤੀ ਪਤਾ ਲੱਗੇ, ਉਹ ਪਰਿਮਾਣਬੋਧਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ-ਘੱਟ, ਵੱਧ, ਕੁਝ, ਪੂਰਾ, ਸਾਰਾ, ਬੇਤ੍ਤਾ, ਬਹੁਤਾ, ਇੱਤਾ, ਕਿਨਾ, ਜਿਨਾ, ਨਿਰਾ, ਜ਼ਰਾ, ਨਿਰਾ-ਪੂਰਾ ਆਦਿ।

4. ਪ੍ਰਕਾਰਬੋਧਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ ਪਤਾ ਲੱਗੇ, ਉਹ ਪ੍ਰਕਾਰਬੋਧਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ-ਇੰਦ, ਉਵੇਂ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਦਾਂ, ਇਦਾਂ, ਜਿਵੇਂ, ਕਿਵੇਂ, ਹੋਲੀ, ਸੀਹੀਜੇ, ਪੀਰੇ, ਛੇਤੀ, ਤੇਜ਼, ਚੱਟ ਆਦਿ।

5. ਕਾਰਨਬੋਧਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇ, ਉਹ ਕਾਰਨਬੋਧਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ-ਕਿਉਂਕਿ, ਕਿਉਂ, ਜੋ, ਤਾਂ ਜੋ, ਕਿਉਂ, ਸੋ, ਤਾਂ ਜੋ, ਇਸ ਕਰਕੇ, ਇਸ ਲਈ ਤਾਂ, ਤਾਂ ਹੀ, ਤਦੇ ਹੀ ਆਦਿ।

6. ਸੰਖਿਆਬੋਧਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪਤਾ ਲੱਗੇ, ਉਹ ਸੰਖਿਆਬੋਧਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ-ਇਕਹਿਰਾ, ਦੋਹਰਾ, ਡਿਊਡਾ, ਕਈ ਵਾਰ, ਘੜੀ-ਮੁੜੀ, ਇਕ-ਇਕ, ਦੋ, ਦੁਬਾਰਾ ਆਦਿ।

7. ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਜਾਂ ਪਕਿਆਈ ਭਈ ਬੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸਚੇਬੋਧਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ-ਜ਼ਰੂਰ, ਬਿਲਕੁਲ, ਬਹੁਤ ਅੱਛਾ, ਹੀ, ਹੀ, ਦੀ, ਠੀਕ, ਆਹੋ, ਸਚਮੁੱਚ, ਬੇਸ਼ਕ, ਸਤਿ ਬਚਨ, ਬਹੁਤ ਅੱਛਾ, ਸਾਇਦ, ਜਾਇਜ, ਹਾਂ, ਜੀ ਹਾਂ, ਹਾਂ ਜੀ ਆਦਿ।

8. ਨਿਰਣਬੋਧਕ ਜਾਂ ਨਾਂਹਕਾਰੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਜੋ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਸੇ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਣ ਸੰਬੰਧੀ ਨਿਰਣ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਣਬੋਧਕ ਜਾਂ ਨਾਂਹਕਾਰੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਲਈ, ਨਾ ਜੀ, ਜੀ ਨਹੀਂ, ਕਦੇ ਨਹੀਂ, ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ, ਨਿੱਜ ਅਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਆਦਿ।

ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ—ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ—ਸਾਧਾਰਨ, ਪ੍ਰਸ਼ਨਿਕ ਤੇ ਯੋਜਕੀ।

ਸਾਧਾਰਨ ਅਵਸਥਾ—ਜਦੋਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕੇਵਲ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ 'ਸਾਧਾਰਨ ਅਵਸਥਾ' ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) ਉਹ ਸਵੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ ਜਾਵੇਗਾ।

(ਅ) ਉਹ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਤੁਰਦਾ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਸਵੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ' ਤੇ 'ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ' ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸਾਧਾਰਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨਿਕ ਅਵਸਥਾ—ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕੁੱਝ ਪੁੱਛਣ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ :—

(ਉ) ਕੁੜੀਆਂ ਕਿਉਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ?

(ਅ) ਅਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਮਿਲਾਂਗੇ ?

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਕਿਉਂ' ਅਤੇ 'ਕਿੱਥੇ' ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸਾਧਾਰਨ ਰੂਪ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਣ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨਿਕ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹਨ।

ਯੋਜਕੀ ਅਵਸਥਾ—ਜਦੋਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਯੋਜਕੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) ਤੁਸੀਂ ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਬੁਲਾਉਂਗੇ, ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ।

(ਅ) ਤੁਸੀਂ ਜਿੱਥੇ ਜਾਓਗੇ, ਮੈਂ ਵੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵਾਂਗਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਜਦੋਂ', 'ਉਦੋਂ', 'ਜਿੱਥੇ', 'ਉੱਥੇ' ਯੋਜਕੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ।

ਸੰਬੰਧਕ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13. ਸੰਬੰਧਕ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਇਸ ਦੀਆਂ ਵਿਸਥਾਰ ਤੋਂ ਬਾਰੇ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ ।

ਜਾਂ

ਸੰਬੰਧਕ ਸ਼ਬਦ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਬਾਰੇ ਭੁਸੀ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ—ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਵਾਕ ਦੇ ਨਾਂਵਾਂ, ਪੜਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦਾ ਇਕ ਢੂਜੇ ਨਾਲ ਤੇ ਹੈਰਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜਨ, ਉਹ ਸੰਬੰਧਕ ਅਖਵਾਊਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇ—

(ਉ) ਇਹ ਭਲਜੀਤ ਦੀ ਕਾਪੀ ਹੈ ।

(ਅ) ਸੁਰਜੀਤ ਨੇ ਕਰਮੇ ਨੂੰ ਚਪੇੜਾਂ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਦੀ', 'ਨੇ', 'ਨੂੰ' 'ਨਾਲ' ਸੰਬੰਧਕ ਹਨ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਦੇ, ਦਿਆਂ, ਦੀਆਂ, ਤੋਂ, ਕੋਲੋਂ, ਪਾਸੋਂ, ਉੱਤੇ ਆਦਿ ਸੰਬੰਧਕ ਹਨ । ਇਹ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ, ਅਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ, ਢੁਬਾਜ਼ਰਾ ਸੰਬੰਧਕ ।

ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ—ਜਿਹੜੇ ਸੰਬੰਧਕ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਵਾਕ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜ ਸਕਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਨਾ ਲੱਗ ਸਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇ—ਦਾ, ਦੇ, ਦੀਆਂ, ਦਿਆਂ, ਦਿਆ ਤੇ ਦੀਏ ਇਸੇ ਦੇ ਹੀ ਸੰਬੰਧਕੀ ਕਾਰਕ ਰੂਪ ਹਨ ।

(ਉ) ਇਹ ਬਲਜੀਤ ਦਾ ਚਾਕੂ ਹੈ । (ਅ) ਮੈਂ ਦਲਜੀਤ ਤੋਂ ਰੁਮਾਲ ਲਿਆ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਦਾ' ਤੋਂ ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਹਨ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨੇ, ਨੂੰ, ਤੀਕ, ਤੇਜ਼ੀ, ਥੋੜ੍ਹਾ, ਤਾਈ ਆਦਿ ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਹਨ । 'ਦਾ' ਸੰਬੰਧਕ ਦੇ ਰੂਪ ਲਿੰਗ ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇ—ਦਾ, ਦੇ, ਦੀਆਂ, ਦਿਆਂ, ਦਿਆ ਤੇ ਦੀਏ ਇਸੇ ਦੇ ਹੀ ਸੰਬੰਧਕੀ ਕਾਰਕ ਰੂਪ ਹਨ ।

ਅਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ—ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਇਕੱਲੇ ਦੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ ਨਾ ਜੋੜ ਸਕਣ ਤੇ ਉਹ ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਸੰਬੰਧਕ ਬਣ ਸਕਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇ—

(ਉ) ਮੇਰਾ ਸਕੂਲ ਤੇਰੇ ਘਰ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ ।

(ਅ) ਮੇਰਾ ਘਰ ਸੁਰਿੰਦਰ ਦੇ ਘਰ ਤੋਂ ਢੂਰ ਹੈ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਪਰੇ' ਅਤੇ 'ਢੂਰ' ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਹਨ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਾਗੇ, ਬਾਹਰ, ਸਾਹਮਣੇ ਆਦਿ ਅਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਹਨ ।

ਢੁਬਾਜ਼ਰਾ ਸੰਬੰਧਕ—ਜਿਹੜੇ ਸੰਬੰਧਕ ਕਦੇ ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਹੋਣ ਤੇ ਕਦੇ ਅਪੂਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਢੁਬਾਜ਼ਰੇ ਸੰਬੰਧਕ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇ— 'ਮੈਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਕੀਤਾ ਹੈ ।' ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਲ, ਰਾਹੀਂ, ਅਨੁਸਾਰ, ਬਿਨਾਂ, ਵਰਗਾ ਆਦਿ ਢੁਬਾਜ਼ਰੇ ਸੰਬੰਧਕ ਹਨ ।

ਸੰਬੰਧਕ ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਢੂਜੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਜੋੜੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧੀ ਤੇ ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਮਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇ—

(ਉ) ਇਹ ਗੀਤਾ ਦੀ ਚੁੰਨੀ ਹੈ । (ਅ) ਕਿਸਾਨ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਗੀਤਾ' ਤੇ 'ਖੇਤਾਂ' ਸੰਬੰਧੀ ਹਨ ਤੇ 'ਚੁੰਨੀ' ਤੇ 'ਪਾਣੀ' ਸੰਬੰਧਮਾਨ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 14. 'ਦਾ' ਵਰਗ ਦੇ ਸੰਬੰਧਕ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਕਰੋ ।

ਉੱਤਰ—ਸੰਬੰਧਕ ਉਵੇਂ 'ਦਾ' ਅਵਿਕਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ 'ਦਾ' ਵਰਗ ਦੇ ਸੰਬੰਧਕ ਅੱਗਾ, ਪਿੱਛਾ, ਨੇੜੇ, ਸਾਹਮਣਾ, ਪਾਸਾ ਆਦਿ ਵਿਕਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਕੇਵਲ ਕਾਰਕੀ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ 'ਦਾ' ਲਿੰਗ, ਵਚਨ ਅਤੇ ਕਾਰਕ ਕਰਕੇ ਰੂਪਾਂਤਰੀ ਹੈ; ਜਿਵੇ—

ਦਾ, ਦੇ, ਦੀ, ਦੀਆਂ, ਦਿਆਂ, ਦੀਏ, ਦਿਓ, ਦਿਓ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਯੋਜਕ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 15. ਯੋਜਕ ਕਿਸਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ? ਇਸਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ ।

ਯੋਜਕ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ? ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਯੋਜਕਾਂ ਬਾਰੇ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਦੱਸੋ ।

ਜਾਂ

ਯੋਜਕ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖੋ ਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਦੱਸੋ ।

ਊੱਤਰ—ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਵਾਕਾਂ, ਦੇ ਵਾਕੇਸ਼ਾਂ ਜਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੋੜਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯੋਜਕ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—
(ਉ) ਭੈਣ ਤੇ ਭਰਾ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ।

(ਅ) ਉਹ ਕੌਠੇ ਉੱਪਰ, ਨਾਲੇ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਖੇਡਦੇ ਹਨ ।

(ਇ) ਹਰਜੀਤ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਅੱਜ ਬਿਮਾਰ ਹਾਂ ।

(ਸ) ਮੈਂ ਅੱਜ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਬਿਮਾਰ ਹਾਂ ।

(ਹ) ਉਹ ਕੇਵਲ ਕੰਜੂਸ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕਮੀਨਾ ਵੀ ਹੈ ।

ਪਹਿਲੇ ਵਾਕ ਵਿਚ 'ਤੇ' ਦੇ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ, 'ਨਾਲੇ' ਦੇ ਵਾਕੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਬਾਕੀ ਵਿਚ 'ਕਿ', ਕਿਉਂਕਿ 'ਕਿ' ਤੇ 'ਸਗੋਂ' ਦੇ-ਦੋ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦੇ ਹਨ ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਯੋਜਕ ਹਨ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 16. ਯੋਜਕ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ ।

ਊੱਤਰ—ਕਾਰਜ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਯੋਜਕ ਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਭੇਟ ਹਨ—ਸਮਾਨ ਯੋਜਕ ਅਤੇ ਅਧੀਨ ਯੋਜਕ ।

1. ਸਮਾਨ ਯੋਜਕ—ਜਿਹੜੇ ਯੋਜਕ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰ ਅਤੇ ਸਮਾਨ ਜਾਂ ਬਰਾਬਰ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਸੰਯੁਕਤ ਵਾਕ ਬਣਾਉਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯੋਜਕ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) ਚਾਹ ਵੀ ਪੀਓ ਤੇ ਰੋਟੀ ਵੀ ਖਾਓ ।

(ਅ) ਉਹ ਨਾ ਕੇਵਲ ਗੜੀਬ ਹੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਕਮੀਨਾ ਵੀ ਹੈ ।

(ਇ) ਮੁੰਡੇ ਪੜ੍ਹੇ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਖੇਡ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ।

(ਸ) ਉਹ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਡਰਪੋਕ ਨਹੀਂ ।

(ਹ) ਰੋਸ਼ਮ ਸਿੰਘ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ।

(ਗ) ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਮਝਾਇਆ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਸਗਲ ਪੀਲੀ ਨਾ ਛੱਡੀ ।

(ਖ) ਰਾਹ ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਵਾਹ ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ ।

2. ਅਧੀਨ ਯੋਜਕ—ਮਿਸ਼ਨਤ ਵਾਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਉਪਵਾਕ ਤੇ ਅਧੀਨ ਉਪਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੋੜਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਅਧੀਨ ਯੋਜਕ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ :

(ਉ) ਜਿਵੇਂ—ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿਨਾ ਕੁ ਈਮਾਨਦਾਰ ਹੈ ।

(ਅ) ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤਾਓ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੀਕੁਰ ਮੈਂ ਘਰ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

(ਇ) ਉਹ ਅੱਜ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਬਿਮਾਰ ਹੈ ।

(ਸ) ਉਹ ਇੰਨੀ ਜੋਰ ਨਾਲ ਚੀਕਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਸੰਘ ਬੈਠ ਗਿਆ ।

(ਹ) ਉਹ ਕਸਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਤਕਤਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

(ਕ) ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਗੜੀਬ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਕਮੀਨਾ ਨਹੀਂ ।

(ਖ) ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜਦੇ ਰਹੋ, ਤਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਪਵੇਗੀ ।

(ਗ) ਉਹ ਇੰਨਾ ਤੇਜ਼ ਤੁਰਦਾ ਹੈ, ਮਾਨੋ ਹਨੇਰੀ ਪਈ ਵਗਦੀ ਹੈ ।

ਰੂਪ (ਬਣਤਰ) ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਯੋਜਕਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ—ਇਕਹਿਰੀ ਯੋਜਕ, ਸੰਯੁਕਤ ਯੋਜਕ, ਟੁੱਟਵੇਂ ਜਾਂ ਸਹਿ-ਸੰਬੰਧਕੀ ਯੋਜਕ ।

(i) ਇਕਹਿਰੀ ਯੋਜਕ ਇੱਕੋ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—ਤੇ, ਅਤੇ, ਪਰ, ਕਿ, ਜਾਂ, ਭਾਵੇਂ ਆਦਿ ।

(ii) ਸੰਯੁਕਤ ਯੋਜਕ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—ਤਾਂਕਿ, ਤਾਂ ਜੋ, ਤਦੇ ਤਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਆਦਿ ।

(iii) ਟੁੱਟਵੇਂ ਜਾਂ ਸਹਿ-ਸੰਬੰਧਪਕੀ ਯੋਜਕ ਉਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਟੁੱਟਵੇਂ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ-'ਭਾਵੇਂ'..... ਫਿਰ ਹੀ, 'ਜੇਕਰ.....ਤਾਂ ਨਾਂ ਕੇਵਲ ਬਲਕਿ' ਆਇਂ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 17. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਮਾਨ, ਯੋਜਕ, ਯੋਜਕ ਅਧੀਨ, ਇਕਹਿਰੇ ਯੋਜਕ ਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਯੋਜਕ ਚੁਣੋ—

(ਓ) ਰੇਡੀਓ ਅਤੇ ਟੀ.ਵੀ. ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਅਦਭੁਤ ਕਾਢਾਂ ਹਨ ।

(ਅ) ਮੋਹਨ ਗਰੀਬ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਥੋਈਮਾਨ ਨਹੀਂ ।

(ਇ) ਦਰਵਿਦਰ ਤੇ ਰਵਿਦਰ ਸਕੇ ਭਰਾ ਹਨ ।

(ਸ) ਰੀਨਾ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੀ ਭੈਣ ਬਿਮਾਰ ਹੈ ।

(ਹ) ਉਸਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਟਿਊਸਨ ਰਖਵਾਈ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਪਾਸ ਹੋ ਜਾਣ ।

(ਕ) ਉਹ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਡਰਪੋਕ ਵੀ ਹੈ ।

(ਖ) ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਪੜਾਈ ਵਿਚ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ ਪਰੰਤੁ ਨਕਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

(ਗ) ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪਰ ਪੁੱਜਣਾ ।

(ਘ) ਰੋਜ਼ ਦੰਦ ਸਾਫ਼ ਕਰਨਾ ਤੇ ਨਹਾਉਣਾ ਸਿਹਤ ਲਈ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੈ ।

(ਙ) ਜੇ ਤੂੰ ਜਾਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਵੇਗਾ ।

ਉੱਤਰ—(ਓ) ਅਤੇ—ਸਮਾਨ ਯੋਜਕ, (ਅ) ਪਰ—ਸਮਾਨ ਯੋਜਕ, ਇਕਹਿਰਾ ਯੋਜਕ । (ਇ) ਏ—ਸਮਾਨ ਯੋਜਕ, (ਸ) ਕਿਉਂਕਿ—ਅਧੀਨ ਯੋਜਕ, ਸੰਯੁਕਤ ਯੋਜਕ । (ਹ) ਤਾਂਕਿ—ਅਧੀਨ ਯੋਜਕ, ਸੰਯੁਕਤ ਯੋਜਕ । (ਕ) ਬਲਕਿ—ਸਮਾਨ ਯੋਜਕ, ਇਕਹਿਰਾ ਯੋਜਕ । (ਖ) ਭਾਵੇਂ.....ਪਰੰਤੁ—ਟੁੱਟਵਾਂ ਯੋਜਕ । (ਗ) ਕਿ—ਅਧੀਨ ਅਯੋਜਕ, ਇਕਹਿਰਾ ਯੋਜਕ । (ਘ) ਤੇ—ਸਮਾਨ ਯੋਜਕ, ਇਕਹਿਰਾ ਯੋਜਕ । (ਙ) ਜੇ.....ਤਾਂ—ਅਧੀਨ ਯੋਜਕ, ਟੁੱਟਵਾਂ ਯੋਜਕ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 18. ਸੰਬੰਧਪਕਾਂ ਅਤੇ ਯੋਜਕਾਂ ਵਿਚਲਾ ਔਤਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ ।

ਉੱਤਰ—ਸੰਬੰਧਪਕ ਦੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਯੋਜਕ ਦੋ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੋੜਦੇ ਹਨ ।

ਸੰਖੇਪ ਉੱਤਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੌਣੀਆਂ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਵਾਕ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਮਨੁੱਖਾਂ, ਕਾਰਜਾਂ, ਗੁਣਾਂ-ਅਗੁਣਾਂ, ਸੰਬੰਧਾਂ ਤੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਾਰ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਗ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੌਣੀਆਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਿਨੀਆਂ ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੌਣੀਆਂ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਕਾਰਜ ਦੇ ਆਪਾਰ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅੱਠ ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੌਣੀਆਂ ਹਨ । ਨਾਂਵ-ਪੜਨਾਂਵ (ਪੜਨਾਉ), ਵਿਸੇਸ਼ਣ, ਕਿਰਿਆ, ਕਿਰਿਆ ਵਿਸੇਸ਼ਣ, ਸੰਬੰਧਪਕ, ਯੋਜਕ ਤੇ ਵਿਸਥਿਤ । ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਪਾਰਟੀਕਲਜ਼ ਨੂੰ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਸ੍ਰੌਣੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ।

ਨਾਂਵ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਨਾਂਵ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖੋ ।

ਜਾਂ

ਨਾਂਵ ਕੀ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ ।

ਉੱਤਰ—ਨਾਂਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਬਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ; ਜਿਵੇਂ—ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਜਮਾਤ, ਸਹਿਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਸੋਨਾ, ਪਿੱਟੀ, ਮਿਠਾਸ, ਕੁੜੱਤਣ ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਨਾਂਵ ਦੀਆਂ ਕਿਨੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ—ਨਾਂਵ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਕਿਸਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ :—

1. ਖਾਸ (ਨਿੱਜੀ) ਨਾਂਵ 2. ਆਮ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਜਾਤੀ ਨਾਂਵ 3. ਇਕੱਠਵਾਚਕ (ਸਮੁਹਵਾਚਕ) ਨਾਂਵ 4. ਵਸਤਵਾਚਕ (ਪਦਾਰਥਬੋਧਕ) ਨਾਂਵ 5. ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਖਾਸ (ਨਿੱਜੀ) ਨਾਂਵ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ-ਜਿਹੜੇ ਸਥਦ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਪੁਰਸ, ਇਸਤਰੀ ਜਾਂ ਥਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਖਾਸ ਨਾਂਵ' ਜਾਂ 'ਨਿੱਜੀ ਨਾਂਵ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—ਜਲੰਘਰ, ਗੁਰਜੀਤ, ਅਰਸਦੀਪ, ਮਨਪ੍ਰੀਤ, ਪੰਜਾਬ, ਸੂਰਜ, ਅਮਰੀਕਾ, ਆਸਟਰੋਲੀਆ, ਧਰਤੀ, ਸਤਲੁਜ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਜੰਡਿਆਲਾ, ਕਰਤਾਰਪੁਰ, ਐਮੀਤਸਰ ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਆਮ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਜਾਤੀ ਨਾਂਵ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ-ਜਿਹੜੇ ਸਥਦ ਕਿਸੇ ਸਮੁੱਚੀ ਜਾਤੀ, ਸ੍ਰੀਣੀ ਜਾਂ ਜਿਨਸ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਆਮ ਨਾਂਵ' ਜਾਂ 'ਜਾਤੀ ਨਾਂਵ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—ਕਪਤਾਨ, ਜਰਨੈਲ, ਮੁੰਡਾ, ਭੁੜੀ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਆਦਮੀ, ਤ੍ਰੀਵੀ, ਪਿੰਡ, ਸ਼ਹਿਰ, ਦਰਿਆ, ਸਮੁੰਦਰ ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਇਕੱਠਵਾਚਕ (ਸਮੂਹਵਾਚਕ) ਨਾਂਵ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ-ਜਿਹੜੇ ਸਥਦ ਗਿਣਨਯੋਗ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਜਾਂ ਸਮੂਹ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ, ਉਹ 'ਇਕੱਠਵਾਚਕ ਨਾਂਵ' ਜਾਂ 'ਸਮੂਹਵਾਚਕ ਨਾਂਵ' ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—ਟੀਮ, ਫੌਜ, ਟੋਲੀ, ਇੱਜ਼ਡ, ਸਭਾ, ਝੰਡ, ਭਾਰ, ਹੇੜ, ਢੇਰ, ਕਮੇਟੀ, ਵੱਗ, ਛੋਕ, ਕਤਾਰ ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਵਸਤਵਾਚਕ (ਪਦਾਰਥਵਾਚਕ) ਨਾਂਵ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ-ਜਿਹੜੇ ਸਥਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕੇਵਲ ਤੋਲੀਆਂ ਜਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹੀ ਜਾ ਸਕਣ, ਪਰ ਗਿਣੀਆਂ ਨਾ ਜਾ ਸਕਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਵਸਤਵਾਚਕ ਨਾਂਵ' ਜਾਂ 'ਪਦਾਰਥਬੇਹਕ ਨਾਂਵ' ਆਖਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—ਪਾਣੀ, ਰੇਤ, ਲੋਹ, ਮਿੱਟੀ, ਤੇਲ, ਹੱਡੀ, ਪੱਥਰ ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ-ਜਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾ ਦੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਛੜੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਕੇਵਲ ਅਨੁਭਵ ਹੀ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—ਮਿਠਾਸ, ਕੁੜੱਤਣ, ਸੁਆਨੀ, ਪਿਆਰ, ਸੇਵਾ, ਸੱਚ, ਪੁੰਨ, ਪਾਪ, ਦੁੱਖ, ਬਿਮਾਰੀ, ਹਾਸਾ, ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੱਸੋ—

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਇੱਜ਼ਡ, ਸੋਨਾ, ਜਵਾਨੀ, ਪੰਜਾਬ, ਦਰੀ, ਹੇੜ, ਮਾਸ, ਪਿਆਰ, ਅੱਖ, ਢੇਰੀ, ਪੱਥਰ, ਕਰੋਧ, ਦੇਸ਼-ਭਰਤੀ, ਚੂਨਾ, ਸਭਾ, ਘਰ, ਬਿਆਸ ।

ਉੱਤਰ-ਖਾਸ ਨਾਂਵ—ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਪੰਜਾਬ, ਬਿਆਸ ।

ਆਮ ਨਾਂਵ—ਦਰੀ, ਅੱਖ, ਘਰ ।

ਇਕੱਠਵਾਚਕ ਨਾਂਵ—ਇੱਜ਼ਡ, ਹੇੜ, ਢੇਰ, ਸਭਾ ।

ਵਸਤਵਾਚਕ ਨਾਂਵ—ਸੋਨਾ, ਮਾਸ, ਪੱਥਰ, ਚੂਨਾ ।

ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ—ਜਵਾਨੀ, ਪਿਆਰ, ਰ੍ਰੋਧ, ਦੇਸ਼-ਭਰਤੀ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨਾਂਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੱਸੋ—

ਘਰ, ਪੰਜਾਬ, ਪਾਰਾ, ਚਤੁਰ ਸਿੰਘ, ਮਿਠਾਸ, ਪਠਾਨਕੋਟ, ਪਾਣੀ, ਇੱਜ਼ਡ, ਕਪਤਾਨ, ਮੰਜਾ, ਹਵਾ, ਦਰੀ, ਖੇਤ, ਪੈਪਸੂ, ਦੁੱਧ, ਰੇਤ, ਆਦਮੀ, ਕਸ਼ਮੀਰ, ਸੇਵਾ, ਜਮਾਤ ।

ਉੱਤਰ—ਆਮ ਨਾਂਵ—ਘਰ, ਕਪਤਾਨ, ਮੰਜਾ, ਦਰੀ, ਖੇਤ, ਆਦਮੀ ।

ਖਾਸ ਨਾਂਵ—ਪੰਜਾਬ, ਚਤੁਰ ਸਿੰਘ, ਪਠਾਨਕੋਟ, ਪੈਪਸੂ, ਕਸ਼ਮੀਰ ।

ਇਕੱਠਵਾਚਕ ਨਾਂਵ—ਇੱਜ਼ਡ, ਜਮਾਤ ।

ਵਸਤਵਾਚਕ ਨਾਂਵ—ਪਾਰਾ, ਪਾਣੀ, ਦੁੱਧ, ਰੇਤ ।

ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ—ਮਿਠਾਸ, ਹਵਾ, ਸੇਵਾ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਾਂਵ ਚੁਣੋ ਅਤੇ ਦੱਸੋ ਉਹ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ—

ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਸਾਡੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਜਮਾਤ ਵਿਚ ਪਢ੍ਹਦਾ ਹੈ । ਭਾਵ: ਰਾਜਿਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਸਨ ।

ਉੱਤਰ—ਅਮਰ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਿਦਰ, ਪ੍ਰਸਾਦ, ਭਾਰਤ—ਖਾਸ ਨਾਂਵ ।

ਸਕੂਲ, ਰਾਸਟਰਪਤੀ—ਆਮ ਨਾਂਵ ।

ਜਮਾਤ—ਇਕੱਠਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11. ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕੱਠਵਾਚਕ ਤੇ ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਚੁਣੋ—

ਸਤਲੁਜ ਇਕ ਦਰਿਆ ਹੈ । ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਗੁਣ ਹੈ । ਇਸ ਵੱਗ ਵਿਚ ਦਸ ਮੱਛਾਂ, ਪੰਜ ਬੋਟੀਆਂ, ਚਾਰ ਵਹਿੜਾਂ ਤੇ ਦੋ ਸੰਦੇ ਹਨ ।

ਊੱਤਰ—ਇਕੱਠਵਾਚਕ ਨਾਂਵ—ਲੋਕ, ਵੱਗ ।

ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ—ਪੂਜਾ-ਪਾਠ, ਈਮਾਨਦਾਰੀ, ਗੁਣ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਾਂਵ ਚੁਣੋ—

ਮੇਰੇ ਬਸਤੇ ਵਿਚ ਵੀਹ ਕਿਤਾਬਾਂ ਹਨ । ਆਸਮਾਨ ਤੇ ਬੱਦਲ ਛਾਏ ਹੋਏ ਹਨ । ਪ੍ਰੀਤਮ ਅੱਜ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ।

ਊੱਤਰ—ਬਸਤੇ, ਕਿਤਾਬਾਂ, ਆਸਮਾਨ, ਬੱਦਲ, ਪ੍ਰੀਤਮ, ਸਕੂਲ ।

ਨੋਟ—ਸੰਖੇਪ ਊੱਤਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਇਸਦੀ ਕਿਸੇ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਉਦਾਹਰਨ ਵੀ ਪੁੱਛੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ।

ਪੜਨਾਂਵ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਪੜਨਾਂਵ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਊੱਤਰ—ਵਾਕ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਸਥਦ ਕਿਸੇ ਨਾਂਵ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਪੜਨਾਂਵ ਅਖਵਾਊਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—ਮੈਂ, ਅਸੀਂ, ਸਾਡਾ, ਤੂੰ, ਤੁਸੀਂ, ਤੁਹਾਡਾ, ਇਹ, ਉਹ, ਆਪ ਆਇ ।

ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ, ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ, ਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ, ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਪੜਨਾਂਵ ਦੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦੱਸੋ ।

ਊੱਤਰ—ਪੜਨਾਂਵ ਦੀਆਂ ਢੇ ਕਿਸਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਅੱਗੇ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ :—

1. ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ 2. ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ 3. ਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ 4. ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ 5. ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ 6. ਅਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਦੱਸੋ ।

ਊੱਤਰ—ਜਿਹੜੇ ਪੜਨਾਂਵ ਕੇਵਲ ਕਿਸੇ ਪੁਰਖ ਦੀ ਥਾਂ ਹੀ ਵਰਤੇ ਜਾਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—ਮੈਂ, ਮੈਨੂੰ, ਅਸੀਂ, ਸਾਨੂੰ, ਸਾਡਾ, ਸਾਡੇ, ਸਾਡੀ, ਸਾਡੀਆਂ, ਸਾਥੋਂ ਆਇ ।

ਇਹ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :—

(ੳ) ਊੱਤਮ ਪੁਰਖ—ਵਾਕ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ 'ਊੱਤਮ ਪੁਰਖ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—ਮੈਂ, ਮੈਥੇ, ਮੇਰਾ, ਮੇਰੇ, ਅਸੀਂ, ਸਾਨੂੰ, ਸਾਡਾ, ਸਾਡੇ, ਸਾਡੀ, ਸਾਡੀਆਂ, ਸਾਥੋਂ ਆਇ ।

(ਅ) ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ—ਵਾਕ ਵਿਚ ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਉਹ 'ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—ਤੂੰ, ਤੁਸੀਂ, ਤੁਹਾਡਾ, ਤੁਹਾਡੀ, ਤੈਨੂੰ, ਤੁਹਾਨੂੰ, ਤੇਰਾ, ਤੇਰੇ, ਤੁਹਾਥੋਂ ਆਇ ।

(ਦ) ਅਨਜ ਪੁਰਖ—ਵਾਕ ਵਿਚ ਜਿਸ ਥਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਅਨਜ ਪੁਰਖ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ ਇਹ, ਉਹ, ਉਸ, ਉਨ੍ਹਾਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਇ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਦੱਸੋ ।

ਊੱਤਰ—ਜਿਹੜਾ ਪੜਨਾਂਵ ਕਰਤਾ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਕਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੱਸੋ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ (ੳ) ਮੁੰਡੇ ਆਪਸ (ਆਪੇ) ਵਿਚ ਲੜਦੇ ਹਨ । (ਅ) ਮੈਂ 'ਆਪ' ਊੱਚੇ ਗਿਆ ।

ਊੱਪਰ ਲਿਖੇ ਪਹਿਲੇ ਵਾਕ ਵਿਚ ਆਪਸ (ਆਪੇ) ਪੜਨਾਂਵ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਾਕ ਵਿਚ 'ਆਪ' ਪੜਨਾਂਵ 'ਮੈਂ' ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪੜਨਾਂਵ ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹਨ ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਆਪ' ਸਥਦੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਦਰ ਵਜੋਂ 'ਤੂੰ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੁਸੀਂ' ਜਾਂ 'ਤੁਸੀਂ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਆਪ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ 'ਆਪ' ਸਥਦ ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ 'ਆਪ'

ਸਬਦ ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਇਕ-ਵਰਤਨ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਵਰਤਨ ਵੀ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਇਹ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਪੁਰਖਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਜਿਸ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਂਵ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸੇ ਵਾਕ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—ਉਹ 'ਆਪ' ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਇਆ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਦੱਸੋ।

ਉੱਤਰ—ਜਿਹੜਾ ਸਬਦ ਪੜਨਾਂਵ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਯੋਜਕ ਵਾਂਗ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੋੜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—(ਉ) ਰਾਮ ਉਸੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਬਹੁਤ ਸਰਾਰਤੀ ਹੈ। (ਅ) ਉਹ ਲੋਕ, ਜੋ ਆਪਸ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸੁਖੀ ਵਸਦੇ ਹਨ। (ਇ) ਸੁਰਿੰਦਰ, ਜਿਸ ਨੇ ਸੁਰਜੀਤ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ, ਦੌੜ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਜਿਹੜਾ', 'ਜੋ' ਅਤੇ 'ਜਿਸ' ਆਦਿ ਯੋਜਕਾਂ ਵਾਂਗ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹਨ।

ਕਈ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਜੋ' ਤੇ 'ਜਿਹੜਾ' ਅਤੇ 'ਸੇ' ਅਤੇ 'ਉਹ' ਪੜਨਾਂਵ ਵੀ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—ਜੋ ਘਰਿਆ, ਸੇ ਭੱਜਸੀ।

ਇਸ ਵਾਕ ਵਿਚ 'ਜੋ' ਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹੈ, ਪਰ 'ਸੇ' ਪੜਨਾਂਵ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਨੂੰ 'ਅਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਦੱਸੋ।

ਉੱਤਰ—ਜਿਹੜੇ ਸਬਦ ਪੜਨਾਂਵ ਵੀ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵੀ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—(ਉ) ਇੱਥੋਂ ਕੀ ਲੈਣਾ ਹੈ? (ਅ) ਸਲੇਟ ਕਿਸ ਨੇ ਤੋੜੀ ਹੈ? (ਇ) ਕੌਣ ਰੋਲਾ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ? (ਸ) ਕਿਹੜਾ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ?

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਕੀ', 'ਕਿਸ', 'ਕੌਣ' ਅਤੇ 'ਕਿਹੜਾ' ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਦੱਸੋ।

ਉੱਤਰ—ਜਿਹੜੇ ਪੜਨਾਂਵ ਕਿਸੇ ਦੂਰ ਜਾਂ ਨੇੜੇ ਦੀ ਦਿਸਦੀ ਚੀਜ਼ ਵਲ ਦਿਸਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂਵ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) ਉਹ ਗੀਤ ਗਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। (ਅ) ਔਹ ਕੀ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ? (ਇ) ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਉਸ ਨੇ ਵਿਗਾੜਿਆ ਹੈ। (ਸ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਉਹ', 'ਔਹ', 'ਇਹ', 'ਉਸ', 'ਉਨ੍ਹਾਂ' ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਅਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਦੱਸੋ।

ਉੱਤਰ—ਜੋ ਪੜਨਾਂਵ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਤਾਂ ਦੱਸੇ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਾ ਦੱਸੇ, 'ਅਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) ਸਾਰੇ ਗੀਤ ਗਾ ਰਹੇ ਹਨ। (ਅ) ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗੇ। (ਇ) ਇੱਥੇ ਕਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਰਦੇ ਭੁਝ ਨਹੀਂ। (ਸ) ਬਾਜੇ ਬੜੇ ਬੇਵਕੂਫ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। (ਹ) ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਸਾਰੇ', 'ਸਰਬੱਤ', 'ਕਈ', 'ਕੋਈ', 'ਬਾਜੇ', 'ਕੋਈ' ਤੇ 'ਕਿਸੇ' ਅਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੜਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ, ਸਾਰੇ, ਅਨੇਕ, ਸਰਬੱਤ ਅਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਪੜਨਾਂਵ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਾਂ (‘) ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਸਦਾ ਹੀ ਬਹੁ-ਵਰਤਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਪੜਨਾਂਵ ਦੇਹਾਂ ਵਰਤਨਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) ਕੋਈ ਗੀਤ ਗਏਗਾ। (ਇਕ-ਵਰਤਨ) (ਅ) ਕੋਈ ਗੀਤ ਗਾਉਣਗੇ। (ਬਹੁ-ਵਰਤਨ)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪੜਨਾਂਵਾਂ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਤੇ ਦੱਸੋ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਹਨ :

ਆਪਣੇ ਆਪ, ਆਪਸ ਵਿਚ, ਆਪੇ ਆਪਣਾ, ਆਪ ਜੀ, ਆਪ ਨੇ, ਆਪ ਦਾ, ਆਪਣਾ ਆਪ, ਆਪ।

ਉੱਤਰ—1. ਆਪਣੇ ਆਪ (ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ)—ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਇੱਥੇ ਆ ਗਿਆ।

2. ਆਪਸ ਵਿਚ (ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ)—ਉਹ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜ ਰਹੇ ਹਨ।

3. ਆਪੇ ਆਪਣਾ (ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ)—ਸਾਰੇ ਆਪੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰੋ ।
4. ਆਪ ਜੀ (ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ)—ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਥੋਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।
5. ਆਪ ਨੇ (ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ)—ਆਪ ਨੇ ਗੁਰੀਬਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ ।
6. ਆਪ ਦਾ (ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ)—ਆਪ ਦਾ ਘਰ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ?
7. ਆਪਣਾ ਆਪ (ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ)—ਉਹ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨਾ ਸੰਭਾਲ ਸਕਿਆ ।
8. ਆਪ (ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ)—ਆਪ ਨੇ ਮੇਰੇ ਉੱਪਰ ਬੜੀ ਕਿਰਪਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਦੱਸੋ ਕਿ 'ਆਪ' ਸ਼ਬਦ ਕਦੇ ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਦੇ ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ।

ਜਾਂ

'ਆਪ' ਸ਼ਬਦ ਵਿਆਕਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—'ਆਪ' ਸ਼ਬਦ ਵਿਆਕਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕਦੇ ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਦੇ ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ । ਇਹ ਗੱਲ ਹੇਠ ਵਿੱਤੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :

(ਉ) ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਆਪ' ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨੀ ਸੀ ।

(ਅ) ਸਰਦਾਰ ਜੀ, 'ਆਪ' ਨੂੰ ਪੜਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤਲਵੰਡੀ ਵਿਚ ਅਵਤਾਰ ਪਾਰਿਆ । 'ਆਪ' ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਜਨਮ-ਸਥਾਨ ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹੈ ।

ਪਹਿਲੇ ਵਾਕ ਵਿਚ 'ਆਪ' ਸ਼ਬਦ ਕਰਤਾ (ਉਧਮ ਸਿੰਘ) ਦੇ ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਾਕ ਵਿਚ 'ਆਪ' ਸ਼ਬਦ ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹੈ । ਦੂਜੇ ਵਾਕ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ 'ਆਪ' ਸਰਦਾਰ ਜੀ (ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ) ਲਈ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਦੂਜਾ 'ਆਪ' ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ (ਅਨੱਜ ਪੁਰਖ) ਲਈ ਹੈ । ਇਸ ਵਾਕ ਵਿਚ 'ਆਪ' ਸ਼ਬਦ ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਅਤੇ ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਚੁਣੋ :—

ਮੈਂ, ਇਹ, ਤੂੰ, ਆਪ, ਜਿਹੜਾ, ਕੀ, ਜੇ, ਐਹ, ਸਾਰੇ, ਕਈ, ਉਹ, ਤੁਸੀਂ ।

ਉੱਤਰ—ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ—ਅੌਹ, ਇਹ, ਉਹ ।

ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ—ਆਪ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਅਤੇ ਅਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਚੁਣੋ :—

ਉਹ, ਅਸੀਂ, ਕੀ, ਕਿਹੜੀ, ਮੈਂ, ਸਰਬੱਤ, ਆਪ, ਕੌਣ, ਕੋਈ, ਜਿਸ ।

ਉੱਤਰ—ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ—ਉਹ, ਅਸੀਂ, ਮੈਂ ।

ਅਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ—ਸਰਬੱਤ, ਕੋਈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਦੇ ਇਕ-ਵਚਨ, ਸਧਾਰਨ ਰੂਪ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਦੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪੁਲਿੰਗ ਰੂਪ ਚੁਣੋ :—

ਆਪਣਿਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ, ਸਾਡੇ, ਆਪ, ਕਿਹੜਾ, ਕਿਨ੍ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ, ਕਿਹੜੇ, ਕਿਹੜੀਆਂ ।

ਉੱਤਰ—ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ, ਇਕ-ਵਚਨ ਸਧਾਰਨ ਰੂਪ—ਆਪ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ, ਬਹੁ-ਵਚਨ, ਪੁਲਿੰਗ, ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ—ਕਿਨ੍ਹਾਂ, ਕਿਹੜੇ, ਕਿਹੜੀਆਂ ।

ਨੋਟ—ਸੰਖੇਪ ਉੱਤਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਪੜਨਾਂਵ ਜਾਂ ਉਸਦੀ ਕਿਸੇ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਉਸਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਵੀ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਿੱਓ ।

ਉੱਤਰ—ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਕਿਸੇ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਂਵ ਦੇ ਗੁਣ, ਅੰਗੁਣ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਜਾਂ ਗਿਣਤੀ-ਮਿਣਤੀ ਦੱਸਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—ਕਾਲਾ, ਗੋਰਾ, ਚੰਗਾ, ਬੁਰਾ, ਤਿੰਨ, ਚਾਰ, ਪੰਦਰਾਂ, ਵੀਹ ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਨੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ? ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੋ ।

ਊੱਤਰ—ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਪੜਨਾਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਵਿਕਾਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ ।

ਊੱਤਰ—ਕੰਨਾ—ਅੰਤ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸਥਦ ਵਿਕਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ; ਜਿਵੇ—ਕਾਲਾ, ਕਾਲੇ, ਕਾਲੀ, ਕਾਲੀਆਂ, ਚਿੱਟਾ, ਚਿੱਟੇ, ਚਿੱਟੀ, ਚਿੱਟੀਆਂ । ਸੰਖਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵੀ ਵਿਕਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ; ਜਿਵੇ—ਚਾਰ ਤੋਂ ਚਹੁੰਆ, ਅੱਠਾ ਤੋਂ ਅੱਠਾਂ, ਦਸ ਤੋਂ ਦਸਾਂ ਅਤੇ ਵੀਂ ਤੋਂ ਵੀਂਹਵਾਂ ਆਦਿ ।

ਕਿਰਿਆ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਕਿਰਿਆ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਪਦੇ ਹਨ ?

ਊੱਤਰ—ਜਿਹੜੇ ਸਥਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਹੋਣਾ, ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਸਹਿਣਾ ਆਦਿ ਕਾਲ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ, ਉਹ ਕਿਰਿਆ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇ :—

(ਉ) 'ਉਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।' (ਅ) 'ਲੜਕੀ ਖੇਡਦੀ ਹੈ ।' (ਇ) 'ਉਹ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ।'

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਜਾਂਦਾ ਹੈ', 'ਖੇਡਦੀ ਹੈ', 'ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ' ਸਥਦ ਕਿਰਿਆ ਹਨ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਕਿਰਿਆ ਦੀਆਂ ਕਿਨੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ ।

ਊੱਤਰ—ਕਿਰਿਆ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਕਿਸਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ—

1. ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ 2. ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ 3. ਸੰਸਰਗੀ ਕਿਰਿਆ 4. ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਿਓ ।

ਊੱਤਰ—ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕਰਮ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇ :—

(ਉ) ਕੁੱਤਾ ਭੌਂਕਦਾ ਹੈ । (ਅ) ਬੱਚੇ ਹੱਸਦੇ ਹਨ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਕਰਮ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਕਰਮਕ ਹਨ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਿਓ ।

ਊੱਤਰ—ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕਰਮ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਵਾਕ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਸਕਰਮਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇ :—

(ਉ) ਮੈਂ ਸੱਪ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ । (ਅ) ਮੈਂ ਪਾਣੀ ਪੀ ਲਿਆ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਸੱਪ' ਅਤੇ 'ਪਾਣੀ' ਕਰਮ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਸਕਰਮਕ ਹਨ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਸੰਸਰਗੀ ਕਿਰਿਆ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਿਓ ।

ਊੱਤਰ—'ਹੈ', 'ਹਨ', 'ਸੀ', 'ਸਾਂ', 'ਸਨ', 'ਹੋ', 'ਹਾਂ' ਆਦਿ ਨੂੰ ਸੰਸਰਗੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਆਪਦੇ ਹਨ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਿਓ ।

ਜਾਂ

ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?

ਊੱਤਰ—ਜਦੋਂ ਸੰਸਰਗੀ ਕਿਰਿਆ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ ; ਜਿਵੇ :—

(ਉ) ਮੈਂ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦਾ ਹਾਂ । (ਅ) ਉਹ ਖੇਡਦਾ ਸੀ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਹਾਂ' ਤੇ 'ਸੀ' ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਝਮਵਾਰ 'ਗਾਉਂਦਾ', 'ਖੇਡਦਾ' ਆਦਿ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕਾਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਦੋ ਕਰਮ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ 'ਦੁਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ' ਆਪਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇ ਮੋਹਣ ਨੇ ਸੱਪ ਨੂੰ ਸੋਟੀ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ ।

ਇਸ ਵਾਕ ਵਿਚ 'ਸੱਪ' ਅਤੇ 'ਸੋਟੀ' ਦੋ ਕਰਮ ਹਨ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਾਕ ਦੀ ਕਿਰਿਆ 'ਮਾਰਿਆ' ਦੁਕਰਮਕ ਹੈ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਮ ਵੀ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ : ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਰਮ ਅਤੇ ਅਪ੍ਰਧਾਨ ਕਰਮ । ਜਿਸ ਕਰਮ ਦੇ ਅੱਗੇ 'ਨਾਲ' ਨ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਅੱਗੇ 'ਨੂੰ' ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਅਪ੍ਰਧਾਨ ਕਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕ ਵਿਚ 'ਸੋਟੀ' ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਰਮ ਹੈ ਅਤੇ 'ਸੱਪ' ਅਪ੍ਰਧਾਨ ਕਰਮ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਕਾਲਕੀ ਤੇ ਅਕਾਲਕੀ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਅੰਤਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ ।

ਉੱਤਰ—ਅਕਾਲਕੀ (ਸੀਮਾ-ਰਹਿਤ) ਕਿਰਿਆ-ਵਾਕੰਸ਼—ਅਕਾਲਕੀ (ਸੀਮਾ ਰਹਿਤ) ਕਿਰਿਆ-ਵਾਕੰਸ਼ ਵਿਚ ਅਮਿਤ ਕਿਰਿਆ ਹੂਪ ਹੀ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸੱਤ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੂਪਾਂ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਧਾਰੂ ਨਾਲ ਕੇਵਲ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪਿਛੇਤਰ ਹੀ ਜੁੜਦੇ ਹਨ—

ਇਆਂ, ਇਆਂ, ਦੋਂ, ਨੋਂ, ਕੇ, ਛੋਂ, ਨ ਜਾਂ ਣ । ਕੋਈ ਵੀ ਸੀਮਾ-ਰਹਿਤ ਕਿਰਿਆ-ਵਾਕੰਸ਼ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਸੁਤੰਤਰ ਉਪਕਾਰ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ।

ਕਾਲਕੀ (ਸੀਮਾ-ਬੱਧ) ਕਿਰਿਆ-ਵਾਕੰਸ਼—ਕਾਲਕੀ (ਸੀਮਾ-ਬੱਧ) ਕਿਰਿਆ-ਵਾਕੰਸ਼ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇਕ ਪ੍ਰਨ ਕਿਰਿਆ ਚੁਰੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਅਜਿਹਾ ਕਿਰਿਆ-ਵਾਕੰਸ਼ ਆਮ ਕਰਕੇ ਉਪਵਾਕ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸੁਤੰਤਰ ਉਪਵਾਕ ਜਾਂ ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਜੋ ਸਥਦ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੌਸੀ ਅਰਥਾਤ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਢੰਗ, ਸਮਾਂ ਜਾਂ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ—

- (ਅ) ਸੀਲਾ ਤੇਜ਼ ਤੁਰਦੀ ਹੈ । (ਅ) ਬੱਚੇ ਕੇਠੇ ਉੱਪਰ ਪੇਡਦੇ ਹਨ । (ਇ) ਉਹ ਸਵੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ ਸੈਰ ਕਰਨ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।
(ਸ) ਇੱਲ ਬਹੁਤ ਉੱਚੀ ਉੱਡਦੀ ਹੈ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਤੇਜ਼', 'ਉੱਪਰ', 'ਸਵੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ' ਤੇ 'ਬਹੁਤ ਉੱਚੀ' ਸਥਦ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਕਿਨੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਅੱਠ ਕਿਸਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਅੱਗੇ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ :—

1. ਕਾਲਵਾਚਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
2. ਸਥਾਨਵਾਚਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
3. ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
4. ਪ੍ਰਕਾਰਵਾਚਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
5. ਕਾਰਨਵਾਚਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
6. ਸੰਖਿਆਵਾਚਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
7. ਨਿਸਚੇਵਾਚਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
8. ਨਾਨਹਵਾਚਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਕਾਲਵਾਚਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ—ਉਹ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਜੋ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦੱਸਣ ; ਜਿਵੇਂ— ਅੱਜ, ਕੱਲ੍ਹ, ਜਦੋਂ, ਕਦੋਂ, ਉਦੋਂ, ਕਦੀ, ਹੁਣ, ਸਵੇਰ, ਸ਼ਾਮ, ਕੁਵੇਲੇ, ਸਵੇਰੇ, ਕਦੀ-ਕਦਾਈਂ, ਸਮੇਂ-ਸਿਰ ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਸਥਾਨਵਾਚਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ ਜਾਂ ਮਿਲਤੀ ਪਤਾ ਲੱਗੇ; ਜਿਵੇਂ—ਘੱਟ, ਵੱਧ, ਕੁਝ, ਪੂਰਾ, ਥੋੜਾ, ਇਨਾ, ਕਿਨਾ, ਜਗ, ਰਤਾ ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ ਜਾਂ ਮਿਲਤੀ ਪਤਾ ਲੱਗੇ; ਜਿਵੇਂ—ਘੱਟ, ਵੱਧ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਦਾਂ, ਇਦਾਂ, ਜਿਵੇਂ, ਕਿਵੇਂ, ਹੌਲੀ, ਧੀਰੇ, ਛੇਤੀ ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਪ੍ਰਕਾਰਵਾਚਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ ਪਤਾ ਲੱਗੇ; ਜਿਵੇਂ—ਇਵਾਂ, ਉਵਾਂ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਦਾਂ, ਇਦਾਂ, ਜਿਵੇਂ, ਕਿਵੇਂ, ਹੌਲੀ, ਧੀਰੇ, ਛੇਤੀ ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਕਾਰਨਵਾਚਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਕਾਰਨ ਪਤਾ ਲੱਗੇ; ਜਿਵੇਂ—ਕਿਊਂਕਿ, ਕਿਊਂ, ਜੋ, ਤਾਂ ਕਿ, ਇਸ ਕਰਕੇ, ਤਾਂ, ਕਦੇ ਹੀ ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਸੰਖਿਆਵਾਚਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪਤਾ ਲੱਗੇ; ਜਿਵੇਂ—ਇਕਹਿਗਾ, ਦੋਹਗਾ, ਤ੍ਰਿਉਢਾ, ਕਈ ਵਾਰ, ਘੜੀ-ਮੁੜੀ, ਇਕ-ਇਕ, ਦੋ-ਦੋ, ਦੁਬਾਰਾ ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਜਾਂ ਪਕਿਆਈ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—ਜ਼ਰੂਰ, ਬਿਲਕੁਲ, ਵੀ, ਹੀ, ਜੀ, ਸਚਿਤ, ਠੀਕ, ਸਾਇਦ, ਹਾਂ ਜੀ, ਠੀਕ, ਘਰੂਤ ਅੱਛਾ, ਸਤਿਥਚਨ ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. ਨਾਹਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ—ਜੋ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਸੇ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਣ ਸੰਬੰਧੀ ਨਿਰਣਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—ਨਹੀਂ ਜੀ, ਮਤੇ, ਨਿੱਜੀ, ਉਕਾ ਹੀ, ਅਸਲੋ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11. ਪਾਰਟੀਕਲਜ਼ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਪਾਰਟੀਕਲਜ਼ ਬੰਦ ਸਥਦ ਸ੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਸਥਦ ਹਨ। ਆਮ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੇ ਵਰਗ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਰੂਪ, ਵਰਤੋਂ ਤੇ ਵਾਕਾਤਮਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਵੱਖਰੇ ਸਥਦ ਹਨ। ਇਹ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

(i) ਨਾਵ-ਵਾਚਕ ; ਜਿਵੇਂ—ਨਾਂ, ਨਹੀਂ ; ਨਹੀਓ ਅਤੇ ।

(ii) ਦਬਾ-ਵਾਚਕ ; ਜਿਵੇਂ—ਵੀ, ਹੀ, ਈ, ਤਾਂ, ਜਾਂ, ਕਾਹਦਾ ਤੇ ਹਾਂ ਆਦਿ ।

ਸੰਬੰਧਕ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਸੰਬੰਧਕ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਉਹ ਸਥਦ ਜੋ ਵਾਕ ਦੇ ਨਾਂਵਾਂ, ਪੜਨਾਂਵਾਂ ਦਾ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸਥਦਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜਨ, ਉਹ ਸੰਬੰਧਕ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ :—

(ਉ) ਇਹ ਸੁਰਿਦਰ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਹੈ ।

(ਅ) ਰਾਮ ਨੇ ਸਾਮ ਨੂੰ ਚਪੇੜਾਂ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਦੀ', 'ਨੇ', 'ਨੂੰ', 'ਨਾਲ' ਸੰਬੰਧਕ ਹਨ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਦੇ, ਦਿਆਂ, ਦੀਆਂ, ਤੋਂ, ਕੋਲੋਂ, ਪਸੋਂ, ਉੱਤੇ ਆਦਿ ਸੰਬੰਧਕ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਸੰਬੰਧਕ ਦੀਆਂ ਕਿਨੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਦੱਸੋ ।

ਉੱਤਰ—ਸੰਬੰਧਕ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ—

1. ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ 2. ਅਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ 3. ਦੁਬਾਜ਼ਰਾ ਸੰਬੰਧਕ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ—ਜਿਹੜੇ ਸੰਬੰਧਕ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਵਾਕ ਵਿਚ ਸਥਦਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜ ਸਕਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸਥਦ ਨਾ ਲੱਗ ਸਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਅਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ :—

(ਉ) ਇਹ ਸੁਰਜੀਤ ਦਾ ਚਾਕੂ ਹੈ । (ਅ) ਮੈਂ ਦਲਜੀਤ ਤੋਂ ਰੂਮਾਲ ਲਿਆ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਦਾ', 'ਤੋਂ' ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਹਨ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ 'ਦੇ', 'ਨੇ', 'ਨੂੰ', 'ਤੀਕ', 'ਤੇਜ਼ੀ', 'ਤਾਈ', 'ਤੋਂ', 'ਥੋਂ' ਆਦਿ ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਅਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ—ਜਿਹੜੇ ਸੰਬੰਧਕ ਸਥਦਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਇਕੱਲੇ ਨਾ ਜੋੜ ਸਕਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਪਹੇ, ਉਹ ਅਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ :—

ਮੇਰਾ ਘਰ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਤੋਂ ਪਵੇ ਹੈ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਬਨੀਰ', 'ਉੱਤੇ' ਅਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ 'ਦੇ' ਸੰਬੰਧਕ ਵੀ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। 'ਵਿਚਕਾਰ', 'ਬਾਹਰ', 'ਦੂਰ', 'ਨਾਲ', 'ਵਿਰੁੱਧ', 'ਕੋਲ', 'ਪਰੇ', 'ਸਾਹਮਣੇ', 'ਅੱਗੇ' ਆਦਿ ਵੀ ਅਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਹੀ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਦੁਬਾਜ਼ਰਾ ਸੰਬੰਧਕ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ—ਜਿਹੜੇ ਸਥਦ ਇਕੱਲੇ ਵੀ ਸੰਬੰਧਕ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ 'ਦੇ' ਵੀ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਜ਼ਰਾ ਸੰਬੰਧਕ' ਅਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ :—

(ਉ) ਮੈਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਉਸ ਲਈ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

(ਅ) ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਸੰਬੰਧਕ ਜਿਸ ਸਥਦ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਦੂਜੇ ਸਥਦ ਨਾਲ ਜੋੜੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧੀ ਤੇ ਜਿਸ ਸਥਦ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਮਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ੴ) ਇਹ ਸ਼੍ਰੀਲਾ ਦੀ ਚੁੰਨੀ ਹੈ। (ਅ) ਕਿਸਾਨ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦਿੱਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਸ਼੍ਰੀਲਾ' ਤੇ 'ਖੇਤਾਂ' ਸੰਬੰਧੀ ਹਨ ਤੇ 'ਚੁੰਨੀ' ਤੇ 'ਪਾਣੀ' ਸੰਬੰਧਮਾਨ।

ਯੋਜਕ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਯੋਜਕ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਜਿਹੜੇ ਸਥਦ ਦੋ ਵਾਕਾਂ, ਦੋ ਵਾਕੀਸ਼ਾਂ ਜਾਂ ਦੋ ਸਥਦਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੋੜਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਯੋਜਕ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

- (ੳ) ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ।
- (ਅ) ਉਹ ਕੋਠੇ ਦੇ ਉੱਪਰ, ਨਾਲੇ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਵਿਚ ਖੇਡਦੇ ਹਨ।
- (ਇ) ਹਰਜੀਤ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਅੱਜ ਬਿਮਾਰ ਹਾਂ।
- (ਸ) ਮੈਂ ਅੱਜ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਬਿਮਾਰ ਹਾਂ।
- (ਹ) ਉਹ ਕੇਵਲ ਕੰਜੂਸ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕਮੀਨਾ ਵੀ ਹੈ।

ਪਹਿਲੇ ਵਾਕ ਵਿਚ 'ਅਤੇ' ਦੋ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ, ਦੂਜੇ ਵਾਕ ਵਿਚ 'ਨਾਲੇ' ਦੋ ਵਾਕੀਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਬਾਕੀ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਕਿ', 'ਕਿਉਂਕਿ', 'ਸਗੋਂ' ਦੋ-ਦੋ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਯੋਜਕ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਯੋਜਕ ਕਿਨੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਯੋਜਕ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਨ ਯੋਜਕ ਅਤੇ ਅਧੀਨ ਯੋਜਕ। ਸਮਾਨ ਯੋਜਕ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਧੀਨ ਯੋਜਕ ਸੱਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

(ii) ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਵਰਗ

ਹਾਰ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਥਦਾਂ ਦੇ ਅੱਠ ਵਰਗ (ਸ੍ਰੋਟੀਆਂ) ਹਨ—ਨਾਂਵ, ਪੜਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਟ, ਕਿਰਿਆ, ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਟ, ਸੰਬੰਧਕ, ਯੋਜਕ ਅਤੇ ਵਿਸਥਿਕ। ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲੇ ਚਾਰ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਸਥਦ ਵਾਕ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੂਪਾਂਤਰੀ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਲਾਗਨ-ਲਿੰਗ (Gender), ਵੱਚਨ (Number), ਕਾਰਕ (Case), ਪੁਰਖ (Person), ਕਾਲ (Tense), ਕਾਲ ਪੱਖ ਜਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾ (Aspect) ਅਤੇ ਵਾਚ (Voice) ਨੂੰ 'ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਵਰਗ (ਸ੍ਰੋਟੀਆਂ)' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਚਰਚਾ ਫੌਂਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(i) ਲਿੰਗ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਲਿੰਗ ਕੀ ਹੈ? ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਲਿੰਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦਿਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿੰਗ ਵਰਗਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।

ਉੱਤਰ—ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਚਾਰਲਸ ਐਡ, ਹਾਕੇਟ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, “ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਸਥਦਾਂ ਦੇ ਵਰਗ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੁਹਾਰ ਵਾਕ ਵਿਚਲੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਥਦਾਂ ਦੇ ਵਹਤਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਲਈ ਕਈ ਹੈ। ਲਿੰਗ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਲਾਜ਼ਮੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਰਥਾਂਗੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਅਪਵਾਦ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਤੁਝ ਇਹ ਕਿ ਹਰੇਕ ਨਾਂਵ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਿੰਗ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਰਗ ਨਾਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਨਾਂਵ ਅਜਿਹੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਵਰਗਾਂ ਨਾਲ ਹੋਵੇ।”

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲਿੰਗ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਬਿਲੁਲ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਜਿਵੇਂ ਚੀਜ਼ੀ ਤੇ ਜ਼ਾਪਾਨੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਲਿੰਗ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲਿੰਗ-ਵਰਗਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਦੇ ਅਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵੀਹ-ਤੀਹ ਵੀ ਹੈ। ਲਿੰਗ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਅਰਥ-ਇਕਸੁਰਤਾ ਦਾ ਕੁੱਝ ਨਾ ਕੁੱਝ ਅੰਸ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਨਰ-ਮਦੀਨ, ਸਜੀਵ-ਨਿਰਜੀਵ, ਆਕਾਰ, ਸ਼ਬਲ, ਸੂਖਮਤਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਆਦਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁੱਝ ਸਥਦਾਂ ਦੇ ਲਿੰਗ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਸਿਰ', 'ਹੱਥ', 'ਪੈਰ' ਤੇ 'ਗੋਡਾ' ਪੁਲਿੰਗ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ 'ਅੱਖ', 'ਬਾਂਹ' ਤੇ 'ਲੱਤ' ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਪੈਨਿਸ, ਫਰੈਂਚ, ਇਟਾਲੀਅਨ ਤੇ ਪੁਰਤਗੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਰ ਤੇ ਮਦੀਨ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁਲਿੰਗ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਸਥਦਾਂ ਵਿਚ ਅਰਥ-ਇਕਸੁਰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਦੂਸਰੇ ਨਾਂਵ ਸਥਦਾਂ ਦਾ ਲਿੰਗ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਆਪਹੁਦਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੋ ਲਿੰਗ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਡੱਚ ਸਕੈਂਡੋਵੀਅਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੇ ਅਲਗੋਕੁਇਨ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਐਗੋਕੁਇਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਵਰਗਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਸਜੀਵ ਤੇ ਨਿਰਜੀਵ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਕੁੱਝ ਲਿੰਗ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਵੀ ਹਨ। ਜਿੜੀਅਨ ਤੇ ਟਾਗਾਲੋਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਦਾ ਆਧਾਰ ਆਮ ਨਾਂਵ ਤੇ ਖਾਸ ਨਾਂਵ ਹੈ।

ਜਗਮਨ, ਲੈਟਿਨ, ਗ੍ਰੀਕ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਮਰਾਠੀ, ਗੁਜ਼ਰਾਤੀ ਤੇ ਮਿਥਾਲੀ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਲਿੰਗ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ—ਪੁਲਿੰਗ, ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਤੇ ਨਿਪੁੰਸਕ ਲਿੰਗ। ਜਗਮਨ ਨਾਂਵ ਜੋ ਕਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਮਰਦਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕੋਈ ਵੀ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਪੁਲਿੰਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਐਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਰਥ-ਇਕਸੁਰਤਾ ਦੂਰ ਤੱਕ ਨਿਭਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਰੂਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵੀ ਤਿੰਨ-ਲਿੰਗੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਹੀ ਸਜੀਵ ਤੇ ਨਿਰਜੀਵ ਦਾ ਦੋ-ਤਰਫਾ ਛਰਕ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਵੀ ਤਿੰਨ ਲਿੰਗ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ he ਪੁਲਿੰਗ, she ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਅਤੇ It ਨਿਪੁੰਸਕ ਲਿੰਗ ਵਜੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਅਪਵਾਦ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। Boat ਜੇਕਰ ਵੱਡੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾਂ ਵੀ ਹੋਵੇ,

ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ She ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਜੇਕਰ boat ਛੋਟੀ ਤੇ ਨਾਮਗੀਨ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ It ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਪਵਾਦ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹਾਕੇਟ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਸੱਤ ਲਿੰਗ ਮੰਨੇ ਹਨ।

ਲਿੰਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਸੰਖਿਆ-ਭੇਦ ਵੀ ਆਮ ਕਰਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਸੀ, ਜਰਮਨ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲਿੰਗ ਵਰਗ ਕੇਵਲ ਇਕ ਵਰਤਨ ਉੱਤੇ ਹੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕਿ ਸਾਰੇ ਬਹੁ-ਵਰਤਨ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਬਾਂਟੂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੰਝੀ-ਤੀਹ ਤੱਕ ਲਿੰਗ ਵਰਗ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਵਿਚ ਇਹ ਸੰਬੰਧਤ ਇਕ-ਵਰਤਨ ਤੇ ਬਹੁ-ਵਰਤਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋੜੇ ਬਣਾ ਸ਼ੈਂਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ, ਹਿੰਦੀ, ਰਾਜਸਥਾਨੀ, ਇਟੈਲੀਅਨ ਤੇ ਸਪੈਨਿਸ ਵਿਚ ਦੋ ਲਿੰਗ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਦ ਕਿ ਬੰਗਾਲੀ, ਉੜੀਆ ਤੇ ਆਸਾਮੀ ਵਿਚ ਲਿੰਗ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਨਰ ਨਾਂਵਾਂ ਨੂੰ ਪੁਲਿੰਗ ਵਰਗ ਵਿਚ ਤੇ ਮਦੀਨ ਨਾਂਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਵਰਗ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਜੀਵ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਲਿੰਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਕਾਰ, ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਸੂਬਦਤਾ ਦੇ ਦਰਜੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ।

ਹੇਠਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—

ਉੱਪਰ ਦੱਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਦੇ ਦੋ ਵਰਗ ਹਨ—ਪੁਲਿੰਗ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ। 'ਨਰ' ਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਾਂਵਾਂ ਨੂੰ ਪੁਲਿੰਗ ਵਰਗ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਮਦੀਨ' ਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਥਦਾਂ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਵਰਗ ਵਿਚ। ਪੰਜਾਬੀ ਲਿੰਗ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਇਹ ਵਰਗੀਕਰਨ ਕੇਵਲ ਸਜੀਵ ਚੀਜ਼ਾਂ ਉੱਪਰ ਹੀ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸੂਬਦ, ਸਥੂਲ ਤੇ ਨਿਰਜੀਵ ਚੀਜ਼ਾਂ ਉੱਪਰ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਂਵਾਂ ਦਾ ਲਿੰਗ ਉਦੇਂ ਨਿਸਚਿਤ ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਕ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਗਏ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਤੇ ਕਿਰਿਆ-ਰੂਪ ਵੀ ਨਾਂਵ ਦੇ ਲਿੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(ੳ) ਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਲਿੰਗ ਵਰਗ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਨਾਂਵ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਲਿੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਨਾਂਵ ਕਿਸੇ ਸਜੀਵ ਦਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਿਰਜੀਵ ਚੀਜ਼ ਦਾ : ਜਿਵੇਂ—ਮਕਾਨ, ਪੱਥਰ, ਰੋੜਾ, ਹਨੇਰਾ, ਚਾਨਣ, ਉੱਡ, ਸੱਚ, ਚੂਠ, ਦਿਨ, ਧਰਮ, ਆਦਿ ਪੁਲਿੰਗ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਕੰਧ, ਚਟਾਨ, ਇੱਟ, ਮਿੱਟੀ, ਜਮਾਤ, ਜੂਨ, ਕਲਪਨਾ, ਕਰਤੂਤ, ਰਾਤ ਆਦਿ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਈ ਨਾਂਵ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਤੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਿੰਗ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਕਰਕੇ 'ਆ ਅੰਤਕ' ਨਾਂਵ (ਮੁੜਾ, ਬੰਦਾ, ਮਰਦ, ਬੱਚਾ, ਮੱਥਾ, ਗੋੜਾ, ਤਾਰਾ, ਘੋੜਾ ਆਦਿ) ਪੁਲਿੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ 'ਈ' ਅੰਤਕ' ਨਾਂਵ (ਕੁੜੀ, ਤੀਵੀ, ਬੱਚੀ, ਘੋੜੀ, ਖੇਤੀ, ਖੇਪਰੀ, ਧਰਤੀ ਆਦਿ) ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹੇ ਕੁ ਨਾਂਵਾਂ ਦਾ ਲਿੰਗ ਉਪਰੋਕਤ ਨਿਯਮ ਦੇ ਉਲਟ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ : ਜਿਵੇਂ—'ਆ ਅੰਤਕ' ਭੂਆ, ਵਰਖਾ, ਸਰਧਾ ਆਦਿ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ 'ਈ ਅੰਤਕ' ਪਾਣੀ, ਸਾਥੀ, ਆਦਮੀ, ਨਾਈ, ਮੇਰੀ, ਭਾਈ ਆਦਿ ਪੁਲਿੰਗ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਨਾਂਵ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਿੰਗ ਦਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ : ਜਿਵੇਂ—'ਮੇੜ' ਪੁਲਿੰਗ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ 'ਲੋੜ' ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, 'ਜੋੜ' ਪੁਲਿੰਗ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ 'ਥੋੜ' ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, 'ਕੱਖ' ਪੁਲਿੰਗ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ 'ਅੱਖ' ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, 'ਯਾਰ' ਪੁਲਿੰਗ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ 'ਕਾਰ' ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਨਾਂਵ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹਨ, ਜੋ ਇਕ ਅਰਥ ਵਿਚ ਪੁਲਿੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਇਹ ਲਿੰਗ ; ਜਿਵੇਂ—

(ੴ) ਹਾਰ (ਪੁਲਿੰਗ)—ਮੈਂ ਪ੍ਰਾਣ ਜੀ ਦੇ ਗਲ ਢੁੱਲਾਂ ਦਾ ਹਾਰ ਪਾਇਆ।

ਹਾਰ (ਇਹ ਲਿੰਗ)—ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ ਹਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਜਿੱਤ।

(ਅ) ਵੱਟ (ਪੁਲਿੰਗ)—ਰੱਸੀ ਨੂੰ ਵੱਟ ਚਾਕੇ।

ਵੱਟ (ਇਹ ਲਿੰਗ)—ਮੈਂ ਖੇਤ ਦੀ ਵੱਟ ਤੋਂ ਤਿਲੁਕ ਪਿਆ।

ਕਈ ਭਾਵਾਂ ਜਾਂ ਵਸਤਾਂ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਆਏ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰਿਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਪੁਲਿੰਗ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ : ਜਿਵੇਂ—

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ
ਯਤਨ	ਕੋਸ਼ਿਸ਼	ਚਾਨਣ	ਰੋਸ਼ਨੀ	ਨੇਤਰ	ਅੱਖ
ਲੱਕ	ਕਮਰ	ਚੀਰਾ	ਪੱਗ		
ਕੁੱਝ ਕੀਤਿਆਂ-ਪਤੰਗਿਆਂ, ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੇ ਪੰਡੀਆਂ ਵਿਚ ਨਰ-ਮਾਦਾ ਦਾ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਤ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਜਾਂ ਨਿਰੇ ਪੁਲਿੰਗ ਹਨ ਜਾਂ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ : ਜਿਵੇਂ-					
ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	
.....	ਜੂ	ਬਗਲਾ		
.....	ਮੱਖੀ	ਬਾਜ		
.....	ਜੋਕ		ਟਿੱਲ	
ਬਟਮਲ		ਪੁੱਗੀ	
ਕਾ	ਪਪੀਹਾ	ਛਾਰਕ	
.....	ਬਤਖ		ਗੋਹ	
				ਸਰਾਲ	

ਸਹਿਆ

ਵਸਤਵਾਚਕ ਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਲਿੰਗ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਕਣਕ ਖਰੀਦੀ ਪਰ 'ਜੋ' ਖਰੀਦੇ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਹਾਲਾਂਕਿ 'ਕਣਕ' ਤੇ 'ਜੋ' ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ-ਜਿਹੇ ਸਰੂਪ ਵਾਲੇ ਵਸਤਵਾਚਕ ਨਾਉਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ 'ਕਣਕ' ਨੂੰ ਇਸਤਰੀ ਲੰਗਾ ਤੇ 'ਜੋ' ਨੂੰ ਪੁਲਿੰਗ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹੋ ਗੱਲ ਹੀ 'ਕਣਕ' ਤੇ 'ਚੌਲ', 'ਮੱਖੀ' ਤੇ 'ਛੋਲਿਆਂ', 'ਮਸਰ' ਤੇ 'ਮੁੱਗੀ' ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦ ਆਜਿਹੇ ਹਨ : ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਪੁਲਿੰਗ ਵਰਗ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁੱਝ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਵਰਗ ਵਿਚ : ਜਿਵੇਂ-ਸਾਈਕਲ, ਅਖਬਾਰ, ਵਿਚਾਰ, ਟਿਕਟ, ਥਾਂ ਆਦਿ।

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਹੁਦਿਆਂ ਲਈ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦ ਨਿਰੇ ਪੁਲਿੰਗ ਹੀ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ ਹੀ ਹੋਵੇ ; ਜੇਵੇਂ-ਗਾਸਟਰਪਤੀ, ਵਜੀਹ, ਆਗੂ, ਪ੍ਰਾਨ, ਜੱਸ, ਡਰਾਈਵਰ, ਅਫਸਰ, ਕਪਤਾਨ, ਫੇਦਾ ਆਦਿ।

ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਕ ਹੀ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਥੋੜ੍ਹੇ ਬਹੁਤੇ ਫਰਕ ਨਾਲ ਦੋ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਉਚਾਰਨਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਫਰਕ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਿੰਗ ਜਕੂਰ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ : ਜਿਵੇਂ-

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ
ਰੇਤਾ	ਰੇਤ	ਹੱਟ	ਹੱਟੀ
.....			

ਕੁੱਝ ਨਿਰਜੀਵ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜਾਂ ਭਾਵਾਂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਨਿਰੇ ਪੁਲਿੰਗ ਹਨ ਜਾਂ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਲਟਾ ਉਲਟਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ; ਜਿਵੇਂ-ਆਕਸ, ਅਸਮਾਨ, ਸੂਰਜ, ਚੰਦ, ਤਾਗ, ਦਰੱਖਤ, ਪੇਂਦਾ, ਪਾਣੀ, ਲੋਹ, ਸੋਨਾ, ਕਾਗਜ਼, ਕੰਧ, ਨਰਕ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਨਿਰੇ ਪੁਲਿੰਗ ਹਨ ਤੇ ਧਰਤੀ, ਚਾਂਦੀ, ਹਵਾ, ਕਲਮ, ਸਿਆਹੀ, ਕੁਰਸੀ, ਛਾਂ, ਨੇਕੀ, ਮਿਹਨਤ, ਗੱਤੂ, ਆਦਤ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਨਿਰੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਹਨ।

ਕਈ ਨਾਂਵਾਂ ਦਾ ਲਿੰਗ ਭੁਲੇਖਾ-ਪਾਊ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿੰਦੁਣ ਸ਼ਬਦ ਪੁਲਿੰਗ ਹੈ, ਪਰ ਵਿੰਦੁਣ ਵਿਚ ਕੱਤਣ ਵਾਲੀਆ ਸਿਰਫ਼ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਛੋਜ' ਤੇ 'ਪੁਲਿਸ' ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਮਰਦ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 'ਜੰਝ' ਸ਼ਬਦ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਸਮੇਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਮਰਦ ਹੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜਦ ਰਹੇ ਕਿ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਬਦਲੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਲਿਆਉਂਦੀ, ਸਗੋਂ ਪੁਲਿੰਗ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਨਵੇਂ ਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਲਿੰਗ-ਬਦਲੀ ਦੇ ਨੇਮ ਦੱਸੋ ।

ਉੱਚਰ-ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਂਵਾਂ ਦੀ ਬਦਲੀ ਦੇ ਕੁੱਝ ਨੇਮ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ—

1. ਜੇਕਰ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਮੁਕਤਾਂ ਅੱਖਰ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ 'ਥਿਹਾਰੀ' (੧), 'ਨੀ', 'ਣੀ', 'ਥੋਨਾ', 'ਥੋਨਾ + ਢੀ', 'ਢੀ' ਜਾਂ 'ਕੀ' ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ : ਜਿਵੇਂ-

(ੳ) ਬਿਹਾਰੀ ਵਧਾ ਕੇ

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ
ਦਾਸ	ਦਾਸੀ	ਹੱਟ	ਹੱਟੀ	ਗੁੱਜਰ	ਗੁੱਜਰੀ
ਚੰਗੜ	ਚੰਗੜੀ	ਦੇਵ	ਦੇਵੀ	ਲੁਹਾਰ	ਲੁਹਾਰੀ
ਘੁਮਿਆਰ	ਘੁਮਿਆਰੀ	ਨਟ	ਨਟੀ ਜਾਂ ਨਟਣੀ	ਜੱਟ	ਜੱਟੀ
ਹਰਨ	ਹਰਨੀ	ਮੱਛ	ਮੱਛੀ	ਸੁਨਿਆਰ	ਸੁਨਿਆਰੀ
ਟਰੰਕ	ਟਰੰਕੀ	ਸੰਦੂਕ	ਸੰਦੂਕੜੀ	ਪੁੱਤਰ	ਪੁੱਤਰੀ
ਬਾਂਦਰ	ਬਾਂਦਰੀ	ਖੇਮ	ਖੇਸੀ	ਬੱਦਲ	ਬੱਦਲੀ
ਬਾਹਮਣ	ਬਾਹਮਣੀ	ਕੁੱਕੜ	ਕੁੱਕੜੀ	ਬਧਿਆਤ	ਬਧਿਆਤੀ
ਕਥੂਡਰ	ਕਥੂਡਰੀ	ਤਰਖਾਣ	ਤਰਖਾਣੀ	ਪਹਾੜ	ਪਹਾੜੀ

(ਅ) 'ਨੀ' ਵਧਾ ਕੇ

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ
ਠੇਕੇਦਾਰ	ਠੇਕੇਦਾਰਨੀ	ਸੇਵਾਦਾਰ	ਸੇਵਾਦਾਰਨੀ	ਮੋਰ	ਮੋਰਨੀ
ਨੰਬਰਦਾਰ	ਨੰਬਰਦਾਰਨੀ	ਸਰਦਾਰ	ਸਰਦਾਰਨੀ	ਛਕੀਰ	ਛਕੀਰਨੀ
ਸ਼ੇਰ	ਸ਼ੇਰਨੀ	ਸੂਬੇਦਾਰ	ਸੂਬੇਦਾਰਨੀ	ਚੇਰ	ਚੇਰਨੀ

(ੳ) 'ਣੀ' ਵਧਾ ਕੇ

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ
ਊਠ	ਊਠਣੀ	ਸਰਾਫ	ਸਰਾਫਣੀ	ਵਕੀਲ	ਵਕੀਲਣੀ
ਸਿੱਖ	ਸਿੱਖਣੀ	ਭੰਡ	ਭੰਡਣੀ	ਭੀਲ	ਭੀਲਣੀ
ਸ਼ਾਹ	ਸ਼ਾਹਣੀ	ਰਿੱਛ	ਰਿੱਛਣੀ	ਭਰਤ	ਭਰਤਣੀ
ਸਾਧ	ਸਾਧਣੀ	ਸੰਤ	ਸੰਤਣੀ	ਮਹੰਤ	ਮਹੰਤਣੀ
ਉਸਤਾਦ	ਉਸਤਾਦਣੀ	ਸੱਪ	ਸੱਪਣੀ	ਕੁੜਮ	ਕੁੜਮਣੀ

(ਸ) 'ਕੰਨਾ' (ੴ) ਵਧਾ ਕੇ

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ
ਨਾਇਕ	ਨਾਇਕਾ	ਸੇਵਕ	ਸੇਵਕਾ	ਲੇਖਕ	ਲੇਖਕਾ
ਅਧਿਆਪਕ	ਅਧਿਆਪਕਾ	ਪਾਠਕ	ਪਾਠਕਾਂ	ਉਪਦੇਸਕ	ਉਪਦੇਸਕਾ

(ਹ) 'ਕੰਨਾ + ਣੀ' ਵਧਾ ਕੇ

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ
ਸੇਠ	ਸੇਠਾਣੀ	ਮਾਸਟਰ	ਮਾਸਟਰਾਣੀ	ਡਾਕਟਰ	ਡਾਕਟਰਾਣੀ
ਪੰਡਿਤ	ਪੰਡਿਤਾਣੀ	ਨੌਕਰ	ਨੌਕਰਾਣੀ	ਮਿਸਰ	ਮਿਸਰਾਣੀ
ਦਿਓਰ	ਦਿਓਰਾਣੀ	ਪ੍ਰੇਹਤ	ਪ੍ਰੇਹਤਾਣੀ	ਮੁਗਲ	ਮੁਗਲਾਣੀ
ਜੇਠ	ਜੇਠਾਣੀ	ਤੁਰਕ	ਤੁਰਕਾਣੀ		

(ਕ) 'ਕੀ' ਜਾਂ 'ਝੀ' ਵਧਾ ਕੇ

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ
ਢੋਲ	ਢੋਲਕੀ	ਚੰਮ	ਚਮੜੀ	ਖੰਭ	ਖੰਭੜੀ
ਡੋਲ	ਡੋਲਕੀ	ਬਾਲ	ਬਾਲੜੀ	ਸੂਤ	ਸੂਤੜੀ

2. ਜੇਕਰ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਕੰਨਾ (ੴ) ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ 'ਕੰਨੇ' ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਬਿਹਾਰੀ (੧), 'ਨ' ਜਾਂ 'ਣ' ਕੇ ਜਾਂ 'ਕੰਨਾ' ਹਟਾ ਕੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—

(ੳ) ਕੰਨੇ ਦੀ ਥਾਂ ਬਿਹਾਰੀ (੧) ਲਾ ਕੇ

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ
ਵੱਛਾ	ਵੱਛੀ	ਘੋੜਾ	ਘੋੜੀ	ਬੇਤਾ	ਬੇਤੀ
ਪਤੀਲਾ	ਪਤੀਲੀ	ਕਾਕਾ	ਕਾਕੀ	ਸਾਲਾ	ਸਾਲੀ
ਬਾਟਾ	ਬਾਟੀ	ਖੇਤਾ	ਖੇਤੀ	ਚਾਚਾ	ਚਾਚੀ
ਪੱਖਾ	ਪੱਖੀ	ਦੁਹਣਾ	ਦੁਹਣੀ	ਸਹੇਲਾ	ਸਹੇਲੀ
ਸੋਟਾ	ਸੋਟੀ	ਭੋਟਾ	ਭੋਟੀ	ਗੱਡਾ	ਗੱਡੀ
ਵਲਟੋਹਾ	ਵਲਟੋਹੀ	ਚਰਖਾ	ਚਰਖੀ	ਗੋਲਾ	ਗੋਲੀ
ਮਾਮਾ	ਮਾਮੀ	ਪੇਥਾ	ਪੇਥੀ	ਕੁੱਤਾ	ਕੁੱਤੀ
ਦਾਦਾ	ਦਾਦੀ	ਬੱਚਾ	ਬੱਚੀ	ਰੱਸਾ	ਰੱਸੀ

(ਅ) ਕੰਨੇ ਦੀ ਥਾਂ 'ਨ' ਜਾਂ 'ਣ' ਲਾ ਕੇ

ਲੁਟੇਰਾ	ਲੁਟੇਰਨ	ਵਣਜਾਰਾ	ਵਣਜਾਰਨ	ਭਠਿਆਰਾ	ਭਠਿਆਰਨ
ਸਪੇਰਾ	ਸਪੇਰਨ	ਹਾਣੀ	ਹਾਨਣ	ਹਤਿਆਰਾ	ਹਤਿਆਰਨ

(ੳ) ਕੰਨਾ (ੴ) ਹਟਾ ਕੇ

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ
ਗੱਡਾ	ਗੱਡ	ਸੰਢਾ	ਸੰਢ	ਰੰਡਾ	ਰੰਡ

3. ਜੇਕਰ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਬਿਹਾਰੀ + ਆ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ 'ਨ' ਜਾਂ 'ਣ' ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ : ਜਿਵੇਂ—

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ
ਪਹਾੜੀਆ	ਪਹਾੜਨ	ਹਟਵਾਣੀਆ	ਹਟਵਾਣਨ	ਜੁਆਰੀਆ	ਜੁਆਰਨ
ਲਾਹੌਰੀਆ	ਲਾਹੌਰਨ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀਆ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰਨ	ਦੁਆਬੀਆ	ਦੁਆਬਣ
ਪੇਠੋਹਾਰੀਆ	ਪੇਠੋਹਾਰਨ	ਪੂਰਬੀਆ	ਪੂਰਬਣ	ਕਸ਼ਮੀਰੀਆ	ਕਸ਼ਮੀਰਨ

4. ਜੇਕਰ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਬਿਹਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਬਿਹਾਰੀ ਹਟਾ ਕੇ 'ਣ', 'ਇਣ', 'ਨ' ਜਾਂ ਆਣੀ ਲਾ ਕੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ : ਜਿਵੇਂ—

(ੳ) ਬਿਹਾਰੀ ਦੀ ਥਾਂ 'ਣ' ਲਾ ਕੇ

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ
ਬੰਗਾਲੀ	ਬੰਗਾਲਣ	ਹਾਲੀ	ਹਾਲਣ	ਧੇਖੀ	ਧੇਖਣ
ਗੁਆਂਢੀ	ਗੁਆਂਢਣ	ਰੋਗੀ	ਰੋਗਣ	ਦਰਜੀ	ਦਰਜਣ
ਪੰਜਾਬੀ	ਪੰਜਾਬਣ	ਗਿਆਨੀ	ਗਿਆਨਣ	ਤੇਲੀ	ਤੇਲਣ

(ਅ) ਬਿਹਾਰੀ (ੳ) ਦੀ ਥਾਂ 'ਇਣ' ਲਾ ਕੇ

ਕਸਾਈ	ਕਸਾਇਣ	ਸੁਦਾਈ	ਸੁਦਾਇਣ	ਹਲਵਾਈ	ਹਲਵਾਇਣ
ਨਾਈ	ਨਾਇਣ	ਅਰਾਈ	ਅਰਾਇਣ	ਦੀਸਾਈ	ਦੀਸਾਇਣ

(ੳ) ਬਿਹਾਰੀ ਦੀ ਥਾਂ 'ਨ' ਲਾ ਕੇ

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ
ਖਿੜਾਰੀ	ਖਿੜਾਰਨ	ਸਿਕਾਰੀ	ਸਿਕਾਰਨ	ਪੰਸਾਰੀ	ਪੰਸਾਰਨ
ਪਟਵਾਰੀ	ਪਟਵਾਰਨ	ਲਿਖਾਰੀ	ਲਿਖਾਰਨ	ਸ਼ਹਿਰੀ	ਸ਼ਹਿਰਨ

(ਸ) ਬਿਹਾਰੀ ਦੀ ਥਾਂ 'ਆਣੀ' ਲਾ ਕੇ

ਚੋਪਰੀ	ਚੋਪਰਾਣੀ	ਪਾਦਰੀ	ਪਾਦਰਿਆਣੀ	ਮਾਂਦਰੀ	ਮਾਂਦਰਾਣੀ
ਖੱਤਰੀ	ਖੱਤਰਾਣੀ	ਸਾਂਸੀ	ਸਾਂਸਿਆਣੀ	ਭਾਈ	ਭਾਈਆਣੀ

(ਹ) ਬਿਹਾਰੀ ਦੀ ਥਾਂ 'ਨੀ' ਲਾ ਕੇ

ਪਤੀ ਪਤਨੀ

5. ਜੇਕਰ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ 'ਦੁਲੈਂਕੜ' ਹੋਵੇ, ਤਾਂ 'ਣੀ', 'ਆਣੀ' ਜਾਂ 'ਵਾਣੀ' ਦਾ ਵਾਪਾ ਕਰ ਕੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ : ਜਿਵੇ—

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ
ਪੇਂਤ੍ਰੂ	ਪੇਂਤ੍ਰੂਆਣੀ, ਪੇਂਡਣ	ਹਿੰਦ੍ਰੂ	ਹਿੰਦ੍ਰੂਆਣੀ, ਹਿੰਦਣੀ

6. ਘਰੇਲੂ ਰਿਸਤਿਆਂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਥਦਾਂ ਦੇ 'ਸਿਹਾਰੀ + ਅਹੁਰਾ' ਸਥਦ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਥਦਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ 'ਈਹਸ' ਜਾਂ 'ਏਹਸ' ਪਿਛੇਤਰ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ : ਜਿਵੇ—

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ
ਪਤਿਅਹੁਰਾ	ਪਤੀਹਸ	ਡੁਵਿਅਹੁਰਾ	ਫਡੇਹਸ
ਦਾਦਿਅਹੁਰਾ	ਦਦੇਹਸ	ਨਨਿਅਹੁਰਾ	ਨਨੇਹਸ

7. ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਨਾਂਵ ਸਥਦਾਂ ਦੇ ਪੁਲਿੰਗ ਤੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਬਿਲਕੁਲ ਸੁਤੰਤਰ ਹੈ । ਉਹ ਇਕ ਢੂਜੇ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਸਥਦ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਲਿੰਗ ਬਦਲੀ ਦਾ ਨੇਮ ਸਥਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ; ਜਿਵੇ—

ਪਿਤਾ	ਮਾਤਾ	ਸਹੁਰਾ	ਸੱਸ	ਊਂਲੂ	ਬਤੌਰੀ
ਪਿਓ	ਮਾਂ	ਸਾਂਢੂ	ਸਾਲੀ	ਲਾਤਾ	ਵਹੁਟੀ
ਬਾਪੂ	ਬੇਬੇ	ਮੁੰਡਾ	ਕੁਵੀ	ਪੁਰਖ	ਇਸਤਰੀ
ਬਾਬਾ	ਅੰਮਾ	ਰਾਜਾ	ਰਾਣੀ	ਗ੍ਰੰਥ	ਪੇਥੀ
ਭਰਾ	ਭੈਣ	ਆਦਮੀ	ਤੀਵੀ	ਨਰ	ਮਾਦਾ
ਪੁੱਤਰ, ਪੁੱਤੇ	ਪੀ	ਮਰਦ	ਔਰਤ	ਖਸਮ	ਰੰਨ
ਪੁੱਤਰ, ਪੁੱਤੇ	ਨੂੰਹ	ਗੱਭਰੂ	ਮੁਟਿਆਰ	ਨਵਾਬ	ਬੇਗਾਮ
ਜਵਾਈ	ਪੀ	ਮਿੱਤਰ	ਸਹੇਲੀ	ਥੋਟਾ	ਮੱਝ
ਛੁੱਫੜ	ਕੂਆ	ਦੇਵ, ਇਓ	ਪਰੀ	ਸਾਨੂ, ਬਲਦ	ਗਾਂ
ਵਰ	ਕੰਨਿਆ	ਕੂਤ	ਚੁੜੇਲ	ਟੱਟੂ	ਟੋਰ

8. ਕਈ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਦੋ-ਦੋ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗਾਂ ਦੇ ਦੋ-ਦੋ ਪੁਲਿੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ; ਜਿਵੇ—

ਭਰਾ	ਭੈਣ, ਭਰਜਾਈ	ਸਾਲਾ	ਸਾਲੀ, ਸਾਲੇਹਾਰ	ਸਾਲਾ, ਸਾਂਢੂ	ਸਾਲੀ
ਜੁਆਈ, ਪੁੱਤਰ	ਪੀ	ਭਰਾ, ਭਣਵਈਆ	ਭੈਣ ਪੁੱਤਰ	ਪੀ, ਨੂੰਹ	

9. ਕਈ ਪੁਲਿੰਗ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਤੋਂ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇ—

ਭੈਣ	ਭਣਵਈਆ	ਕੂਆ	ਛੁੱਫੜ	ਪੀ	ਜਵਾਈ
ਮਾਸੀ	ਮਾਸੜ	ਨਿਨਾਣ	ਨਿਨਾਣਵਈਆ	ਛੁੱਫੀ	ਛੁੱਫੜ

10. ਕਈ ਵਾਰ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਦੁਆਰਾ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਵੱਡੇ ਆਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਦੁਆਰਾ ਛੋਟੇ ਆਕਾਰ ਨੂੰ ; ਜਿਵੇ—

ਪੇਥੀ	ਗ੍ਰੰਥ, ਪੇਥਾ	ਗੁੱਡੀ	ਗੁੱਡਾ	ਬਾਟੀ	ਬਾਟਾ
ਪਗਢੀ	ਪੱਗਢ	ਤੱਕੜੀ	ਤੱਕੜ	ਹੱਟੀ	ਹੱਟ

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ
ਮੱਖੀ	ਮੱਖ	ਚਾਹ	ਚਾਹਟਾ	ਛਤਰੀ	ਛਤਰ
ਪਤੀਲੀ	ਪਤੀਲਾ	ਪਹਾੜੀ	ਪਹਾੜ	ਗੱਡੀ	ਗੱਡਾ
ਨੋਟ-ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਸ ਨਿਯਮ ਦੇ ਉਲਟ ਵੀ ਪੁਲਿੰਗ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਵੱਡੀ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਲਈ ਪੁਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ-					

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ
ਕੰਘੀ	ਕੰਘਾ	ਕੋਠਾ	ਕੋਠੀ	ਗੱਡਾ	ਗੱਡੀ (ਰੇਲ ਗੱਡੀ)
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪੜਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਤੇ ਕਿਰਿਆ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਲਿੰਗ ਵਰਗਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਚਰਚਾ ਕਰੋ—					

ਉੱਤਰ—

(ੳ) ਪੜਨਾਂਵ ਦੇ ਲਿੰਗ ਵਰਗ

ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਪੜਨਾਉਂ ਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਤੇ ਅਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਭੇਦ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਿੰਗ ਵਰਗ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ—

1. ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ
ਕਿਹੜਾ	ਕਿਹੜੀ	ਕਿਹੜੇ	ਕਿਹੜੀਆਂ

2. ਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ
ਜਿਹੜਾ	ਜਿਹੜੀ	ਜਿਹੜੇ	ਜਿਹੜੀਆਂ
ਜਿਹੜੇ	ਜਿਹੜੀ	ਜਿਹੜੀਆਂ	ਜਿਹੜੀਆਂ

3. ਅਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇ: ਲਿੰਗ
ਬਾਜ਼ਾ	ਬਾਜੀ	ਬਾਜੇ	ਬਾਜੀਆਂ
ਵਿਰਲਾ	ਵਿਰਲੀ	ਵਿਰਲੇ	ਵਿਰਲੀਆਂ
ਟਾਵਾਂ	ਟਾਵੀ	ਟਾਵੇਂ	ਟਾਵੀਆਂ
ਸਾਰੇ	ਸਾਰੀਆਂ		

(ਅ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੇ ਲਿੰਗ ਵਰਗ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਲਿੰਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਮ ਕਰਕੇ ਨਾਂਵ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਰੂਪਾਂਤਰੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਾਲ ਲਿੰਗ ਦੇ ਉਸੇ ਵਰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਰਗ ਨਾਲ ਨਾਂਵ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਦੇ ਲਿੰਗ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰੀ ਪਿਛੇਤਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇਮਾਂ ਅਧੀਨ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਨ :—

1. ਮੁਕਤਾ ਅੰਤ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪੁਲਿੰਗ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਰੂਪ ਇਕੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਜਿਹੇ ਕੁੱਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਇਹ ਹਨ—ਲਾਲ, ਸੁਰਖ, ਸਫੈਦ, ਜਰਦ, ਤੇਜ਼, ਨਰਮ, ਗਰਮ, ਗ੍ਰਾਹੀ, ਅਮੀਰ, ਚਾਰ, ਪੰਜ, ਅਨੇਕ, ਕੁੱਝ, ਸੁੰਦਰ ਆਦਿ।

2. ਕੰਠਾ ਅੰਤ ਵਾਲੇ ਪੁਲਿੰਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਰਚਨ ਤੇ ਕਾਰਕੀ ਰੂਪ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁੱਝ ਨਿਸਚਿਤ ਪਿਛੇਤਰਾਂ ਦੀ ਅਦਲਾ-ਬਦਲੀ ਨਾਲ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਦੇਖੋ 'ਕਾਲਾ' ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਕਾਰਕੀ ਰੂਪ ਤੇ ਇਕ-ਵਰਚਨ ਤੋਂ ਪਹੁੰਚਨ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਬਣਨ ਵਾਲੇ ਪੁਲਿੰਗ ਤੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਰੂਪ —

	ਪੁਲਿੰਗ		ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ	
	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਸਧਾਰਨ	ਕਾਲਾ	ਕਾਲੇ	ਕਾਲੀ	ਕਾਲੀਆਂ
ਸੰਬੰਧਕੀ	ਕਾਲੇ	ਕਾਲਿਆਂ	ਕਾਲੀ	ਕਾਲੀਆਂ
ਸੰਬੰਧਨੀ	ਕਾਲਿਆਂ	ਕਾਲਿਓਂ	ਕਾਲੀਏ	ਕਾਲੀਓਂ

ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ 'ਕੌਨ ਅੰਤ' ਵਾਲੇ ਸਧਾਰਨ ਇਕ-ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਕਾਲਾ' ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਕੌਨ ਨੂੰ 'ਬਿਹਾਰੀ' ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਨਾਲ 'ਕਾਲੀ' ਬਣੇਗਾ। ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਵਾਲੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਕਾਲੇ' ਦਾ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਅੰਤਮ 'ਲਾਂ' ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ 'ਬਿਹਾਰੀ' ਲਾਉਣ 'ਕਾਲੀ' ਨਾਲ ਬਣੇਗਾ। 'ਲਾਂ' ਅੰਤ ਵਾਲੇ ਸਧਾਰਨ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਕਾਲੇ' ਦਾ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਅੰਤਮ ਲਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ 'ਈਆਂ' ਲਾਉਣ ਨਾਲ 'ਕਾਲੀਆਂ' ਬਣੇਗਾ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੰਬੰਧਕ ਰੂਪ ਵਾਲੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ 'ਕਾਲਿਆਂ' ਦਾ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਪਿਛੇਤਰ 'ਇਆਂ' ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ 'ਈਆਂ' ਲਾਉਣ ਨਾਲ 'ਕਾਲਿਆਂ' ਬਣੇਗਾ। ਸੰਬੰਧਨੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕ-ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਕਾਲਿਆਂ' ਦਾ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਪਿਛੇਤਰ 'ਇਆ' ਹਟਾ ਕੇ 'ਈਏ' ਲਾਉਣ ਨਾਲ 'ਕਾਲੀਏ' ਬਣੇਗਾ। ਸੰਬੰਧਨੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਕਾਲਿਓਂ' ਦਾ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਪਿਛੇਤਰ 'ਇਓ' ਹਟਾ ਕੇ 'ਈਓਂ' ਲਾਉਣ ਨਾਲ 'ਕਾਲੀਓਂ' ਬਣੇਗਾ।

ਇਹ ਨੇਮ ਲਗਪਗ ਸਾਰੇ ਕੌਨ-ਅੰਤ ਵਾਲੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਕਾਰਕ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਇਕ-ਵਚਨ, ਬਹੁ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਬਣਾਉਣ ਉਪਰ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇਗਾ।

3. ਬਿਹਾਰੀ ਅਤੇ ਢੂਲੈਂਕੜ ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਜੁੜਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਬਿਹਾਰੀ ਦੀ ਥਾਂ ਕੌਨ ਨਾ ਲਗਦਾ ਹੋਵੇ, ਲਿੰਗ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਅਬਦਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ; ਜਿਵੇਂ - ਅਨਾਬੀ, ਗੁਲਾਬੀ, ਖਾਕੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ, ਪਸੋਰੀ, ਬਰਸਾਤੀ, ਬਰਫਾਨੀ, ਜਾਮੂਣੀ, ਚੜ੍ਹਾਊ, ਚਾਲੂ, ਦਿਆਲੂ ਆਦਿ। ਹੋਰ ਦੇਖੋ—

(ਉ) ਉਸ ਨੇ ਗੁਲਾਬੀ ਪੱਗ ਬੰਨੀ ।

(ਅ) 'ਤੂੰ ਤਾਂ ਆ ਗਿਆ ਗੁਲਾਬੀ ਚੀਰਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੇ ਮਾਪੇ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਓਂ ਤੇਰਦੇ'। 'ਉ' ਵਾਕ ਵਿਚ 'ਪੱਗ' ਸਥਦ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਹੈ, ਪਰ 'ਅ' ਵਾਕ ਵਿਚ 'ਚੀਰਾ' ਸਥਦ ਪੁਲਿੰਗ ਦੋਹਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ 'ਗੁਲਾਬੀ' ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਰੂਪ ਸਥਿਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(ਇ) ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਲਿੰਗ ਵਰਗ

ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਂਗ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਲਿੰਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਦਾ ਲਿੰਗ ਜਾਂ ਕਰਤਾ ਤੋਂ ਕਰਮ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਸੁਤੰਤਰ ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) ਮੁੰਡਾ ਕਲਮ ਘੜਦਾ ਹੈ ।

(ਅ) ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਕਲਮ ਘੜੀ ।

(ਇ) ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਕਲਮ ਨੂੰ ਘੜਿਆ ।

'ਉ' ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ 'ਘੜਦਾ ਹੈ' ਦਾ ਲਿੰਗ ਕਰਤਾ 'ਮੁੰਡਾ' ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ।

'ਅ' ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ 'ਘੜੀ' ਦਾ ਲਿੰਗ ਕਰਮ 'ਕਲਮ' ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ।

'ਇ' ਵਾਰ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ 'ਘੜਿਆ' ਲਿੰਗ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਂ ਤਾਂ 'ਮੁੰਡੇ' ਅਨੁਸਾਰ ਪੁਲਿੰਗ ਹੈ ਤੇ ਨਾ 'ਕਲਮ' ਅਨੁਸਾਰ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ।

ਕਿਰਿਆ ਸਥਦਾਂ ਦੀ ਲਿੰਗ ਬਦਲੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨੇਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ—

1. "ਆ" (ਕਿਨਾ) ਪਿਛੇਤਰ ਵਾਲੀ ਇਕ-ਵਚਨ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਪਿਛੇਤਰ 'ਆ' ਹਟਾ ਕੇ 'ਈ' ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ : ਜਿਵੇਂ— 'ਖਾਣਾ' ਤੋਂ 'ਖਾਣੀ', 'ਖਾਣਾ' ਤੋਂ 'ਖਾਣੀ'; 'ਖਾਂਦਾ' ਤੋਂ 'ਖਾਂਦੀ', ਪੀਣਾ ਤੋਂ 'ਪੀਂਦੀ', 'ਪੀਤਾ' ਤੋਂ 'ਪੀਂਤੀ' ਅਤੇ 'ਪੀਟਾ' ਤੋਂ 'ਪੀਂਦੀ' ਆਦਿ। ਜੇਕਰ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਇਆ' ਪਿਛੇਤਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ ਉਪਰਲਾ ਨਿਯਮ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ : ਜਿਵੇਂ— 'ਰਿਹਾ' ਤੋਂ 'ਰਹੀ', 'ਲਿਆ' ਤੋਂ 'ਲਈ', 'ਗਿਆ' ਤੋਂ 'ਗਈ' ਤੋਂ 'ਚੱਲੀ' ਆਦਿ।

2. 'ਲਾ' ਅੰਤ ਵਾਲੀ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਅੰਤਮ 'ਲਾ' ਹਟਾ ਕੇ 'ਈਆਂ' ਪਿਛੇਤਰ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ ਖਾਣੇ ਤੋਂ 'ਖਾਣੀਆਂ', 'ਖਾਪੇ' ਤੋਂ 'ਖਾਪੀਆਂ', 'ਖਾਂਦਾ' ਤੋਂ 'ਖਾਦੀਆਂ' ਆਇਂ।

3. ਕਰਤਾ ਤੇ ਕਰਮ ਦੇਹਾਂ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਲਿੰਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

(ਸ) ਸੰਬੰਧਕ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਵਰਗ

ਸੰਬੰਧਕ ਅਵਿਕਾਰੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਲਿੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕੰਨਾ-ਅੰਤਕ ਦਾ ਸੰਬੰਧਕ ਦੇ ਵਿਕਾਰੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਇਕ-ਵਰਨ ਤੇ ਬਹੁਵਚਨ ਦੇਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਪੁਲਿੰਗ ਤੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਰੂਪ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਹਨ : ਜਿਵੇਂ—

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ:ਲਿੰਗ
ਦਾ	ਦੀ
ਦੇ	ਦੀਆਂ

(ਹ) ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਵਰਗ

ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵੀ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਵਿਕਾਰੀ ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਕੁਝ ਕੰਨਾ-ਅੰਤਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵੀ ਵੱਖਾਰੀ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਲਿੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦੇ ਹਨ : ਜਿਵੇਂ—

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ:ਲਿੰਗ
ਮੂਧਾ	ਮੂਧੀ
ਮੂਧੇ	ਮੂਧੀਆਂ
ਸਿੱਧਾ	ਸਿੱਧੀ
ਸਿੱਧੇ	ਸਿੱਧੀਆਂ

(ਕ) ਵਿਸਥਿਕ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਵਰਗ

ਵਿਸਥਿਕ ਸ਼ਬਦ ਅਵਿਕਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵਿਕਾਰ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਿਤੇ-ਕੇਤੇ ਲਿੰਗ ਭੇਦ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—

ਪੁਲਿੰਗ	ਇ:ਲਿੰਗ
ਅੜੀਆ	ਅੜੀਏ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਲਿੰਗ ਬਦਲੋ —

ਪਤਨੀ, ਬੱਦਲ, ਸਰਦਾਰ, ਆਦਮੀ, ਟਰੰਕ, ਇਸਤਰੀ, ਸੰਦੂਕ, ਖੇਸ, ਮੁਟਿਆਰ, ਪਿਤ੍ਰ, ਲੁਹਾਰੀ, ਜੱਟੀ, ਦਰਜੀ, ਭੈਣ, ਰਹੇਲੀ, ਚੰਗਾੜੀ।

ਊੱਤਰ—ਪਤਨੀ, ਬੱਦਲੀ, ਸਰਦਾਰਨੀ, ਤੀਵੀ, ਟਰੰਕੀ, ਮਰਦ, ਸੰਦੂਕੜੀ, ਖੇਸੀ, ਗਭਰੂ, ਮਾਂ, ਲੁਹਾਰ, ਜੱਟ, ਦਰਜਨ, ਭਰਾ, ਮਿੱਤਰ, ਚੰਗਾੜੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਲਿੰਗ ਬਦਲੋ—

ਚਾਚਾ, ਕਾਕਾ, ਗੋਹਾ, ਮੰਜਾ, ਮਹਾਰਾਜਾ, ਦੌਸਤ, ਸਾਬਣ, ਵਕੀਲ, ਬੁੱਢਾ, ਪੋਤਾਂ, ਜੀਜਾ, ਘਰ-ਵਾਲਾ, ਬਾਲ, ਦਾਦਾ, ਗੁਆਂਢੀ, ਮ੍ਰੇਡਾ, ਸਾਂਘੂ।

ਊੱਤਰ—ਚਾਚੀ, ਕਾਕੀ, ਗੋਗੀ, ਮੰਜੀ, ਮਹਾਰਾਣੀ, ਸਹੇਲੀ, ਸਾਥੀ, ਵਕੀਲਣੀ, ਬੁੱਢੀ, ਪੋਤਾ, ਸਾਲੀ, ਘਰ-ਵਾਲੀ, ਬਾਲੀ, ਦਾਦੀ, ਗੁਆਂਢਣ, ਬੁੜੀ, ਸਾਲੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਲਿੰਗ ਬਦਲੋ—

ਸੋਟਾ, ਮਾਸਟਰ, ਬਚੜੀ, ਡਾਕਟਰ, ਕੁੱਛਲਾ, ਪੁੱਤਰ, ਭਾਈ, ਸੱਜਣ, ਮਹੰਤ, ਬਲਦ, ਜਾਰੀਬ, ਪੀਹੜਾ।

ਊੱਤਰ—ਸੋਟੀ, ਮਾਸਟਰਾਣੀ, ਬਚੜਾ, ਡਾਕਟਰਾਣੀ, ਕੁੱਛਲੀ, ਪੀ, ਭਾਈਆਣੀ, ਸੱਜਣੀ, ਮਹੰਤਣੀ, ਗਾਂ, ਜਾਰੀਬਣੀ, ਪੀਹੜੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਲਿੰਗ ਬਦਲੋ—

ਸੇਵਾਦਾਰ, ਗੱਡੀ, ਹਾਥੀ, ਠਾਣੇਦਾਰ, ਸੱਸ, ਤੇਲੀ, ਜਮਾਡੀ, ਸਹਿਜਾਈ, ਪੇਤੇ, ਕੁੜਮ, ਮਾਤਾ, ਛੂਤ, ਪਰੀ, ਠਗ ।

ਊੰਤਰ—ਸੇਵਾਦਾਰਨੀ, ਗੱਡਾ, ਹਥਨੀ, ਠਾਣੇਦਾਰਨੀ, ਸਹੁਰਾ, ਤੇਲੁਣ, ਜਮਾਤਣ, ਸਹਿਜਾਦਾ, ਪੇਤੀ, ਕੁੜਮਣੀ, ਪਿਤਾ, ਚੁੜੇਲ, ਦੇਓ, ਠਗਣੀ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਦਸ ਅਜਿਹੇ ਪੁਲਿੰਗ ਤੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਲਿਖੋ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਭਿਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ;
ਜਿਵੇਂ 'ਨਰ' ਪੁਲਿੰਗ, 'ਮਾਦਾ' ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ।

ਊੰਤਰ—ਪੁਲਿੰਗ	ਇਥੇ ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇਥੇ ਲਿੰਗ
1. ਪਿਤਾ	ਮਾਤਾ	6. ਗੱਭਹੁ	ਮੁਟਿਆਰ
2. ਭਰਾ	ਭੈਣ	7. ਖਸਮ	ਰੰਨ
3. ਪੁੱਤਰ	ਪੀ	8. ਭੋਟਾ	ਮੱਤ
4. ਸਹੁਰਾ	ਸੱਸ	9. ਗਾ	ਸਾਨੂ
5. ਵਰ	ਕੰਨਿਆਂ	10. ਮੁੰਡਾ	ਕੁੜੀ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. 'ਦਾਸ', 'ਲੁਹਾਰ', 'ਪਹਾੜ', 'ਵੱਛਾ', 'ਸਾਲਾ', 'ਚਾਚਾ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਲਿੰਗ ਬਦਲੋ ਤੇ ਦੱਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਿੰਗ ਬਦਲੀ ਲਈ ਕਿਹੜੇ ਪਿਛੇਤਰ ਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ?

ਊੰਤਰ—'ਦਾਸ', 'ਲੁਹਾਰ' ਤੇ 'ਪਹਾੜ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਈ' ਪਿਛੇਤਰ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਬਣਨਗੇ : ਚਰਾ ਦੇਖੋ—

ਪੁਲਿੰਗ	ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ
ਦਾਸ	ਦਾਸੀ
ਲੁਹਾਰ	ਲੁਹਾਰੀ
ਪਹਾੜ	ਪਹਾੜੀ

'ਵੱਛਾ' 'ਸਾਲਾ' ਤੇ 'ਚਾਚਾ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚੋਂ ਕੰਨਾ ਹਟਾ ਕੇ 'ਈ' ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਬਣਨਗੇ ; ਜਗ ਦੇਖੋ—

ਪੁਲਿੰਗ	ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ
ਵੱਛਾ	ਵੱਛੀ
ਸਾਲਾ	ਸਾਲੀ
ਚਾਚਾ	ਚਾਚੀ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. ਪੰਜ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੋ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਪੁਲਿੰਗ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁੱਝ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ।

ਊੰਤਰ—ਸਾਈਕਲ, ਅਖਬਾਰ, ਟਿਕਟ, ਵਿਚਾਰ, ਥਾਂ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11. ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਜਾਂ ਤਾਂ ਨਿਰੇ ਪੁਲਿੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਲਟਾ ਲਿੰਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ ।

ਊੰਤਰ—ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਨਿਰੇ ਪੁਲਿੰਗ ਹਨ—

ਆਕਾਸ਼, ਚਾਨੁਣ, ਸੂਰਜ ।

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਨਿਰੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਹਨ—

ਧਰਤੀ, ਛਾਂ, ਹਿੰਮਤ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12. ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਦੋ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ ।

ਊੰਤਰ-1. ਵੱਟ (ਪੁਲਿੰਗ)—ਮੇਰੇ ਦਿੱਤ ਵਿਚ ਵੱਟ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਵੱਟ (ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ)—ਪੇਤ ਦੀ ਵੱਟ ਉੱਤੇ ਤੁਰੇ ।

2. ਹਾਰ (ਪੁਲਿੰਗ)—ਮੈਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਹਾਰ ਪ੍ਰਰੀਦਿਆ ।

ਹਾਰ (ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ)—ਸਾਡੀ ਮੈਚ ਵਿਚ ਹਾਰ ਹੋਈ ।

■ ■ ■ (ii) ਵਚਨ ■ ■ ■

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਵਚਨ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਚਨ ਪ੍ਰਬੰਧ ਥਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇੰਡਿਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਚਨ ਬਦਲੀ ਦੇ ਨੇਮ ਦੌਮੇ ।

ਊੱਤਰ—ਵਚਨ ਨਾਂਵ ਦੀ ਇਕ ਸ੍ਰੋਣੀ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਆਮ ਭਲਕ ਗਿਣੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਇਕ ਅਤੇ ਇਕ ਤੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਫਰਕ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਇਹ ਕੇਵਲ ਦੇ ਵਚਨ ਹਨ—ਇਕ-ਵਚਨ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ । ਟਰਕਿਸ਼, ਹੰਗੋਰੀਅਨ, ਤੇ ਜੱਹਜ਼ੀਅਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਦੇ ਵਚਨ ਹੀ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਸਾਡੇ ਵਚਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵੱਖਰੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗਿਣਤੀ ਜਾਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਵਾਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਕਿ ਨਾਲ ਜੋੜੇ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਕੋਈ ਉਲਟਾ ਸੰਕੇਤ ਨਾ ਇਦੇ ਹੋਣ । ਬਹੁ-ਵਚਨ ਇਕ ਅਸੀਂਭਿਤ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਕਲਾਸੀਕਲ ਗ੍ਰੀਕ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਵਚਨ ਹਨ—ਇਕ-ਵਚਨ, ਦੋ-ਵਚਨ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ । ਚੀਨੀ ਅਤੇ ਵੀਅਤਨਾਮੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਚਨ ਸ੍ਰੋਣੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਅਤੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਫਰਕ ਸੰਖਿਆ ਦੇ ਜੋੜਨ ਜਾਂ 'ਕੁਝ' ਅਰਥ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਦਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਬਦ ਨਾ ਜੋੜਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਕ-ਵਚਨ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਕੁਝ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਚਾਰ ਵਚਨ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਇਕ-ਵਚਨ, ਦੋ-ਵਚਨ, ਤਿੰਨ-ਵਚਨ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਾਂ ਇਕ-ਵਚਨ, ਦੋ-ਵਚਨ, ਕੁਝ-ਵਚਨ ਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਫਿਜ਼ੀਅਨ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਊੰਤਮ ਪੁਰਮਾਂ ਵਿਚ ਮਗਾਰਲੀ ਵਚਨ ਸ੍ਰੋਣੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂਵਾਂ ਵਿਚ ਵਚਨ ਸ੍ਰੋਣੀ ਦੀ ਓਨੀ ਹੀ ਅਣਹੋਂਦ ਹੈ ।

ਨਾਂਵ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਚਨ ਅਨਿਸਚਿਤਤਾ ਦੀ ਰੂਚੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ । ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਫਲ, ਜੋ ਕਿ ਆਪਣੇ ਕਰਤਾ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ-ਵਚਨ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਵੀ । ਜਿਵੇਂ—'ਮੈਂ ਫਲ ਖਾਧਾ ਹੈ ।' ਅਤੇ 'ਮੈਂ ਫਲ ਖਾਧੇ ਹਨ' । ਪਹਿਲੇ ਵਾਕ ਵਿਚ 'ਫਲ' ਇਕ-ਵਚਨ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਵਸਤਵਾਚਕ ਨਾਹੀਂ । ਫਲ (fruit) ਸ਼ਬਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਵਸਤਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਹੈ, ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਹ ਗਿਣਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਨਾਂਵ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਵਸਤਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਨਾ ਵੀ । ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਸਤਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਗਿਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨਾਂਵ ਵੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ; ਜਿਵੇਂ—'ਸ਼ਰਾਬ' ਵਸਤਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਹੈ, ਪਰ ਜੇਕਰ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਸ ਦੁਕਾਨ ਵਿਚ ਦਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਪਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਆਮ ਨਾਂਵ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਹੀ ਇਕ-ਵਚਨ ਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਪੜਨਾਂਵ ਤੇ ਕਿਰਿਆ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਇਕ-ਵਚਨ ਤੋਂ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਵਚਨ ਆਮ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਂਵ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕਰਤਾ ਤੇ ਕਰਮ ਵਾਲਾ, ਕੁਝ ਵਿਕਾਰੀ ਸੰਬੰਧਕ, ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਤੇ ਵਿਸਮਿਕ ਵਿਚ ਵੀ ਵਚਨ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਨਾਂਵ, ਪੜਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਤੇ ਕਿਰਿਆ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵਚਨ ਪਰਿਵਰਤਨ ਥਾਰੇ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਚੜਚਾ ਕਰੋ ।

ਊੱਤਰ—

1. ਨਾਂਵਾਂ ਵਿਚ ਵਚਨ ਪਰਿਵਰਤਨ

(ੳ) ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਵਚਨ ਬਦਲੀ ਦੇ ਨੇਮ

1. ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਆਮ ਕਰਕੇ 'ਕੰਨਾ ਅੰਤ' ਵਾਲੇ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਇਕ-ਵਚਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਧਾਰਨ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ 'ਕੰਨਾ' ਪਿਛੇਤਰ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ 'ਲਾਂ' ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਉਥ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਵਾਲਾ ਇਕ-ਵਚਨ ਵੀ 'ਕੰਨੇ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਲਾਂ' ਲਗ ਕੇ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਵਾਲਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਨਾਂਵ ਦੀ 'ਅੰਤਲੀ ਲਾਂ' ਹਟਾ ਕੇ 'ਇਆ' ਪਿਛੇਤਰ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—

ਇਕ-ਵਚਨ		ਬਹੁ-ਵਚਨ	
ਸਧਾਰਨ (ਸਿੱਧਾ) ਰੂਪ	ਸੰਬੰਧਕੀ (ਅਸਿੱਧਾ) ਰੂਪ	ਸਧਾਰਨ (ਸਿੱਧਾ) ਰੂਪ	ਸੰਬੰਧਕੀ (ਅਸਿੱਧਾ) ਰੂਪ
ਕੁੱਤਾ	ਕੁੱਤੇ	ਕੁੱਤੇ	ਕੁੱਤਿਆਂ
ਮੁੜਾ	ਮੁੜੇ	ਮੁੜੇ	ਮੁੜਿਆਂ
ਸੀਜ਼ਾ	ਸੀਜੇ	ਸੀਜੇ	ਸੀਜਿਆਂ
ਸੋਟਾ	ਸੋਟੇ	ਸੋਟੇ	ਸੋਟਿਆਂ
ਘੋੜਾ	ਘੋੜੇ	ਘੋੜੇ	ਘੋੜਿਆਂ
ਬੇਟਾ	ਬੇਟੇ	ਬੇਟੇ	ਬੇਟਿਆਂ
ਵਾਜਾ	ਵਾਜੇ	ਵਾਜੇ	ਵਾਜਿਆਂ
ਤੋਤਾ	ਤੋਤੇ	ਤੋਤੇ	ਤੋਤਿਆਂ
ਚਰਖਾ	ਚਰਖੇ	ਚਰਖੇ	ਚਰਖਿਆਂ
ਕੋਠਾ	ਕੋਠੇ	ਕੋਠੇ	ਕੋਠਿਆਂ
ਹਾਸਾ	ਹਾਸੇ	ਹਾਸੇ	ਹਾਸਿਆਂ

ਇਸ ਸ੍ਰੋਟੀ ਦੇ ਕੁੱਝ 'ਕੰਨਾ ਅੰਤਕ' ਇਕ-ਵਚਨ ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸਧਾਰਨ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਰੂਪ ਇਕ-ਵਚਨ ਰੂਪ ਵਾਲਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ 'ਵਾਂ' ਪਿਛੇਤਰ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇ—

ਇਕ-ਵਚਨ		ਬਹੁ-ਵਚਨ	
ਭਰਾ	ਭਰਾ	ਭਰਾਵਾਂ	ਭਰਾਵਾਂ
ਦਰਿਆ	ਦਰਿਆ	ਦਰਿਆਵਾਂ	ਦਰਿਆਵਾਂ
ਤਲਾ	ਤਲਾ	ਤਲਾਵਾਂ	ਤਲਾਵਾਂ

2. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਲਿੰਗ ਸਥਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕੰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਮੁਕਤਾ, ਬਿਹਾਰੀ, ਅੱਕੜ ਜਾਂ ਦੂਲੈਂਕੜ ਲੱਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਧਾਰਨ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਰੂਪ ਇਕ-ਵਚਨ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਆ' ਪਿਛੇਤਰ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ : ਜਿਵੇ—

ਇਕ-ਵਚਨ		ਬਹੁ-ਵਚਨ	
ਹਿਰਨ	ਹਿਰਨ	ਹਿਰਨਾਂ	ਹਿਰਨਾਂ
ਸਕੂਲ	ਸਕੂਲ	ਸਕੂਲਾਂ	ਸਕੂਲਾਂ
ਮਰਾਸੀ	ਮਰਾਸੀ	ਮਰਾਸੀਆਂ	ਮਰਾਸੀਆਂ
ਪਾਪ	ਪਾਪ	ਪਾਪਾਂ	ਪਾਪਾਂ
ਬਾਂਦਰ	ਬਾਂਦਰ	ਬਾਂਦਰਾਂ	ਬਾਂਦਰਾਂ
ਸਿੱਖ	ਸਿੱਖ	ਸਿੱਖਾਂ	ਸਿੱਖਾਂ
ਮੇਜ਼	ਮੇਜ਼	ਮੇਜ਼ਾਂ	ਮੇਜ਼ਾਂ
ਨਹੂੰ	ਨਹੂੰ	ਨਹੂੰਆਂ	ਨਹੂੰਆਂ
ਮਿੱਤਰ	ਮਿੱਤਰ	ਮਿੱਤਰਾਂ	ਮਿੱਤਰਾਂ

ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਸੰਬੰਧਕੀ (ਅਸਿੱਧਾ) ਰੂਪ
ਕੱਖ	ਕੱਖ	ਕੱਖਾਂ
ਦੁੱਖ	ਦੁੱਖ	ਦੁੱਖਾਂ
ਸਿਰ	ਸਿਰ	ਸਿਰਾਂ
ਚਾਕ	ਚਾਕ	ਚਾਕਾਂ

3. ਕਈ ਪ੍ਰਮਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਇਕ-ਵਚਨ ਰੂਪ ਹੋਵਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ; ਜਿਵੇਂ-ਦਾਕੇ, ਨਾਨਕੇ, ਮਾਪੇ, ਲੋਕ, ਦਸਖਤ, ਛੋਲੇ, ਦਰਸਨ ਆਦਿ । 'ਉਲਾਦ' ਸ਼ਬਦ ਇਕ-ਵਚਨ ਵਿਚ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਫਸਲਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਵਚਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬੜੀ ਅਜੀਬ ਹੈ । 'ਕਣਕ', 'ਮੱਕੀ', 'ਚਰੀ', 'ਮੂੰਗੀ', 'ਕਪਾਹ' ਨੂੰ ਇਕ-ਵਚਨ, ਪਰ ਛੋਲੇ, ਚੌਲ, ਬਾਜ਼ਰਾ, ਕਮਾਦ ਆਦਿ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਹੀ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । 'ਤੋਰੀਆਂ' ਬੀਜੀਆਂ ਤੇ 'ਤਰੀਆਂ' ਬੀਜੀਆਂ ਕਹਿ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

(ਅ) ਪੜਨਾਂਵ ਵਿਚ ਵਰਨ ਪਰਿਵਰਤਨ

1. ਜੇਕਰ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਬਿਹਾਰੀ (ੀ), ਦੁਲੈਂਕੜ (ੁ), ਹੋੜਾ (ੇ) ਜਾਂ ਕਨੌੜਾ (ੈ) ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ, ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੱਗੇ 'ਅਂ' ਵਧਾ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ-

ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਗੋਲੀ	ਗੋਲੀਆਂ	ਲੇ	ਲੋਆਂ	ਹਿਰਨੀ	ਹਿਰਨੀਆਂ
ਪੋਥੀ	ਪੋਥੀਆਂ	ਸੌ	ਸੌਆਂ	ਬਾਣੀ	ਬਾਣੀਆਂ
ਘੋੜੀ	ਘੋੜੀਆਂ	ਖੁਸ਼ਬੋ	ਖੁਸ਼ਬੋਆਂ	ਸੇਟੀ	ਸੇਟੀਆਂ
ਕਾਨੀ	ਕਾਨੀਆਂ	ਕਨਸੇ	ਕਨਸੇਆਂ	ਕਾਪੀ	ਕਾਪੀਆਂ
ਬੇਤੀ	ਬੇਤੀਆਂ	ਗਉਂ	ਗਉਂਆਂ	ਛੋਅ	ਛੋਆਂ
ਰੋ	ਰੋਆਂ				

2. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਮੁਕਤਾ ਹੋਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਕੰਨਾ ਤੇ ਬਿੰਦੀ (ੰ) ਵਧਾਉਣ ਨਾਲ ਬਣਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ-

ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਕਲਮ	ਕਲਮਾਂ	ਭੇਡ	ਭੇਡਾਂ	ਗੋਂਦ	ਗੋਂਦਾਂ
ਕੰਧ	ਕੰਧਾਂ	ਭੈਣ	ਭੈਣਾਂ	ਦਾਤ	ਦਾਤਾਂ
ਅੱਖ	ਅੱਖਾਂ	ਤੁਹ	ਤੁਹਾਂ	ਸੇਜ	ਸੇਜਾਂ
ਜਾਨ	ਜਾਨਾਂ	ਮੱਝ	ਮੱਝਾਂ	ਲੱਤ	ਲੱਤਾਂ

3. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਕੰਨਾ' ਹੋਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ 'ਵਾਂ' ਜਾਂ 'ਈ' ਜਾਂ ਕੇਵਲ ਕੰਨਾ-ਬਿੰਦੀ (ੰ) ਵਧਾ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ-

ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਦਵਾ	ਦਵਾਵਾਂ	ਧਾਰਾ	ਧਾਰਾਵਾਂ	ਸਰਾਂ	ਸਰਾਂਵਾਂ
ਹਵਾ	ਹਵਾਵਾਂ	ਬਲਾ	ਬਲਾਵਾਂ, ਬਲਾਈਂ	ਕਿਰਿਆ	ਕਿਰਿਆਵਾਂ

4. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਬਿੰਦੀ ਜਾਂ ਟਿੱਪੀ ਹੋਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ 'ਬਿੰਦੀ' ਜਾਂ 'ਟਿੱਪੀ' ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ 'ਵਾਂ' ਜਾਂ 'ਅਂ' ਵਧਾਉਣ ਨਾਲ ਬਣਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ-

ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਮਾਂ	ਮਾਂਵਾਂ	ਗਾਂ	ਗਾਂਵਾਂ	ਸਾਂ	ਸਾਂਵਾਂ
ਹੀ	ਹੀਆਂ	ਲਾਂ	ਲਾਂਵਾਂ	ਸੀ	ਸੀਆਂ
ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੜਨਾਂਵਾਂ ਵਿਚ ਵਚਨ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।					

(i) ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵਾਂ ਵਿਚ ਵਚਨ ਪਰਿਵਰਤਨ

ਇਕ-ਵਚਨ		ਬਹੁ-ਵਚਨ	
ਸਧਾਰਨ (ਸਿੱਧਾ) ਰੂਪ	ਸੰਬੰਧਕੀ (ਅਸਿੱਧਾ) ਰੂਪ	ਸਧਾਰਨ (ਸਿੱਧਾ) ਰੂਪ	ਸੰਬੰਧਕੀ (ਅਸਿੱਧਾ) ਰੂਪ
ਮੈਂ	ਮੈਨੂੰ, ਮੈਥੋ, ਮੇਰਾ, ਮੇਰੇ ਮੇਰੀ, ਮੇਰੀਆਂ, ਮੈਥੋ-	ਅਸੀਂ	ਅਸਾਂ, ਸਾਨੂੰ, ਸਾਥੋਂ, ਸਾਡਾ, ਸਾਡੀ, ਸਾਡੇ
ਤੁਸੀਂ, ਤੁਸੀਂ	ਤੁਸਾਂ, ਤੁਹਾਨੂੰ, ਤੁਹਾਡਾ ਤੁਹਾਥੋਂ, ਤੈਂ, ਤੇਰਾ, ਤੇਰੀ, ਤੇਰੇ, ਤੇਰਿਆਂ	ਤੁਸੀਂ	ਤੁਸਾਂ, ਤੁਹਾਨੂੰ, ਤੁਹਾਡਾ, ਤੁਹਾਥੋਂ।
ਉਹ	ਉਹ, ਉਸ	ਉਹ, ਉਹਨਾਂ	ਉਹਨਾਂ
ਇਹ	ਇਹ, ਇਸ	ਇਹ, ਇਹਨਾਂ	ਇਹਨਾਂ

(ii) ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵਾਂ ਵਿਚ ਵਚਨ ਪਰਿਵਰਤਨ

ਪੜਨਾਂਵ	ਇਕ-ਵਚਨ		ਬਹੁ-ਵਚਨ	
	ਸਧਾਰਨ	ਸੰਬੰਧਕੀ	ਸਧਾਰਨ	ਸੰਬੰਧਕੀ
ਉਹ	ਉਹ	ਉਹ, ਉਸ	ਉਹ, ਉਹਨਾਂ	ਉਹਨਾਂ
ਇਹ	ਇਸ	ਇਹ, ਇਸ	ਇਹ, ਇਹਨਾਂ	ਇਹਨਾਂ
ਆਹ	ਆਹ	ਐਹ	ਐਹ, ਐਹਨਾਂ	ਐਹਨਾਂ
ਹਾਹ	ਹਾਹ	ਹੋਹ	ਹੋਹ, ਹੋਹਨਾ	ਹੋਹਨਾ
ਐਹ	ਐਹ, ਔਸ	ਐਹ, ਔਸ	ਐਹ, ਐਹਨਾਂ	ਐਹਨਾਂ

(iii) ਅਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵਾਂ ਵਿਚ ਵਚਨ ਪਰਿਵਰਤਨ

ਪੜਨਾਂਵ	ਇਕ-ਵਚਨ		ਬਹੁ-ਵਚਨ	
	ਸਧਾਰਨ	ਸੰਬੰਧਕੀ	ਸਧਾਰਨ	ਸੰਬੰਧਕੀ
ਇਕ	ਇਕ	ਇਕ	ਇਕਨਾ	ਇਕਨਾ
ਹੋਰ	ਹੋਰ	ਹੋਰ	ਹੋਰਨਾਂ, ਹੋਰਾਂ	ਹੋਰਨਾਂ, ਹੋਰਾਂ
ਕੋਈ	ਕੋਈ	ਕਿਸੇ	ਕੋਈ-ਕੋਈ	---
ਵਿਰਲਾ	ਵਿਰਲਾ	ਵਿਰਲੇ	ਵਿਰਲੇ	---
ਬਾਜ਼ਾ	ਬਾਜ਼ਾ	---	ਬਾਜੇ, ਬਾਜ਼ਾ-ਬਾਜ਼ਾ	ਬਾਜ਼ਾ
ਸਾਰੇ	---	---	ਸਾਰੇ	ਸਾਰਿਆਂ

(iv) ਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਵਿਚ ਵਚਨ ਪਰਿਵਰਤਨ

ਇਕ-ਵਚਨ		ਬਹੁ-ਵਚਨ		
ਪੜਨਾਂਵ	ਸਧਾਰਨ	ਸੰਬੰਧਕੀ	ਸਧਾਰਨ	ਸੰਬੰਧਕੀ
ਜੇ	ਜੇ	ਜਿਸ, ਜਿਨ	ਜਿਨ੍ਹਾਂ	ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਜਿਹੜਾ	ਜਿਹੜਾ	ਜਿਸ, ਜਿਨ	ਜਿਨ੍ਹਾਂ, ਜਿਹੜੀਆਂ	ਜਿਨ੍ਹਾਂ, ਜਿਹੜੀਆਂ
ਜਿਹੜੀ	ਜਿਹੜੀ	ਜਿਸ, ਜਿਨ	ਜਿਨ੍ਹਾਂ, ਜਿਹੜੀਆਂ	ਜਿਨ੍ਹਾਂ, ਜਿਹੜੀਆਂ

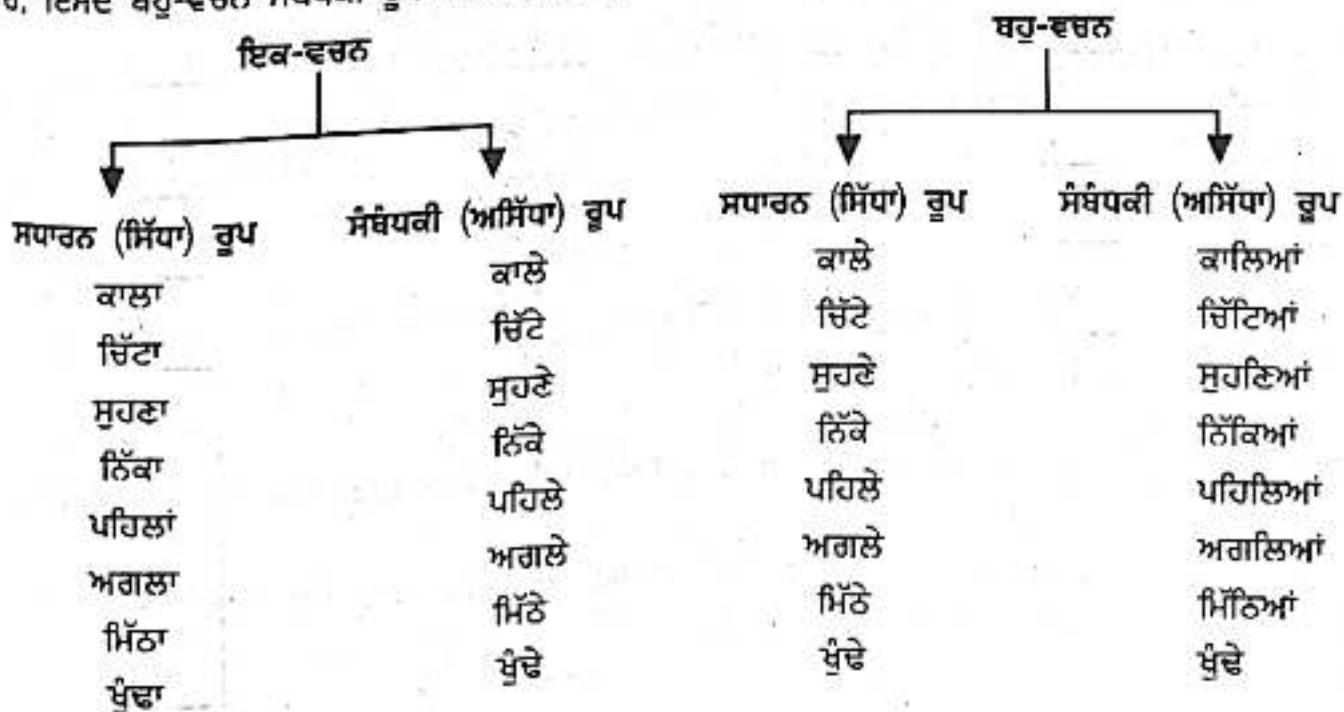
(v) ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਵਿਚ ਵਚਨ ਪਰਿਵਰਤਨ

ਇਕ-ਵਚਨ		ਬਹੁ-ਵਚਨ		
ਪੜਨਾਂਵ	ਸਧਾਰਨ	ਸੰਬੰਧਕੀ	ਸਧਾਰਨ	ਸੰਬੰਧਕੀ
ਕਿਸ	ਕਿਸ	ਕਿਸ	ਕਿਨ੍ਹਾਂ	ਕਿਨ੍ਹਾਂ, ਕਿਸ-ਕਿਸ
ਕਿਹੜਾ	ਕਿਹੜਾ	ਕਿਹੜੇ	ਕਿਹੜੇ	ਕਿਹੜੀਆਂ, ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ
ਕਿਹੜੀ	ਕਿਹੜੀ	ਕਿਹੜੀ	ਕਿਹੜੀਆਂ	ਕਿਹੜੀਆਂ, ਕਿਹੜੀ-ਕਿਹੜੀ

(੬) ਵਿਸੇਸ਼ਣ ਵਿਚ ਵਚਨ ਪਰਿਵਰਤਨ

ਵਿਸੇਸ਼ਣ ਦਾ ਵਚਨ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉਸਦੇ 'ਵਿਸੇਸ਼' ਨਾਂਵ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

1. 'ਕੰਨਾ' ਅੰਤ ਵਾਲੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਵਿਸੇਸ਼ਣਾਂ ਦਾ ਪੁਲਿੰਗ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਵੀ ਕੰਨਾ-ਅੰਤ ਵਾਲੇ ਨਾਂਵ ਵਾਂਗ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਸਧਾਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਿਛੇਤਰ 'ਕੰਨੇ' ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ 'ਲਾਂ' ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅੰਤਿਮ ਕੰਨੇ ਦੀ ਥਾਂ 'ਇਆ' ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇ—

2. 'ਮੁਕਤਾ' ਅੰਤ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਉਪਰ ਵਚਨ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ : ਜਿਵੇਂ—

ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਲਾਲ	ਲਾਲ	ਗਰਮ	ਗਰਮ
ਸੁਰਖ	ਸੁਰਖ	ਗਾਰੀਬ	ਗਾਰੀਬ
ਸਫੈਦ	ਸਫੈਦ	ਅਮੀਰ	ਅਮੀਰ
ਤੇਜ਼	ਤੇਜ਼	ਸੁਦਰ	ਸੁਦਰ

3. ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਨਾਲ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਕ ਵਚਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਨਾਲ 'ਬਿਹਾਰੀ' ਤੇ 'ਢੁਲੈਕੜ' ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ-ਵਚਨ ਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ ; ਜਿਵੇਂ—

ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਅਨਾਬੀ	ਅਨਾਬੀ	ਬਰਫਾਨੀ	ਬਰਫਾਨੀ
ਗੁਲਾਬੀ	ਗੁਲਾਬੀ	ਸਿਆਲੂ	ਸਿਆਲੂ
ਜਾਮਣੂ	ਜਾਮਣੂ	ਚੜ੍ਹਾਊ	ਚੜ੍ਹਾਊ

4. 'ਵਾਂ' ਅੰਤ ਵਾਲੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਅੰਤਲੇ 'ਕੰਨੇ-ਬਿੰਦੀ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਲਾਂ-ਬਿੰਦੀ' ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਬਣਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—

ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਬਾਨੂਵਾਂ	ਬਾਨੂਵੇਂ	ਚੌਲਵਾਂ	ਚੌਲਵੇਂ
ਰਾਖਵਾਂ	ਰਾਖਵੇਂ	ਸੁਖਾਵਾਂ	ਸੁਖਾਵੇਂ

(ਸ) ਕਿਰਿਆ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਵਚਨ ਪਰਿਵਰਤਨ

1. ਨਾਂਵ ਦੇ ਵਚਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪਾਂ ਉਪਰ ਵੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਕਰਤਾ ਜਾਂ ਕਰਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਵਚਨ ਕਰਤਾ ਜਾਂ ਕਰਮ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕਿਰਿਆ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਵਚਨ ਬਦਲੀ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ—

'ਆ' ਜਾਂ 'ਇਆ' ਪਿਛੇਤਰ ਵਾਲੀ ਇਕ-ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਪਿਛੇਤਰ 'ਆ' ਨੂੰ 'ਏ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ— 'ਕਰਦਾ' ਤੋਂ 'ਕਰਦੇ', 'ਖਾਧ' ਤੋਂ 'ਖਾਧੇ', 'ਪੀਤਾ' ਤੋਂ 'ਪੀਤੇ', 'ਦੇਖਣਾ' ਤੋਂ 'ਦੇਖਣੇ' ਆਦਿ ।

2. 'ਈ' ਪਿਛੇਤਰ ਵਾਲੀ ਇਕ-ਵਚਨ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਪਿਛੇਤਰ 'ਈ' ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ 'ਈਆਂ' ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ— 'ਜਾਂਦੀ' ਤੋਂ 'ਜਾਂਦੀਆਂ', 'ਖਾਂਦੀ' ਤੋਂ 'ਖਾਂਦੀਆਂ', 'ਪੀਂਦੀ' ਤੋਂ 'ਪੀਂਦੀਆਂ' ਆਦਿ ।

3. ਕਰਤਾ ਤੇ ਕਰਮ ਦੇਹਾਂ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਵਾਲੀ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਵਚਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

4. ਕੁੱਝ ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵਚਨ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ—

ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਹਾਂ, ਹੈ	ਹਨ	ਸਾਂ, ਸੀ ਸੈਂ	ਸਨ, ਸਓ
+ਗਾ	+ਗੇ	+ਗੀ	+ਗੀਆਂ

5. ਜਦੋਂ ਇਕ-ਵਚਨ ਨਾਂਵ ਆਦਰਸ਼ਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਦੋਂ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਰੂਪ ਹਾਰ੍ਦੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—

ਪ੍ਰਾਣ ਮੰਤਰੀ ਜੀ ਆਏ ਹਨ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਸੰਬੰਧਕ ਤੇ ਵਿਸਥਿਕ ਵਿਚ ਵਚਨ ਪਰਿਵਰਤਨ ਬਾਰੇ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ—ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਤੇ ਸੰਬੰਧਕ ਤੇ ਵਿਸਥਿਕ ਅਵਿਕਾਰੀ ਸਥਦ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੁੱਝ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਖਾਸ ਕਰ 'ਆ ਅੰਤਰ' ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਵਚਨ ਦਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

ਇਕ-ਵਚਨ

ਮੁਧਾ (ਕਿ: ਵਿ:)
ਸਿੱਧਾ (ਕਿ: ਵਿ:)
ਅੜੀਏ (ਵਿਸ:)

ਬਹੁ-ਵਚਨ

ਮੂਧੇ
ਮੂਧੇ
ਅੜੀਓ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਚਨ ਬਦਲੋ—

ਅੱਖ, ਪੈਲੀ, ਬੂਹਾ, ਡਾਕੂ, ਚੌਰੀ, ਭਾਂਡਾ, ਜਥਾ, ਸਰਦਾਰ, ਹਨੇਰੀ, ਹਨੇਰਾ, ਦਰਿਆ, ਘਰ, ਮਸੀਤ।

ਉੱਤਰ—

ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਸਧਾਰਨ ਰੂਪ	ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ	ਸਧਾਰਨ ਰੂਪ	ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ
ਅੱਖ	ਅੱਖਾਂ	ਅੱਖਾਂ	ਅੱਖਾਂ
ਪੈਲੀ	ਪੈਲੀ	ਪੈਲੀਆਂ	ਪੈਲੀਆਂ
ਬੂਹਾ	ਬੂਹੇ	ਬੂਹੇ	ਬੂਹਿਆਂ
ਡਾਕੂ	ਡਾਕੂ	ਡਾਕੂ	ਡਾਕੂਆਂ
ਚੌਰੀ	ਚੌਰੀ	ਚੌਰੀਆਂ	ਚੌਰੀਆਂ
ਭਾਂਡਾ	ਭਾਂਡੇ	ਭਾਂਡੇ	ਭਾਂਡਿਆਂ
ਜਥਾ	ਜਥੇ	ਜਥੇ	ਜਥਿਆਂ
ਸਰਦਾਰ	ਸਰਦਾਰ	ਸਰਦਾਰ	ਸਰਦਾਰਾਂ
ਹਨੇਰੀ	ਹਨੇਰੀ	ਹਨੇਰੀਆਂ	ਹਨੇਰੀਆਂ
ਹਨੇਰਾ	ਹਨੇਰੇ	ਹਨੇਰੇ	ਹਨੇਰਿਆਂ
ਦਰਿਆ	ਦਰਿਆ	ਦਰਿਆ	ਦਰਿਆਵਾਂ
ਘਰ	ਘਰ	ਘਰ	ਘਰਾਂ
ਮਸੀਤ	ਮਸੀਤ	ਮਸੀਤਾਂ	ਮਸੀਤਾਂ

ਨੋਟ—ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ-ਵਚਨ ਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਤੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਦੋਵੇਂ ਲਿਖਣੇ ਚਾਹੀਏ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਕੌਨਾ ਅੰਤ' ਵਾਲੇ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵਚਨ-ਬਦਲੀ ਦੇ ਨੇਮ ਲਿਖੋ ਤੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵੀ ਇਓ।

ਉੱਤਰ—ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਕੌਨਾ ਅੰਤ' ਵਾਲੇ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਵ ਅਭ ਕਹਕੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਧਾਰਨ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ 'ਕੌਨਾ' ਪਿਛੇਤਰ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ 'ਲਾਂ' ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਵਾਲਾ ਇਕ-ਵਚਨ ਵੀ ਕੌਨੇ ਦੀ ਥਾਂ 'ਲਾਂ' ਲਾ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਵਾਲਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਨਾਵ ਦੀ ਅੰਤਲੀ 'ਲਾ' ਹਟਾ ਕੇ 'ਇਆਂ' ਪਿਛੇਤਰ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਸਧਾਰਨ ਰੂਪ	ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ	ਸਧਾਰਨ ਰੂਪ	ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ
ਕੁੱਤਾ	ਕੁੱਤੇ	ਕੁੱਤੇ	ਕੁੱਤਿਆਂ
ਬਿੱਲਾ	ਬਿੱਲੇ	ਬਿੱਲੇ	ਬਿੱਲਿਆਂ
ਬੱਚਾ	ਬੱਚੇ	ਬੱਚੇ	ਬੱਚਿਆਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. 'ਮੁਕਤਾ, ਬਿਹਾਰੀ, ਅਉਂਕੜ ਤੇ ਦੂਲੈਂਕੜੇ ਅੰਤ' ਵਾਲੇ ਪੁਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਚਨ ਬਦਲੀ ਦੇ ਨੇਮ ਦੱਸੋ।
ਉੱਤਰ—'ਮੁਕਤਾ, ਬਿਹਾਰੀ, ਅਉਂਕੜ ਤੇ ਦੂਲੈਂਕੜੇ ਅੰਤ' ਵਾਲੇ ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਤੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਸਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦਾ ਰੂਪ ਵੀ ਇਕ-ਵਚਨ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਪਰੰਤੂ ਸੰਬੰਧਕੀ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਰੂਪ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਆ' ਪਿਛੇਤਰ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ		
	↓	↓	↓
ਸਧਾਰਨ ਰੂਪ	ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ	ਸਧਾਰਨ ਰੂਪ	ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ
ਹਿਰਨ	ਹਿਰਨ	ਹਿਰਨ	ਹਿਰਨਾਂ
ਦੁੱਖ	ਦੁੱਖ	ਦੁੱਖ	ਦੁੱਖਾਂ
ਮਰਾਸੀ	ਮਰਾਸੀ	ਮਰਾਸੀ	ਮਰਾਸੀਆਂ
ਨਹੂੰ	ਨਹੂੰ	ਨਹੂੰ	ਨਹੂੰਆਂ
ਕੱਢੂ	ਕੱਢੂ	ਕੱਢੂ	ਕੱਢੂਆਂ
ਸਾਧੂ	ਸਾਧੂ	ਸਾਧੂ	ਸਾਧੂਆਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪੜਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਚਨ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਦੱਸੋ।

ਉੱਤਰ—(ਨੋਟ—ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰ: 2 ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚੋਂ 'ਪੜਨਾਵ ਵਿਚ ਵਚਨ ਪਰਿਵਰਤਨ' ਵਾਲੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ।)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਵਿਚ ਵਚਨ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।

ਉੱਤਰ—(ਨੋਟ—ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2 ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚੋਂ 'ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਿਚ ਵਚਨ ਪਰਿਵਰਤਨ' ਵਾਲੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ।)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਚਨ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਨੇਮ ਦੱਸੋ ਤੇ ਵਚਨ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਰੂਪ ਦੀਆਂ ਦੋ-ਦੋ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵੀ ਦਿਓ।

ਉੱਤਰ—(ਨੋਟ—ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਈ ਪਿਛੇ ਦਿੱਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰ: 2 ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚੋਂ 'ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਚਨ-ਬਦਲੀ ਦੇ ਨੇਮ ਪੜ੍ਹੋ।)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਚਨ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਨੇਮ ਦੱਸੋ। ਵਚਨ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਰੂਪ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵੀ ਦਿਓ।

ਉੱਤਰ—(ਨੋਟ—ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2 ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚੋਂ 'ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਚਨ ਦੇ ਨੇਮ' ਵਾਲੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ।)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11. ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਵਚਨ ਬਦਲੀ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕਰੋ। ਹਰ ਇਕ ਰੂਪ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵੀ ਦਿਓ।

ਉੱਤਰ—(ਨੋਟ—ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰ: 2 ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚੋਂ 'ਕਿਰਿਆ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਵਚਨ ਪਰਿਵਰਤਨ'

■■■ (iii) ਪੁਰਖ ■■■

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. 'ਪੁਰਖ' ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਿਨੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ? ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

ਉੱਤਰ—'ਪੁਰਖ' ਸ੍ਰੋਟੀ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕਰਦਿਆਂ ਦੇ ਜਾਣਿਆਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ—ਇਕ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਦੂਜਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਜਣੇ ਕਿਸੇ ਤੀਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਵਸੜ੍ਹ ਬਾਰੇ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ

ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਪੁਰਖ', ਜਾਂ (ਪੱਧਮ ਪੁਰਖ) ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ (ਜਾਂ ਦੂਜਾ ਪੁਰਖ) ਅਤੇ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਤੀਜਾ ਪੁਰਖ ਜਾਂ 'ਅਨਜ ਪੁਰਖ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਲਗੋਕੁਇਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ 'ਉਸ' ਨੂੰ 'ਅਨਜ ਪੁਰਖ' (ਜਾਂ ਤੀਜਾ ਪੁਰਖ) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨਜ ਪੁਰਖ ਦੀ ਅੱਗੇ 'ਹੋਰ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—ਅਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਤੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਤੇ ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਤੇ ਦੂਰਵਰਤੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ he, she, it ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੁਰਖ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ someone, anyone ਅਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੁਰਖ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਇਹ' ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਤੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਅਨਜ ਪੁਰਖ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ 'ਉਹ' ਅਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਤੋਂ ਦੂਰਵਰਤੀ ਅਨਜ ਪੁਰਖ।

ਉੱਤਮ ਅਤੇ ਮੱਧਮ ਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕੇਵਲ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਪਰੀ-ਕਹਾਣੀਆਂ, ਬਾਤਾਂ ਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪਸੂਆਂ, ਵਸਤਾਂ ਤੇ ਸੂਖਮ ਨਾਂਵਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹੋਂ ਬੁਲਾਇਆ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) ਕਾਲੀ ਕੋਇਲ ਤੂੰ ਕਿਤ ਗੁਣ ਕਾਲੀ ।

(ਅ) ਰਹੁ ਇਸਕਾ ਕੀ ਕਰੇ ਥਖੇੜੇ ।

ਅਨਜ (ਤੀਜੇ) ਪੁਰਖ ਦੇ ਪੜਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਮਨੁੱਖਾਂ, ਪਸੂਆਂ, ਵਸਤਾਂ ਤੇ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸੂਖਮ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉੱਤਮ ਤੇ ਮੱਧਮ, ਪੁਰਖ ਸ੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਅੰਗ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਅਨਜ ਪੁਰਖ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਲਾਜਮੀ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੁਰਖ ਅਤੇ ਵਚਨ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਨਾਲ ਕਾਫ਼ੀ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾਉ ਸਥਿਤੀ ਉਤਪੰਨ ਹੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 'ਅਸੀਂ' ਜਾਂ 'ਅਸਾਂ' ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ 'ਮੈਂ' ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਇਕ-ਵਚਨ। ਪਰੰਤੂ 'ਅਸੀਂ' ਜਾਂ 'ਅਸਾਂ' 'ਮੈਂ' ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਮੁੰਡਾ' ਦਾ 'ਮੁੰਡੇ' ਦਾ 'ਮੁੰਡਿਆਂ' ਹੈ। 'ਅਸੀਂ' ਜਾਂ 'ਅਸਾਂ' ਨੂੰ 'ਮੈਂ' ਇਕੱਲੇ ਲਈ ਤੇ 'ਮੈਂ' ਸਮੇਤ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 'ਮੱਧਮ' (ਦੂਜਾ) ਪੁਰਖ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਵੀ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ ਇਸ ਵਿਚ ਅਨਜ ਪੁਰਖ ਦੇ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ 'ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ' ਬਹੁ-ਵਚਨ ਵਿਚ 'ਮੈਂ' ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ। ਦੁਆਬੀ ਤੇ ਮਲਵਈ ਵਿਚ 'ਆਪਾਂ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਦੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦੋਹਾਂ ਲਈ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਸ਼ਾਮਿਲ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ।

'ਤੂੰ' ਜਾਂ 'ਤੈ' ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਇਕ-ਵਚਨ ਹੈ ਅਤੇ 'ਤੁਸੀਂ' ਜਾਂ 'ਤੁਸਾਂ' ਇਸ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਹੈ। 'ਤੁਸੀਂ' ਜਾਂ 'ਤੁਸਾਂ' ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਨਜ ਪੁਰਖ ਇਕ-ਵਚਨ ਜਾਂ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵੀ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਆਦਰ ਵਜੋਂ ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਇਕ-ਵਚਨ ਲਈ 'ਤੁਸੀਂ' ਜਾਂ 'ਤੁਸਾਂ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪ ਪੜਨਾਵ ਦੀ ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਦੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦੋਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਲਈ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਦ ਵੀ ਆਦਰਸ਼ੁਚਕ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ, ਅਹੁਦੇ ਵਿਚ ਨੀਵੇਂ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨੇੜਲੇ ਬੰਦੇ ਲਈ 'ਤੂੰ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਘਰ ਵਿਚ ਪਤੀ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਵੀ ਆਮ ਕਰਕੇ 'ਤੂੰ' ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਪਤਨੀ ਉਸ ਨੂੰ 'ਤੁਸੀਂ' ਕੀਹੀ ਕੇ ਸੰਬੰਧਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਰੱਬ ਜਾਂ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਵੀ 'ਤੂੰ' ਕਹਿ ਕੇ ਹੀ ਸੰਬੰਧਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੜਾਈ ਸਮੇਂ ਵਿਰੋਧੀ ਪਿਰ ਦੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਨੂੰ 'ਤੂੰ' ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ you ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਇਕ-ਵਚਨ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਤੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਪੁਲਿੰਗ ਸਭ ਕੁੱਝ ਹੀ ਹੈ। 'ਰੱਬ' ਲਈ thou ਪੁਰਖ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

'ਪੰਜਾਬੀ' ਵਿਚ ਤਿੰਨਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਿਰਿਆ ਉੱਪਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਛੂਪਿਆਂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪੁਰਖ ਦਾ ਲਿੰਗ ਆਮ ਕਰਕੇ ਵਾਕ ਵਿਚ ਆਏ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ ਹੀ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) ਮੈਂ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ।

(ਅ) ਮੈਂ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ ।

(ਈ) ਤੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈਂ ।

(ਸ) ਤੂੰ ਜਾਂਦੀ ਹੈਂ ।

(ਹ) ਉਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

(ਕ) ਉਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਪਹਿਲੇ ਵਾਕ ਦੇ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ 'ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ' ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਖ 'ਮੈਂ' ਪੁਲਿੰਗ ਹੈ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਵਾਕ ਦੀ ਕਿਰਿਆ 'ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ' ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਖ 'ਮੈਂ' ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ ਪੁਰਖ ਦੇ ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਵੀ ਬਦਲਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—

ਮੈਂ ਲਿਖਾਂ ।

ਅਸੀਂ ਲਿਖੀਏ ।

ਤੁੰ ਲਿਖ ।

ਉਹ ਲਿਖੇ

ਉਹ ਲਿਖਣ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ 'ਲਿਖ' ਧਾਰੂ ਤੋਂ ਬਦਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਜੋ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਰੂਪ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਕਰਤਿਆਂ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਪੁਰਖਾਂ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਵਚਨਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬਣੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਤੇ ਮੱਧਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਕ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਵਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਅਨੇਕ ਪੁਰਖ ਦੇ ਸੰਬੰਧਕ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—

ਪੁਰਖ

ਮੈਂ

ਅਸੀਂ

ਤੁੰ, ਤੈ

ਤੁਸੀਂ

ਉਹ, ਉਸ

ਇਹ, ਇਸ

ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ

ਮੇਰਾ, ਮੇਰੇ, ਮੇਰੀ, ਮੇਰੀਆਂ (ਮੈਂ + ਦਾ), ਦੇ, ਦੀ, ਦੀਆਂ), ਮੈਥੇ (ਮੈਂ ਤੋਂ), ਮੈਨੂੰ (ਮੈਂ ਨੂੰ)

(ਸਾਡਾ, ਸਾਡੇ, ਸਾਡੀ, ਅਸਾਂ ਦਾ, ਦੇ-ਦੀ) ਅਸਾਂ ਤੋਂ, ਸਾਨੂੰ (ਅਸਾਂ ਨੂੰ)

(ਤੇਰਾ, ਤੇਰੇ, ਤੇਰੀ, ਤੇਰੀਆਂ (ਤੁੰ + ਦਾ, ਦੇ, ਦੀ, ਦੀਆਂ), ਤੈਨੂੰ (ਤੈਂ ਨੂੰ), ਤੈਥੇ (ਤੈਂ ਤੋਂ)

ਤੁਹਾਡਾ, ਤੁਹਾਡੇ, ਤੁਹਾਡੀ, ਤੁਹਾਡੀਆਂ, (ਤੁਸਾਂ + ਦਾ, ਦੇ, ਦੀ, ਦੀਆਂ), ਤੁਹਾਥੇ (ਤੁਸਾਂ ਤੋਂ)

ਤੁਹਾਨੂੰ (ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ)

ਉਹਦਾ, ਉਸਦਾ, ਉਹਦੇ, ਉਸਦੇ, ਉਸਨੇ, ਉਹਨੂੰ

ਇਹਦਾ, ਇਸਦਾ, ਇਹਦੇ, ਇਸਦੀਆਂ, ਇਸਨੇ, ਇਹਨੂੰ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ 'ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ' ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੋ।

ਉੱਤਰ—ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਮੈਂ' ਇਕ-ਵਚਨ ਤੇ 'ਇਸ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ' ਅਸੀਂ ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਹਨ। 'ਮੈਂ, ਦੋਹ ਜਾਣਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਵਿਚ ਸਾਮਿਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 'ਅਸੀਂ' ਵਿਚ ਵੀ 'ਮੈਂ' ਸਾਮਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਆਮ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਪਰੀ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਬਾਤਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰੀ ਪਸੂ-ਪੰਛੀ ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵਸਤਾਂ ਵੀ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਵਿਚ 'ਮੈਂ' ਤੇ 'ਅਸੀਂ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

'ਮੈਂ' ਤੇ 'ਅਸੀਂ' ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਇਸਤਰੀ-ਪੁਰਖ ਦੋਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪੜਨਾਂਵ ਹਨ। ਮਲਵਈ ਦੇ ਦੁਆਖੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਕਈ ਵਾਰੀ 'ਆਪਾਂ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਇਕ-ਵਚਨ ਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 'ਆਪਾਂ' ਦਾ ਸਧਾਰਨ ਤੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਸਮਾਨ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ 'ਮੈਂ' ਤੇ 'ਅਸੀਂ' ਦੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਵਿਕਾਰੀ ਹਨ। 'ਮੈਂ', ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧਕ ਵੱਖਰੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਬੰਧਕ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬੇਤ੍ਤਾ ਜਾਂ ਬਹੁਤਾ ਵਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ 'ਮੈਨੂੰ' (ਮੈਂ ਨੂੰ, ਮੇਰਾ (ਮੈਂ ਦਾ), ਮੇਰੀ (ਮੈਂ ਦੀ), ਮੇਰੇ (ਮੈਂ ਦੇ), ਮੇਰੀਆਂ (ਮੈਂ ਦੀਆਂ) ਮੈਥੇ (ਮੈਂ ਤੋਂ) ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ 'ਨੇ' ਸੰਬੰਧਕ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ। 'ਅਸੀਂ' ਦਾ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ 'ਅਸਾਂ' ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ 'ਨੇ' ਸੰਬੰਧਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਪਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਕ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਨਾ ਕੁੱਝ ਵਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਬੰਧਕ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਸਾਨੂੰ (ਅਸਾਂ ਨੂੰ), ਸਾਡਾ (ਅਸਾਂ ਦਾ), ਸਾਡੇ (ਅਸਾਂ ਦੇ) ਸਾਡੀ (ਅਸਾਂ ਦੀ), ਸਾਡੀਆਂ (ਅਸਾਂ ਦੀਆਂ), ਸਾਥੇ (ਅਸਾਂ ਤੋਂ) ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਉੱਪਰ 'ਅਸੀਂ' ਜਾਂ 'ਅਸਾਂ' ਨੂੰ 'ਮੈਂ' ਦਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਰੂਪ ਮੌਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਮੁੰਡਾ' ਦਾ 'ਮੁੰਡਿਆਂ' ਹੈ। 'ਅਸੀਂ' ਜਾਂ 'ਅਸਾਂ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ 'ਮੈਂ' ਇਕੱਲੇ ਲਈ ਤੇ 'ਮੈਂ' ਸਮੇਤ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਸਾਮਿਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਵਿਚ 'ਅਨੇਕ ਪੁਰਖ' ਸਾਮਿਲ ਹੋ ਵੀ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ। ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਵਿਚ 'ਮੈਂ' ਸਾਮਿਲ ਹੁੰਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ।

ਊੱਤਮ ਪੁਰਖ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਿਰਿਆ-ਰੂਪਾਂ ਉੱਪਰ ਵੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇ—

- (ਅ) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ ।
- (ਅ) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਦੀ ਹਾਂ ।
- (ਅ) ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ ।
- (ਅ) ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਹਾਂ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਮੱਧਮ (ਦੂਜਾ) ਪੁਰਖ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਮੱਧਮ (ਦੂਜੇ) ਪੁਰਖ ਸੰਬੰਧੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ ।

ਊੱਤਰ—ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਵਿਚ ਊੱਤਮ ਪੁਰਖ ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮੱਧਮ (ਦੂਜਾ) ਪੁਰਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਤੂੰ' ਇਕ-ਵਚਨ ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਹੈ ਅਤੇ 'ਤੁਸੀਂ' ਇਸ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਰੂਪ । ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਊੱਤਮ ਪੁਰਖ ਵਾਂਗ ਹੀ ਆਮ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੁ ਪਰੀ-ਕਹਾਣੀਆਂ, ਬਾਤਾਂ ਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮੱਧਮ-ਪੁਰਖ ਕੁਦਰਤੀ ਵਸਤਾਂ ਤੇ ਸੂਖਮ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ ਕਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ—

ਸਾਰ ਲੈ ਮੌਤੇ ਕਾਹਲੀਏ, ਮੈਂ ਅਜੇ ਨਾ ਵਿਹਲੀ ।

ਇਹ ਊੱਤਮ ਪੁਰਖ ਵਾਂਗ ਹੀ ਪੁਰਖ ਸ੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਅੰਗ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । 'ਤੁਸੀਂ' ਸਥਦ ਵਿਚ ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਇਕ-ਵਚਨ ਜਾਂ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੈ ਵੀ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ ।

'ਤੂੰ' ਦਾ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ 'ਤੈਂ' ਹੈ ਤੇ 'ਤੁਸੀਂ' ਦਾ ਤੁਸਾਂ । ਉਦ੍ਘ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਦਰ ਦੇਣ ਲਈ ਅਸੀਂ 'ਤੂੰ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੁਸੀਂ' ਜਾਂ 'ਤੁਸਾਂ' ਸਥਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਦਰ ਦੇਣ ਲਈ 'ਆਪ ਪੜਨਾਂਵ ਦੀ ਇਕ-ਵਚਨ ਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦੇਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ, ਅਹੁਦੇ ਵਿਚ ਨੀਵੇਂ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨੇੜਲੇ ਮਿੱਤਰ ਪਿਆਰੇ ਲਈ ਵੀ 'ਤੂੰ' ਪੜਨਾਂਵ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । 'ਹੱਥ' ਲਈ ਵੀ 'ਤੂੰ' ਸਥਦ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਾਡੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਪਤੀ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ 'ਤੂੰ' ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਤਨੀ 'ਤੁਸੀਂ' ਕਹਿ ਕੇ । ਲੜਾਈ ਸਮੇਂ ਵਿਰੋਧੀ ਨੂੰ 'ਤੂੰ' ਕਹਿ ਕੇ ਹੀ ਸੰਖੇਧਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

'ਤੂੰ' ਅਤੇ 'ਤੁਸੀਂ' ਸਥਦ ਦੇਹਾਂ ਲਈ ਸਾਂਝੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੁ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਰੂਪ ਭਿਨ-ਭਿਨ ਹਨ । 'ਤੈਂ' ਤੇ 'ਤੁਸਾਂ' ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ 'ਨੇ' ਸੰਬੰਧਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਪਰੰਤੁ ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਕ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਨਾ ਕੁੱਝ ਵਿਕਾਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—ਤੈਨੂੰ (ਤੈਂ ਨੂੰ) ਤੇਗ (ਤੈਂ ਦਾ), ਤੇਰੀ (ਤੈਂ ਦੀ), ਤੇਰੇ (ਤੈਂ ਦੇ), ਤੇਰੀਆਂ (ਤੈਂ ਦੀਆਂ), ਤੈਥੇ (ਤੈਂ ਤੋਂ) ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ (ਅਸਾਂ ਨੂੰ), ਸਾਡਾ (ਅਸਾਂ ਦਾ), ਸਾਡੀ (ਅਸਾਂ ਦੀ) ਸਾਡੇ (ਅਸਾਂ ਦੇ) ਸਾਡੀਆਂ (ਅਸਾਂ ਦੀਆਂ) ।

ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਦੇ ਲਿੰਗ ਵਚਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਿਰਿਆ ਉੱਪਰ ਵੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ; ਜਿਵੇ—

- ਤੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈਂ ।
- ਤੂੰ ਪੜ੍ਹਦੀ ਹੈਂ ।
- ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ ।
- ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਹਾਂ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਉੱਪਰ ਵੀ ਪੁਰਖ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਅਨਜ (ਤੀਜਾ) ਪੁਰਖ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਅਨਜ ਪੁਰਖ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ ।

ਊੱਤਰ—ਅਨਜ (ਤੀਜਾ) ਪੁਰਖ ਦੇ ਜਾਣਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਵਿਚ ਸਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਪਰੰਤੁ ਉਹ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਜ਼ਰੂਰ ਪੇਂਦਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਉਸ ਥਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਜਿਕਰ 'ਇਹ' ਤੇ 'ਉਹ' ਪੜਨਾਂਵ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅਗਲੇਕੁਇਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਨਜ ਪੁਰਖ ਦੀ ਅੰਗੋਂ ਹੋਰ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ—ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਤੇ ਅਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਅਤੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਤੇ ਦੂਰਵਰਤੀ । ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਇਹ' ਪੜਨਾਂਵ ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਵੀ, ਪਰੰਤੁ 'ਉਹ' ਅਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਦੇ ਦੂਰਵਰਤੀ ਹੈ ।

ਊੱਤਮ ਪੁਰਖ ਤੇ ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਮਰਦਾਂ-ਇਸਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੁ ਅਨਜ ਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਮਨੁੱਖਾਂ, ਪਸੂਆਂ, ਵਸਤਾਂ ਤੇ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸੂਖਮ ਵਸਤਾਂ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਊੱਤਮ ਤੇ ਮੱਧਮ, ਪੁਰਖ ਸ੍ਰੇਣੀ

ਦੇ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਅੰਗ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਅਨਜ ਪੁਰਖ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

'ਇਹ' ਅਤੇ 'ਉਹ' ਪ੍ਰਲਿੰਗਾ ਤੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਇਕ-ਵਚਨ ਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦੋਹਾਂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਫਰਜ਼ ਹੈ। 'ਇਹ' ਦੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ 'ਇਹਨੇ, ਇਹਨੂੰ, ਇਹਦਾ, ਇਹਦੇ, ਇਹਥੋਂ' ਹਨ, ਪਰ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਇਹਨਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਰੂਪ ਇਕ-ਵਚਨ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ 'ਇਸ' ਹੈ। 'ਉਹ' ਦੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ 'ਉਹਨੇ, ਉਹਨੂੰ, ਉਹਦਾ, ਉਹਦੇ, ਉਹਥੋਂ' ਆਇ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ 'ਉਹਨਾਂ' ਹੈ। 'ਉਹ' ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ 'ਉਸ' ਹੈ। ਅੱਜ-ਕਲ੍ਯਾ ਸਾਹਿਤਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਇਹ' ਤੇ 'ਉਹ' ਦੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ 'ਇਸ' ਤੇ 'ਉਸ' ਹੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਅਨਜ ਪੁਰਖ ਪੜਨਾਵਾਂ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਉੱਪਰ ਵੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਫਲਸਰੂਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—

ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਪੜਨਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ—

- (ਉ) ਇਹ ਗਾਉਂਦੀ ਹੈ।
- (ਅ) ਇਹ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- (ਇ) ਉਹ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।
- (ਜ) ਉਹ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।

(iv) ਕਾਰਕ ਲਾਜ਼ਮੀ

ਖੂਲ੍ਹਣ 1. ਕਾਰਕ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖੋ।

ਊੱਤਰ—ਵਾਕ-ਜੁਗਤ ਨਾਵ/ਨਾਵ-ਵਾਕੰਸ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ/ਕਿਰਿਆ-ਵਾਕੰਸ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਬੰਧਾਂ ਜਾਂ ਵਾਕ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ 'ਕਾਰਕ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਾਬਦਿਕ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਚਰੂਰਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਵਿਭਕਤੀ ਤੇ ਸੰਬੰਧਕ ਦਾ ਅੰਤਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੱਸੋ ਕਿ ਸੰਯੋਗਾਤਮਕ ਕਾਰਕੀਵਾਹਕ (ਵਿਭਕਤੀ) ਕਿਹਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਿਯੋਗਾਤਮਕ ਕਾਰਕੀਵਾਹਕ (ਸੰਬੰਧਕ) ਕਿਹਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?

ਊੱਤਰ—ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਨਾਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਕਾਰਕੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਪਿਛੇਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇਗਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਅੱਠ ਕਾਰਕ ਤੇ ਛੇ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਮੰਨੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਤੇ ਨਾਵ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਕੀ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਭਿਨ-ਭਿਨ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਘਰੋਂ, ਘਰੀ, ਘਰੇ, ਹੱਥੀ, ਹੱਥੋਂ ਆਇ, ਪਰੰਤੂ ਮਗਰੋਂ ਹੋਰਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਯੋਗਾਤਮਕ ਰੁਚੀ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਅਤੇ ਕਈ ਬਾਈ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕੱਢ ਕੇ ਆਪ ਥਾਂ ਮੱਲ ਲਈ। ਇਸ ਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਵਕਤਿਆਂ ਅਤੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਘਰ ਤੋਂ ਘਰਾਂ ਵਿਚ, ਘਰ ਵਿਚ, ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ, ਹੱਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਇ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਭਕਤੀ ਸੰਯੋਗਾਤਮਕ ਕਾਰਕੀਵਾਹਕ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਯੋਗਾਤਮਕ ਕਾਰਕੀਵਾਹਕ (ਸੰਬੰਧਕ) ਵੀ। ਜਿਥੇ ਵਿਭਕਤੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਉਹ ਸੰਯੋਗਾਤਮਕ ਕਾਰਕੀਵਾਹਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਜਿਥੇ ਘਰੋਂ, ਘਰੇ ਆਇ। ਪਰ ਜਿਥੇ ਉਹ ਨਾਵ ਤੋਂ ਵੱਖ ਸੰਬੰਧਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਉਹ ਵਿਯੋਗਾਤਮਕ ਕਾਰਕੀਵਾਹਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਜਿਥੇ ਘਰ ਵਿਚੋਂ, ਘਰ ਵਿਚ ਆਇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਕਾਰਕ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਿਨੇ ਕਾਰਕ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਕੀ ਹਨ?

ਜਾਂ

ਕਾਰਕ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ ਅਤੇ ਕਾਰਕੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਸਾਹਿਤ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

ਜਾਂ

ਕਾਰਕ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਇਸਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਿਓ ਹੋਏ ਕਾਰਕੀ ਸੰਬੰਧਾਂ (ਪ੍ਰਬੰਧ) ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।

ਜਾਂ

ਕਾਰਕੀ ਸੰਬੰਧ ਕੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ? ਵਧੇਰੇ ਵਿਆਕਰਨਕਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਕਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸੰਹਿਤ ਸ਼ਾਸ਼ਕ ਵਿਚ ਦੱਸੇ ।

ਜਾਂ

ਕਾਰਕ ਦੇ ਭਿਨ-ਭਿਨ ਰੂਪਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ ।

ਉੱਤਰ—ਕਾਰਕ ਦਾ ਕਾਰਜ ਨਾਵ/ਨਾਵ-ਵਾਕੰਸ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ-ਵਾਕੰਸ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਨਾਵ ਨਾਵ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਜਾਂ ਦੇਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਖਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਨਾਵ ਆਪਣੇ ਸਧਾਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ । ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਵਿਆਕਰਨਕਾਰ ਅੱਠ ਕਾਰਕ ਨਿਨ੍ਹੇ ਹਨ—ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ, ਕਰਨ ਕਾਰਕ, ਸੰਪਰਦਾਨ ਕਾਰਕ, ਅਪਾਦਾਨ ਕਾਰਕ, ਅਧਿਕਰਨ ਕਾਰਕ, ਖੰਧ ਕਾਰਕ ਅਤੇ ਸੰਬੋਧਨ ਕਾਰਕ । ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ ਤੇ ਸੰਪਰਦਾਨ ਕਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਕਾਰਕਾਂ ਵਿਚ ਸਧਾਰਨ ਕਾਰਕ ਤੇ ਪਿਛਲੱਗੀ ਕਾਰਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਾਰਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਸ਼ਕ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਛੇ ਕਾਰਕਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਦੇ ਹਨ—

ਸਧਾਰਨ ਕਾਰਕ, ਪਿਛਲੱਗੀ ਕਾਰਕ, ਕਰਨ ਕਾਰਕ, ਅਪਾਦਾਨ ਕਾਰਕ, ਅਧਿਕਰਨ ਕਾਰਕ, ਸੰਬੋਧਨ ਕਾਰਕ ।

1. ਸਧਾਰਨ ਕਾਰਕ—ਸਧਾਰਨ ਕਾਰਕ ਕਰਤਾ ਜਾਂ ਕਰਮ ਨਾਵ/ਨਾਵ-ਵਾਕੰਸ ਦੇ ਕਿਰਿਆ/ਕਿਰਿਆ-ਵਾਕੰਸ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਵਾਕ ਵਿਚ ਨਾਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਵ ਦੇ ਵਿਚਰਨ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦੀ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕਰਤਾ ਜਾਂ ਕਰਮ ਨਾਵ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਵਿਚ ਅਕਰਮਕ ਤੇ ਅਪੂਰਨ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਤਾ ਨਾਵ ਦੇ ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮ ਨਾਵ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ; ਜਗ ਦੇਖੋ—

(ਓ) ਬੱਚਾ ਹੱਸਦਾ ਹੈ ।

ਬੱਚੇ ਖੇਡਦੇ ਹਨ ।

ਕੁੜੀ ਹੱਸਦੀ ਹੈ ।

ਮੱਛ ਚਰਦੀ ਹੈ ।

(ਅ) ਬੱਚਾ ਢੁੱਧ ਪੀਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ।

ਬੁੱਢੀ ਰੀਤ ਗਾਉਂਦੀ ਹੈ ।

ਤੀਵੀਆਂ ਚਰਖਾ ਕੱਤਦੀਆਂ ਹਨ ।

(ਇ) ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ।

ਬੱਚੇ ਨੇ ਕਾਪੀ ਪਾੜੀ ।

ਬੁੱਢੀ ਨੇ ਚਰਖਾ ਕੱਤਿਆ ।

ਕੁੜੀ ਨੇ ਸੇਬ ਖਾਏ ।

2. ਪਿਛਲੱਗੀ ਕਾਰਕ—ਪਿਛਲੱਗੀ ਕਾਰਕ ਵਿਚ ਨਾਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਵ ਦੇ ਪਿਛਲੱਗੀ (ਵਿਭਕਤੀ ਯੁਕਤ) ਰੂਪ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੋਂ ਅਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਿਛਲੱਗਾਂ (ਸੰਬੰਧਕਾਂ) ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕਰਤਾ ਜਾਂ ਕਰਮ ਦੇ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਪਿਛਲੱਗੀ ਕਾਰਕ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਵਿਭਕਤੀ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸ ਕਾਰਕ ਦੇ ਵਿਭਕਤੀ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸੰਯੁਕਤ ਵਿਭਕਤੀ (ਵਿਭਕਤੀ + ਸੰਬੰਧਕ) ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—

(ਓ) /-ਅ/ ਅੰਤਰ ਪੁਲਿੰਗ ਵਿਚ ਵਚਨ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ -ਏ/-/-/ਸੰਬੰਧਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ :—

ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਰੋਟੀ ਖਾਏ ।

ਮਾਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਢੁੱਧ ਪਿਲਾਉਂਦੀ ਹੈ ।

(ਅ) /-ਆ/ਅੰਤਰ ਪੁਲਿੰਗ ਬਹੁਵਚਨ ਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ /-ਇਆ+ਸੰਬੰਧਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ : -

ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਭੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ।

ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਖਿੱਡੇ ਦਿਓ ।

(ਇ) /-ਆ/ਅੰਤਰ ਨਾਂਵਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸੂਰ ਅੰਤਰ ਵਿਚ ਵਿਅੰਜਨ-ਅੰਤਰ ਪੁਲਿੰਗ-ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਇਕ ਵਚਨ ਨਾਲ/ +ਸੰਬੰਧਕ/ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ : -

ਭਾਕੂ ਨੇ ਭਾਰੀਬ ਦਾ ਘਰ ਲੁੱਟਿਆ ।

ਬੱਥੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀਦਾ ।

(ਸ) /-ਆ/ਅੰਕਿਤ ਨਾਂਵਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ/-ਵਾ/, ਸੂਰ-ਅੰਤਰ ਅਤੇ ਵਿਅੰਜਨ-ਅੰਤਰ ਪੁਲਿੰਗ/ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਬਹੁਵਚਨ ਨਾਂਵਾਂ ਨਾਲ/ਅਂ+ਸੰਬੰਧਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ; ਜਗ ਦੇਖੋ :-

(ਉ) ਮੁਸਾਫਿਰਾਂ ਨੂੰ ਬੱਸਾਂ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਉੱਪਰ ਨਾ ਬੈਠਣ ਦਿਓ ।

(ਅ) ਮਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਪੋਖਾ ਨਾ ਕਰੋ ।

3. ਕਰਨ ਕਾਰਕ-ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਰਨ ਕਾਰਕ ਅਜਿਹੇ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਸੰਬੰਧ ਦਾ ਪਤਾ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਾਰਜ ਹੋਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਜਾਂ ਢੰਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵਾਕਾਤਮਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਬਹੁਵਚਨ ਵਿਭਕਤੀ/ਈ/ ਨੂੰ ਪਿਛੇਤਰ ਵਿਚ ਲਾ ਕੇ ਜਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਨਾਲ, ਦੁਆਰਾ ਆਦਿ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ :-

(ਉ) ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਮੁਕਾਇਆ ।

ਜਾਂ

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਮੁਕਾਇਆ ।

(ਅ) ਗੱਲੀ-ਬਾਤਾਂ ਮੈਂ ਵੱਡੀ, ਕਰਤੂਤੀ ਵੱਡੀ ਜਿਠਾਣੀ ।

ਜਾਂ

ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਵੱਡੀ ਕਰਤੂਤਾਂ ਨਾਲ ਵੱਡੀ ਜਿਠਾਣੀ ।

(ਇ) ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖਿਆ ।

ਜਾਂ

ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ।

4. ਅਪਾਦਾਨ ਕਾਰਕ-ਅਪਾਦਾਨ ਕਾਰਕ ਦੇ ਵਾਕਾਤਮਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਿਸੇ ਸਥਾਨ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋਣ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਪਿਛੇਤਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਪਾਦਾਨ ਕਾਰਕ ਦੀਆਂ ਵਿਭਕਤੀਆਂ /-ਚਿ-, /-ਇਚਿ/, /-ਚੋ/ ਹਨ । ਇਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧਕ ਤੋਂ ਆਦਿ ਹਨ ; ਜਿਵੇਂ :-

ਘੋੜਿਓਂ (ਘੋੜੇ ਤੋਂ)

ਘਰੋਂ (ਘਰ ਤੋਂ)

ਸਹਿਰੋਂ (ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ)

ਮੈਂ (ਮੈਂਥੋਂ)

ਉੱਥੋਂ (ਉਸ ਥਾਂ ਤੋਂ)

ਨਿਕਿਓਂ (ਨਿਕੋ ਤੋਂ)

ਮਰਨੋਂ (ਮਰਨ ਤੋਂ)

ਚਾਚੇ ਦਿਓਂ ਘਰੋਂ (ਚਾਚੇ ਦੇ ਘਰ ਤੋਂ)

5. ਅਧਿਕਰਨ ਕਾਰਕ-ਅਧਿਕਰਨ ਕਾਰਕ ਵਾਕ ਸੁਗਤ ਵਿਚ ਨਾਂਵ ਦੇ ਕਾਰਜ ਦੇ ਸਥਾਨ ਜਾਂ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਦੀਆਂ ਪਿਛੇਤਰ ਵਿਭਕਤੀਆਂ/-ਏ/(ਪੁਲਿੰਗ ਬਹੁਵਚਨ) ਹਨ । ਇਸ ਵਿਚ, ਉੱਤੇ, ਹੇਠ ਆਦਿ ਇਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧਕ ਹਨ ; ਜਿਵੇਂ :-

(ਉ) ਤੁਸੀਂ ਘਰੇ ਥੈਠੋ ।

ਤੁਸੀਂ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਥੈਠੋ ।

- (ੴ) ਮੈਂ ਹੱਥੀ ਚੂੜੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ।
ਮੈਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਚੂੜੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ।

6. ਸੰਬੋਧਨ ਕਾਰਕ—ਸੰਬੋਧਨ ਕਾਰਕ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਵਾਕ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸੁਤੰਤਰ ਵਾਕ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਨਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਵੀ ਇਸ ਕਾਰਕ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪਿਛੇਤਗੀ ਦੇ ਰੂਪ ਸੰਬੋਧਕੀ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਸੰਬੋਧਨ ਕਾਰਕ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ :—

(ੴ)/-ਇਆ/ਵਿਭਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ /-ਆ/ਅੰਤਕ ਪੁਲਿੰਗ ਇਕ ਵਚਨ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ/ਇ-ਆ ਵਿਭਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ :—

ਮੁੰਡਿਆ ! ਤੂੰ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ?

ਪੁੱਤਰ ! ਮੇਰੇ ਕੌਲ ਬੈਠ ।

(ੴ) /-ਆ/ਅੰਤਕ ਪੁਲਿੰਗ ਬਹੁਵਚਨ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ /-ਇਓ/ਵਿਭਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ :—
ਬੱਚਿਓ ! ਖੱਪ ਨਾ ਪਾਓ ।

ਮੁੰਡਿਓ ! ਸਮਾਂ ਨਾ ਖਰਾਬ ਕਰੋ ।

(ੴ) /-ਆ/ ਅੰਤਕ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸੂਰ-ਅੰਤਕ ਅਤੇ ਵਿਅੰਜਨ-ਅੰਤਕ ਪੁਲਿੰਗ/ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਇਕਵਚਨ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ/-ਆ/ਵਿਭਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ :—

ਬੇਲੀਆ ! ਆ ਚਲੀਏ

ਸੱਜਣਾ ! ਜਗਾ ਠਹਿਰ ।

(ੴ) /-ਆ ਅੰਤਕ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸੂਰ-ਅੰਤਕ ਅਤੇ ਵਿਅੰਜਨ ਅੰਤਕ ਪੁਲਿੰਗ/ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਬਹੁਵਚਨ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ /-ਓ/ਵਿਭਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ :—

ਕੁੜੀਓ ! ਆਓ ਨੌਚੀਏ ।

ਦੇਸਤੇ ! ਜਗਾ ਸਬਰ ਕਰੋ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਕਾਰਕ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਇਸ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਾਰਕੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ ।

ਊੱਤਰ—ਵਾਕ-ਜੁਗਤ ਨਾਵਾਂ/ਨਾਵਾਂ ਵਾਕੰਸ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ, ਕਿਰਿਆ-ਵਾਕੰਸ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਵਿਸੇਸ਼ ਸੰਬੰਧਾਂ ਜਾਂ ਵਾਕ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਕਾਰਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਵਿਸੇਸ਼ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਾਰਕੀ ਸੰਬੰਧ ਦੋ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—ਵਿਭਕਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤੇ ਸੰਬੋਧਕੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ।

(ਨੈਟ-ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੇ ਪਿਛੇ ਦਿੱਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2 ਤੇ 3 ਦੇ ਊੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਲਿਖੋ)

॥ (v) ਕਾਲ ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. 'ਕਾਲ' ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਚਰਚਾ ਕਰੋ ।

ਊੱਤਰ—ਹਾਕੇਟ ਅਨੁਸਾਰ, 'ਕਾਲ ਰੂਪ (Tense) ਵਿਲੱਖਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ ਦੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਵਾਪਰਨ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ।' 'ਮੈਂ ਆਇਆ ਸਾ', 'ਮੈਂ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ', 'ਮੈਂ ਆਵਾਂਗਾ ।' ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਵਾਕ ਵਿਚਲੀ ਘਟਨਾ ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ । ਦੂਜੇ ਵਾਕ ਵਿਚਲੀ ਘਟਨਾ ਚਾਲੂ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਤੇ ਤੀਜੇ ਵਾਕ ਦੀ ਘਟਨਾ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਧਾਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕਾਲ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਸਕਦੇ ਹਾਂ । ਝੂਤ-ਕਾਲ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ । ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਾਲ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਕੁੱਝ ਵਿਸੇਸ਼ ਸਥਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਾਲ ਦਾ ਬੇਧ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ : ਜਿਵੇਂ ਊਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਆਇਆ ਸਾ', 'ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ' ਤੇ 'ਆਵਾਂਗਾ' । ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਲ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ ਤੋਂ ਕੇਵਲ ਕਾਲ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਰਿਆ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਚਾਲੂ ਹੈ, ਹੋਣੀ ਹੈ, ਕੁੱਝ ਕਰਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਹੈ, ਸਾਂ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ । ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਿਕਟ ਝੂਤ, ਵਰਤਮਾਨ ਜਾਂ ਭਵਿੱਖ ਹੈ, ਅਥਵਾ ਦੂਰ ਝੂਤ, ਵਰਤਮਾਨ

ਜਾਂ ਭਵਿੱਖ । ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਨਿਸਚਿਤਤਾ ਜਾਂ ਅਨਿਸਚਿਤਤਾ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਕਿਨਾ ਕੁ ਹੈ, ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਿਰਿਆ-ਰੂਪਾਂ ਤੇ ਇੱਕ ਸਿਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਾਂਝ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਕਾਲ ਦਰਸਾਉਣ ਸੰਬੰਧੀ ਤੇ ਹੋਰ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇਣ ਸੰਬੰਧੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪ੍ਰਲਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਆਪਾਰ ਤੇ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਧੀ ਦੀ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਜੁਗਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਕਾਲ-ਵਿਉਤ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਕਾਲ-ਵਿਉਤ ਦਰਸਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਲ-ਰੂਪ (tense) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਲਿਖਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਲਿਖਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ, ਉਸ ਨੇ ਲਿਖੀ, ਉਸ ਨੇ ਲਿਖੇ, ਉਸ ਨੇ ਲਿਖੀਆਂ, ਉਹ ਲਿਖ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਭੂਤ ਕਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਹਰ ਵਾਕ ਵਿਚ ਭੂਤ ਕਾਲ ਦਾ ਵੱਖਰਾ-ਵੱਖਰਾ ਰੂਪ ਹੈ । ਇਹ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਭੂਤ-ਕਾਲੀ ਕਾਲ-ਰੂਪ ਹਨ । ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਿਰਿਆ-ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਕਾਲ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਤਿਨਾਂ ਰੂਪਾਂ-ਭੂਤ ਕਾਲ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਤੇ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਕਾਲ-ਰੂਪ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ ਦਾ ਬਣਤਰ ਪੱਖ ਆਮ ਕਰਕੇ ਭੂਲੇਖਾ ਪਾਉ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਅਰਥ-ਪੱਖ ਉਸ ਦੇ ਕਾਲ-ਰੂਪ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਕਾਲ-ਵਿਉਤ ਅਜੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਾਂਗ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੀ । ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛਲੀਆਂ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਸਦੀਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਬੜਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਇਆ ਹੈ । ਗੁਰਥਾਣੀ ਵਿਚ ਕਾਲਬੋਧਕ ਅੰਸ਼ (ਹੈ, ਹਨ, ਹੈ, ਸੀ, ਸਨ, ਸਓ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਹਾਬਰ ਸੀ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ ਹੈ । ਕਈ ਵਾਗੀ ਇੱਕੋ ਕਾਲ-ਰੂਪ ਲਈ ਦੋ ਜਾਂ ਵਧੇਰੇ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਉਹ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ' ਅਤੇ 'ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ' ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਕਾਲ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ 'He reads' ਅਤੇ 'He is reading' ਵਾਂਗ ਸਪੱਸ਼ਟ ਛਰਕ ਨਹੀਂ । ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਕਿਰਿਆ-ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਵ-ਖੇਤਰ, ਨਿਸਚਿਤ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਕਿਰਿਆ-ਰੂਪ ਇਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਇੱਕੋ ਅਰਥ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਹੋਰ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਛਰਕ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇ—

(ੳ) ਉਹ ਖੇਡਦਾ ਸੀ ।

(ਅ) ਉਹ ਖੇਡ ਰਿਹਾ ਸੀ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਛਰਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ, ਪਰੰਤੁ ਜੇਕਰ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ 'ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਇਸ ਗਰਾਊਂਡ ਵਿਚ ਖੇਡਦਾ ਸੀ' ਅਤੇ 'ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਇਸ ਗਰਾਊਂਡ ਵਿਚ ਖੇਡ ਰਿਹਾ ਸੀ', ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਛਰਕ ਮੌਜੂਦ ਹੈ । 'ਉਹ ਖੇਡਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ', 'ਉਹ ਖੇਡਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ', 'ਉਹ ਖੇਡਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ' ਤੇ 'ਉਹ ਖੇਡਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ' ਇੱਕੋ ਅਰਥ ਦਿੰਦੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ।

ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਲ-ਵਿਉਤ ਦੀ ਕੋਈ ਨਿਸਚਿਤ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੀ ਕਾਫੀ ਅੰਖੀ ਹੈ । ਕੁੱਝ ਵਿਆਕਰਨਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਲ-ਵਿਉਤ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਕ-ਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ । ਹੇਠਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਲ-ਵਿਉਤ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ।

(ੳ) ਭੂਤ ਦੇ ਕਾਲ-ਰੂਪ

1. ਸਪਾਰਨ ਭੂਤ ਕਾਲ-ਜਦੋਂ ਵਾਕ ਵਿਚ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਦੇ ਨਾਲ ਭੂਤ ਕਾਲ ਬੋਧਕ ਅੰਸ਼ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਵਾਕ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਸਪਾਰਨ ਭੂਤ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਰਦੰਤ ਦੀ ਕਰਤਾ ਨਾਲ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਦੀ ਸਮਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਲ ਬੋਧਕ ਅੰਸ਼ ਦੀ ਕਰਤਾ ਦੇ ਪੁਰਖ-ਵਚਨ ਨਾਲ । ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਕਰਮਕ ਤੇ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਛਰਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਕੇਵਲ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਕਰਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ : ਦੇਖੋ ਨਮੂਨੇ—

ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸਾਂ ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਾਂ ।
- (iii) ਤੂੰ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੈਂ ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਦੀ ਸਾਂ ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਸਾਂ ।
- (iii) ਤੂੰ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਦੀ ਸੈਂ ।

ਪੁਲਿੰਗ

- (iv) ਤੁਸੀਂ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਉ ।
- (v) ਉਹ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ ।
- (vi) ਉਹ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ ।

2. ਅਨਿਸਚਿਤ ਭੂਤ ਕਾਲ—ਅਨਿਸਚਿਤ ਭੂਤ ਕਾਲ ਵਾਲੇ 'ਵਾਕ' ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਕਰਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ; ਜਾਂਦੇ—

(ਉ) ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ 'ਤੁਰ' ਤੋਂ ਬਣਨ ਵਾਲੇ ਵਾਕ—

ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਤੁਰਿਆ ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਤੁਰੇ ।
- (iii) ਤੂੰ ਤੁਰ ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਤੁਰੇ ।
- (v) ਉਹ ਤੁਰਿਆ ।
- (vi) ਉਹ ਤੁਰੇ ।

(ਅ) ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ 'ਪੜ੍ਹ' ਤੋਂ ਬਣਨ ਵਾਲੇ ਵਾਕ—

ਕਰਮ ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ।
- (ii) ਅਸਾਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ।
- (iii) ਤੂੰ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ।
- (iv) ਤੁਸਾਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ।
- (v) ਉਸ ਨੇ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ।
- (vi) ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ।

3. ਅਨਿਸਚਿਤ ਪੂਰਨ ਭੂਤ ਕਾਲ—ਅਨਿਸਚਿਤ ਪੂਰਨ ਭੂਤ ਕਾਲ ਵਿਚ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਨਾਲ ਭੂਤ ਕਾਲ ਥੋਪਕ ਅੰਸ਼ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਕਰਮਕ ਦਾ ਕਰਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ।

ਕਿਰਿਆ 'ਪੜ੍ਹ' ਦੇ ਰੂਪ

ਕਰਮ ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ ।
- (ii) ਮੈਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹੇ ਸਨ ।

ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਇਹ ਚਾਰ ਰੂਪ ਹੀ ਬਣਨਗੇ, ਇਸ ਕਰਕੇ 'ਅਸਾਂ, ਤੂੰ, ਤੁਸਾਂ, ਉਹ, ਉਨ੍ਹਾਂ' ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਵਾਕ ਦੇਣ ਦੀ ਚਲੂਰਤ ਨਹੀਂ ।

ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ 'ਜਾ' ਦੇ ਰੂਪ—

ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਗਈਆ ਸਾਂ ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਗਏ ਸਾਂ ।
- (iii) ਤੂੰ ਗਈਆ ਸੈਂ ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਗਏ ਸਉ ।
- (v) ਉਹ ਗਈਆ ਸੀ ।
- (vi) ਉਹ ਗਏ ਸਨ ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (iv) ਤੁਸੀਂ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਸਉ ।
- (v) ਉਹ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਦੀ ਸੀ ।
- (vi) ਉਹ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਸਨ ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਤੁਰੀ ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਤੁਰੀਆਂ ।
- (iii) ਤੂੰ ਤੁਰ ।
- (iv) ਅਸੀਂ ਤੁਰੀਆਂ ।
- (v) ਉਹ ਤੁਰੀ ।
- (vi) ਉਹ ਤੁਰੀਆਂ ।

ਕਰਮ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹੀ ।
- (ii) ਅਸਾਂ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹੀ ।
- (iii) ਤੂੰ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹੀ ।
- (iv) ਤੁਸਾਂ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹੀ ।
- (v) ਉਸ ਨੇ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹੀ ।
- (vi) ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹੀ ।

ਕਰਮ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹੀ ਸੀ ।
- (ii) ਮੈਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਸਨ ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਗਈ ਸਾਂ ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਗਈਆਂ ਸਾਂ ।
- (iii) ਤੂੰ ਗਈ ਸੈਂ ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਗਈਆਂ ਸਉ ।
- (v) ਉਹ ਗਈਆਂ ਸੀ ।
- (vi) ਉਹ ਗਈਆਂ ਸਨ ।

4. ਨਿਸਚਿਤ ਪੁਰਨ ਭੂਤ ਕਾਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕਿਰਿਆ ਮੂਲ ਨਾਲ ਚੁੱਕ ਦਾ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਮਹਾਰੋਂ ਭੂਤ ਕਾਲ ਬੋਧਕ ਅੰਸ਼ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਰਿਆ-ਮੂਲ ਦਾ ਰੂਪ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਚੁੱਕ ਦਾ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਕਰਤਾ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇਕ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ 'ਪੜ੍ਹ' ਦੇ ਰੂਪ

ਪੁਲਿੰਗ

- ਮੈਂ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕਾ ਸਾਂ।
- ਅਸੀਂ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਸਾਂ।
- ਤੂੰ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਸੈਂ।
- ਤੁਸੀਂ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਸਓ।
- ਉਹ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।
- ਉਹ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- ਮੈਂ ਨਾਵਲ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀ ਸਾਂ।
- ਅਸੀਂ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਾਂ।
- ਤੂੰ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀ ਸਾਂ।
- ਤੁਸੀਂ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਓ।
- ਉਹ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।
- ਉਹ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ।

ਅਨਿਸਚਿਤ ਭੂਤ ਕਾਲ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਚੁੱਕ' ਦੇ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ 'ਲੈ' ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ 'ਲਿਆ' ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਨਿਸਚਿਤ ਭੂਤ ਕਾਲ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਕਰਮ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

- ਮੈਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹ ਲਿਆ ਸੀ।
- ਮੈਂ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਲਈ ਸੀ।
- ਤੂੰ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹ ਲਏ ਸਨ।
- ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਲਈ ਸੀ।

5. ਅਨਿਸਚਿਤ ਚਾਲੂ ਭੂਤ ਕਾਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ 'ਹੋ' ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਲਾ ਕੇ ਪਿੱਛੋਂ ਭੂਤ ਕਾਲ ਬੋਧਕ ਅੰਸ਼ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਕਿਰਦੰਤ ਕਰਤਾ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਕਾਲ ਬੋਧਕ ਕਰਤਾ ਦੇ ਪੁਰਖ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦਾ ਹੈ—

ਕਿਰਿਆ ਪੜ੍ਹ ਦੇ ਰੂਪ—

ਪੁਲਿੰਗ

- ਮੈਂ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸਾਂ।
- ਅਸੀਂ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਾਂ।
- ਤੂੰ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੈਂ।
- ਤੁਸੀਂ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਓ।
- ਉਹ ਨਾਵਲ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।
- ਉਹ ਨਾਵਲ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- ਮੈਂ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸਾਂ।
- ਅਸੀਂ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਾਂ।
- ਤੂੰ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੈਂ।
- ਤੁਸੀਂ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਓ।
- ਉਹ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।
- ਉਹ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ।

6. ਨਿਸਚਿਤ ਚਾਲੂ ਭੂਤ ਕਾਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕਿਰਿਆ-ਮੂਲ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ 'ਰਹਿ' ਦਾ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਲਾ ਕੇ ਪਿੱਛੋਂ ਭੂਤ ਕਾਲ ਬੋਧਕ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਰਹਿ' ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕਿਰਿਆ ਪੜ੍ਹ ਦੇ ਰੂਪ—

ਪੁਲਿੰਗ

- ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸਾਂ।
- ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਾਂ।
- ਤੂੰ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੈਂ।
- ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਓ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀ ਸਾਂ।
- ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀਆਂ ਸਾਂ।
- ਤੂੰ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀ ਸੈਂ।
- ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀਆਂ ਸਓ।

ਪੁਲਿੰਗ

- (v) ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ ।
 (vi) ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ ।

7. ਅਪੂਰਨ ਚਾਲੂ ਭੂਤ ਕਾਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ 'ਰਹਿ' ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਜੋੜ ਕੇ ਪਿੱਛੋਂ ਕਾਲ ਥੋਪਕ ਅੰਸ਼ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਦੋਵੇਂ ਕਿਰਦੰਤ ਤੇ ਕਾਲ ਥੋਪਕ ਅੰਸ਼ ਕਰਤਾ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦੇ ਹਨ । ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਸਕਰਮਕ ਜਾਂ ਅਕਰਮਕ ਹੋਣ ਦਾ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ।

'ਪੜ੍ਹ' ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ—

ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾਂ ।
 (ii) ਅਸੀਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਾਂ ।
 (iii) ਤੁੰ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੈਂ ।
 (iv) ਤੁਸੀਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਓਂ ।
 (v) ਉਹ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ।
 (vi) ਉਹ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ।

8. ਪੂਰਨ ਚਾਲੂ ਭੂਤ ਕਾਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆਂ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ 'ਰਹਿ' ਦਾ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਲਾ ਕੇ ਪਿੱਛੋਂ ਭੂਤ ਕਾਲ ਥੋਪਕ ਅੰਸ਼ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । 'ਰਹਿ' ਦੇ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਰੂਪ ਕਰਤਾ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਸਕਰਮਕ ਤੇ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ।

ਕਿਰਿਆ ਪੜ੍ਹ ਦੇ ਰੂਪ—

ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ।
 (ii) ਅਸੀਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ ਸਾਂ ।
 (iii) ਤੁੰ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ ਸੈਂ ।
 (iv) ਤੁਸੀਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ ਸਓਂ ।
 (v) ਉਹ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ।
 (vi) ਉਹ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ।

9. ਸਰਤੀ/ਸੰਭਾਵੀ ਭੂਤ ਕਾਲ—ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਸਰਤੀ/ਸੰਭਾਵੀ ਰੂਪ ਤਿੰਨੀ ਕਾਲਾਂ ਲਈ ਇਕੋ-ਜਿਹੀ ਬਣਤਰ ਵਾਲੇ ਹਨ । ਕਾਲ ਨੂੰ ਸਰਤੀ/ਸੰਭਾਵੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਾਕ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਭੂਤ ਦੇ ਸਰਤੀ/ਸੰਭਾਵੀ ਰੂਪ ਲਈ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਰਤਾ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦਾ ਹੈ—

ਕਿਰਿਆ 'ਪੜ੍ਹ' ਦੇ ਰੂਪ—

ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਜੇ/ਖਬਰੇ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ।
 (ii) ਜੇ/ਸ਼ਾਇਦ ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ।
 (iii) ਜੇ ਤੁੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ।
 (iv) ਜੇ/ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (v) ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀ ਸੀ ।
 (vi) ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸਾਂ ।
 (ii) ਅਸੀਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਾਂ ।
 (iii) ਤੁੰ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੈਂ ।
 (iv) ਤੁਸੀਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਓਂ ।
 (v) ਉਹ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ।
 (vi) ਉਹ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹੀ ਸਾਂ ।
 (ii) ਅਸੀਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਸਾਂ ।
 (iii) ਤੁੰ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹੀ ਸੈਂ ।
 (iv) ਤੁਸੀਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਸਓਂ ।
 (v) ਉਹ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ।
 (vi) ਉਹ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਜੇ/ਖਬਰੇ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਦੀ ।
 (ii) ਜੇ/ਸ਼ਾਇਦ ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ।
 (iii) ਜੇ ਤੁੰ ਪੜ੍ਹਦੀ ।
 (iv) ਜੇ/ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ।

ਪੁਲਿੰਗ

- (v) ਜੇ/ਭਖਰੇ ਉਹ ਪੜ੍ਹਦਾ ।
 (vi) ਜੇ/ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਪੜ੍ਹਦੇ ।

ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਇਸ ਕਾਲ ਰੂਪ ਦੀ ਬਣਤਰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵੀ ਹੈ—

ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਜੇ/ਭਖਰੇ ਤੂੰ ਲਿਖਦੇ ।
 (ii) ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਲਿਖਦੀਓ ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (v) ਜੇ/ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਪੜ੍ਹਦੀ ।
 (vi) ਜੇ/ਭਖਰੇ ਉਹ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਜੇ/ਭਖਰੇ ਤੂੰ ਲਿਖਦੀਓ ।
 (ii) ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਲਿਖਦੀਓ ।

(ਅ) ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦੇ ਰੂਪ

ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭੂਤ ਕਾਲ ਵਾਲਾ ਸਧਾਰਨ ਅਨਿਸਚਿਤ ਕਾਲ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਥਾਕੀ ਕਾਲ-ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ—

1. ਸਧਾਰਨ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਰੂਪ ਨਾਲ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲਬੋਧਕ ਅੰਸ਼ ਲੱਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸਕਰਮਕ ਤੇ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਕਰਤਾ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦਾ ਹੈ—

ਕਿਰਿਆ 'ਪੜ੍ਹ' ਦੇ ਰੂਪ—

ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ ।
 (ii) ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ ।
 (iii) ਤੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈਂ ।
 (iv) ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋ ।
 (v) ਉਹ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ।
 (vi) ਉਹ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਦੀ ਹਾਂ ।
 (ii) ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਹਾਂ ।
 (iii) ਤੂੰ ਪੜ੍ਹਦੀ ਹੈਂ ।
 (iv) ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਹੋ ।
 (v) ਉਹ ਪੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ।
 (vi) ਉਹ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਹਨ ।

2. ਅਨਿਸਚਿਤ ਪੂਰਨ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਨਾਲ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲਬੋਧਕ ਅੰਸ਼ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਕਰਤਾ ਅਨੁਸਾਰ, ਜਿਵੇਂ—

ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ 'ਪੜ੍ਹ' ਦੇ ਰੂਪ—

ਕਰਮ ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ।
 (ii) ਮੈਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹੇ ਹਨ ।

ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ 'ਤੁਰ' ਦੇ ਰੂਪ—

ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਤੁਰਿਆ ਹਾਂ ।
 (ii) ਅਸੀਂ ਤੁਰੇ ਹਾਂ ।
 (iii) ਤੂੰ ਤੁਰਦਾ ਹੈਂ ।
 (iv) ਤੁਸੀਂ ਤੁਰਦੇ ਹੋ ।
 (v) ਉਹ ਤੁਰਦਾ ਹੈ ।
 (vi) ਉਹ ਤੁਰਦੇ ਹਨ ।

ਕਰਮ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ ।
 (ii) ਮੈਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਹਨ ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਤੁਰੀ ਹਾਂ ।
 (ii) ਅਸੀਂ ਤੁਰੀਆਂ ਹਾਂ ।
 (iii) ਤੂੰ ਤੁਰਦੀ ਹੈਂ ।
 (iv) ਤੁਸੀਂ ਤੁਰਦੀਆਂ ਹੋ ।
 (v) ਉਹ ਤੁਰਦੀ ਹੈ ।
 (vi) ਉਹ ਤੁਰਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਇਸ ਵਿਚ ਕਾਲਬੋਧਕ ਅੰਸ਼ ਕਰਤਾ ਦੇ ਪੁਰਖ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲੇ ਹਨ ।

3. ਨਿਸਚਿਤ ਪੁਰਨ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ-ਮੂਲ ਨਾਲ 'ਚੁੱਕ' ਦਾ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਲਾ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਵਰਤਮਾਨ ਬੋਧਕ ਅੰਸ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਚੁੱਕ' ਦੇ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਕਰਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦਾ ਹੈ—

'ਪੜ੍ਹ' ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ—

ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ।
- (iii) ਤੂੰ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਹੋ।
- (v) ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।
- (vi) ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀ ਹਾਂ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਾਂ।
- (iii) ਤੂੰ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹੋ।
- (v) ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।
- (vi) ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਕਾਲ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਰੂਪ ਵੀ ਹੈ, ਜੋ 'ਲੈ' ਦੇ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਨਾਲ ਬਣਦਾ ਹੈ। 'ਲੈ' ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਹੈ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਕਾਲ-ਰੂਪ ਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇ—

ਕਰਮ ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹ ਲਿਆ ਹੈ।
- (ii) ਮੈਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹ ਲਏ ਹਨ।
- (iii) ਅਸੀਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹ ਲਿਆ ਹੈ।
- (iv) ਅਸੀਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹ ਲਏ ਹਨ।

ਕਰਮ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਲਈ ਹੈ।
- (ii) ਮੈਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹ ਲਈਆਂ ਹਨ।
- (iii) ਅਸੀਂ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਲਈ ਹੈ।
- (iv) ਅਸੀਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹ ਲਈਆਂ ਹਨ।

4. ਅਨਿਸਚਿਤ ਚਾਲੂ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਮੂਲ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ 'ਹੋ' ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਲਾ ਕੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਬੋਧਕ ਅੰਸ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਕਿਰਦੰਤ ਕਰਤਾ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਾਲ ਬੋਧਕ ਅੰਸ ਪੁਰਖ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਕਰਮਕ ਤੇ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਇਕੋ-ਜਿਹੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ—

ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ।
- (iii) ਤੂੰ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋ।
- (v) ਉਹ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- (vi) ਉਹ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹਾਂ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ।
- (iii) ਤੂੰ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋ।
- (v) ਉਹ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- (vi) ਉਹ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

5. ਨਿਸਚਿਤ ਚਾਲੂ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ-ਮੂਲ ਨਾਲ 'ਗਹਿ' ਦਾ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਕਰਤਾ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦਾ ਹੈ, ਰਤਮਾਨ ਕਾਲਬੋਧਕ ਅੰਸ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, 'ਗਹਿ' ਦਾ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਕਰਤਾ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਕਾਲਬੋਧਕ ਅੰਸ ਪੁਰਖ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ—

ਕਿਰਿਆ 'ਪੜ੍ਹ ਦੇ ਰੂਪ—

ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਾਂ।
- (iii) ਤੂੰ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹੋ।
- (v) ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ।
- (vi) ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀ ਹਾਂ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀਆਂ ਹਾਂ।
- (iii) ਤੂੰ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀ ਹੈ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀਆਂ ਹੋ।
- (v) ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀ ਹੈ।
- (vi) ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

6. ਅਪੂਰਨ ਚਾਲ੍ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ 'ਰਹਿ' ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਲਾ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਥੋਧਰ ਅੰਸ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਵੇਂ ਕਿਰਦੰਤ ਕਰਤਾ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਤੇ ਕਾਲਬੋਧਕ ਅੰਸ ਪੁਰਖ ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦੇ ਹਨ। ਸਕਰਮਕ ਤੇ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।

ਕਿਰਿਆ 'ਪੜ੍ਹ' ਦੇ ਰੂਪ—

ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।
- (iii) ਤੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ।
- (v) ਉਹ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।
- (vi) ਉਹ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹਾਂ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਾਂ।
- (iii) ਤੂੰ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹੋ।
- (v) ਉਹ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।
- (vi) ਉਹ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

7. ਪੂਰਨ ਚਾਲ੍ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ 'ਰਹਿ' ਦਾ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਲਾ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲਬੋਧਕ ਅੰਸ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਰਹਿ' ਦਾ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਕਰਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਸਕਰਮਕ ਤੇ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ।

ਕਿਰਿਆ 'ਪੜ੍ਹ' ਦੇ ਰੂਪ—

ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ।
- (iii) ਤੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ ਹੋ।
- (v) ਉਹ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।
- (vi) ਉਹ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹੀ ਹਾਂ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਾਂ।
- (iii) ਤੂੰ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹੀ ਹੈ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹੋ।
- (v) ਉਹ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹੀ ਹੈ।
- (vi) ਉਹ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

8. ਸ਼ਰਤੀ/ਸੰਭਾਵੀ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਕਰਤਾ ਦੇ ਪੁਰਖ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—

ਕਿਰਿਆ 'ਪੜ੍ਹ' ਦੇ ਰੂਪ—

ਪੁਲਿੰਗ/ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਜੇ/ਖਬਰੇ ਮੈਂ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਾਂ।
- (ii) ਜੇ/ਸਾਇਦ ਅਸੀਂ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹੀਏ।
- (iii) ਜੇ/ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੂੰ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹੇ।
- (iv) ਜੇ/ਖਬਰੇ ਤੁਸੀਂ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹੋ।
- (v) ਜੇ/ਸਾਇਦ ਉਹ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹੇ।
- (vi) ਜੇ ਖਬਰੇ ਉਹ ਨਾਵਲ/ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ।

(ਇ) ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ

ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਭੂਤ ਕਾਲ ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦੋਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਫਰਕ ਹੈ। ਭਵਿੱਖਤ ਦਾ ਕਾਲਬੋਧਕ ਅੰਸ 'ਗਾ' ਹੈ, ਜੋ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲ ਕੇ 'ਗਾ, ਗੇ, 'ਗੀ, ਗੀਆਂ' ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

1. ਸਧਾਰਨ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਮੂਲ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਕਾਲਬੋਧਕ ਪਿਛੇਤਰ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੂਲ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਰੂਪ ਪੁਰਖ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਾਲਬੋਧਕ ਅੰਸ਼ ਦਾ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ। ਸਿਵਾਏ ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪ ਸ਼ਰਤੀ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਕਰਮਕ ਤੇ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਸਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—

ਕਿਰਿਆ 'ਲਿਖਣ' ਦੇ ਰੂਪ—

ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਲਿਖਾਂਗਾ।
- (ii) ਆਸੀਂ ਲਿਖਾਂਗੇ।
- (iii) ਤੂੰ ਲਿਖੇਂਗਾ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਲਿਖੇਗੇ।
- (v) ਉਹ ਲਿਖੇਗਾ।
- (vi) ਉਹ ਲਿਖਣਗੇ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਲਿਖਾਂਗੀ।
- (ii) ਆਸੀਂ ਲਿਖਾਂਗੀਆਂ।
- (iii) ਤੂੰ ਲਿਖੇਂਗੀ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਲਿਖੇਗੀਆਂ।
- (v) ਉਹ ਲਿਖਣਗੀਆਂ।
- (vi) ਉਹ ਲਿਖਣਗੀਆਂ।

2. ਅਨਿਸਚਿਤ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ—ਅਨਿਸਚਿਤ ਭਵਿੱਖਤ ਇਕਹਿਰੀ ਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਕਾਲਬੋਧਕ ਅੰਸ਼ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। ਇਸ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਪੁਰਖ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਕਰਮਕ ਤੇ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਇੱਕੋ-ਜਿਹੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ—

ਕਿਰਿਆ 'ਜਾ' ਦੇ ਰੂਪ—

- ਮੈਂ ਜਾਉਂ।
- ਤੂੰ ਜਾਈ।
- ਤੁਸੀਂ ਜਾਏਓ।
- ਉਹ ਜਾਓ।

3. ਅਨਿਸਚਿਤ ਪੂਰਨ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕਿਰਿਆ-ਮੂਲ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ 'ਚੁੱਕ' ਦਾ ਸਧਾਰਨ ਭਵਿੱਖਤ ਰੂਪ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਰੂਪ ਸਧਾਰਨ ਭਵਿੱਖਤ ਵਾਂਗ ਹੀ ਬਦਲਦੇ ਹਨ। ਸਕਰਮਕ ਤੇ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਸਮਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ—

ਕਿਰਿਆ 'ਪੜ੍ਹ' ਦੇ ਰੂਪ—

ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕਾਂਗਾ।
- (ii) ਆਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕਾਂਗੇ।
- (iii) ਤੂੰ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇਂਗਾ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇਗੇ।
- (v) ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇਗਾ।
- (vi) ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕਣਗੇ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕਾਂਗੀ।
- (ii) ਆਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕਾਂਗੀਆਂ।
- (iii) ਤੂੰ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇਂਗੀ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇਗੀਆਂ।
- (v) ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇਗੀ।
- (vi) ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕਣੀਆਂ।

ਇਸ ਕਾਲ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ 'ਚੁੱਕ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਲੈ' ਦਾ ਸਧਾਰਨ ਭਵਿੱਖਤ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ— 'ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਲਵਾਂਗਾ,' 'ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਲਵੇਗਾ,' ਅਗਿਦ। ਕਿਰਿਆ ਦਾ 'ਲੈ' ਵਾਲਾ ਰੂਪ ਕੁਝ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਜਿਵੇਂ— 'ਆ' ਤੇ 'ਜਾ' ਕਿਰਿਆਵਾਂ। 'ਚੁੱਕ' ਤੇ 'ਲੈ' ਵਾਲੇ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੁਝ ਫਰਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਲ ਇਕੋ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

4. ਨਿਸਚਿਤ ਪੂਰਨ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕਿਰਿਆ-ਮੂਲ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ 'ਚੁੱਕ' ਦਾ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਲਾਈਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਿਛੇ ਕਿਰਿਆ 'ਹੋ' ਦਾ ਸਧਾਰਨ ਭਵਿੱਖਤ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਦਾ ਰੂਪ ਕਰਤਾ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਹੈ, ਸਧਾਰਨ ਭਵਿੱਖਤ ਦੇ ਰੂਪ ਪੁਰਖ-ਵਚਨ-ਲਿੰਗ ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦੇ ਹਨ, ਅਕਰਮਕ ਤੇ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ—

**ਕਿਰਿਆ 'ਪੜ੍ਹ' ਦੇ ਰੂਪ—
ਪੁਲਿੰਗ**

- (i) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕਾ ਹੋਵਾਂਗਾ ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਹੋਵਾਂਗੇ ।
- (iii) ਤੁੰ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕਾ ਹੋਵੇਂਗਾ ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਹੋਵੇਗੇ ।
- (v) ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕਾ ਹੋਵੇਗਾ ।
- (vi) ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਹੋਣਗੇ ।

5. ਅਨਿਸਚਿਤ ਚਾਲ੍ਹ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ—ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ 'ਕਰ' ਦਾ ਸਧਾਰਨ ਭਵਿੱਖਤ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਦਾ ਰੂਪ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪੁਲਿੰਗ ਤੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਰਹੇਗਾ । 'ਕਰ' ਸਧਾਰਨ ਭਵਿੱਖਤ ਦੇ ਰੂਪ ਕਰਤਾ ਦੇ ਪੁਰਖ-ਵਚਨ-ਲਿੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣਗੇ ; ਜਿਵੇਂ :—

**ਕਿਰਿਆ 'ਪੜ੍ਹ' ਦੇ ਰੂਪ—
ਪੁਲਿੰਗ**

- (i) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਾਂਗਾ ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਾਂਗੇ ।
- (iii) ਤੁੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰੋਂਗਾ ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰੋਗੇ ।
- (v) ਉਹ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰੇਗਾ ।
- (vi) ਉਹ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਨਗੇ ।

6. ਨਿਸਚਿਤ ਚਾਲ੍ਹ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਕਾਲ ਦੇ ਕਿਰਿਆ-ਮੂਲ ਪਿੱਛੋਂ ਕਿਰਿਆ 'ਰਹਿ' ਦਾ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਲਾ ਕੇ ਪਿੱਛੋਂ 'ਹੋ' ਦਾ ਸਧਾਰਨ ਭਵਿੱਖਤ ਰੂਪ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਕਰਤਾ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਧਾਰਨ ਭਵਿੱਖਤ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਪੁਰਖ ਅਨੁਸਾਰ ; ਜਿਵੇਂ :—

ਕਿਰਿਆ 'ਲਿਖ' ਦੇ ਰੂਪ :—

ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵਾਂਗਾ ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹੋਵਾਂਗੇ ।
- (iii) ਤੁੰ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਂਗਾ ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹੋਵੇਗੇ ।
- (v) ਉਹ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ ।
- (vi) ਉਹ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹੋਣਗੇ ।

7. ਅਪੂਰਨ ਚਾਲ੍ਹ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ 'ਰਹਿ' ਦਾ ਸਧਾਰਨ ਭਵਿੱਖਤ ਰੂਪ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਕਰਤਾ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਅਤੇ ਸਧਾਰਨ ਭਵਿੱਖਤ ਦਾ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ-ਪੁਰਖ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਅਕਰਮਕ ਤੇ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਸਮਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ; ਜਿਵੇਂ—

ਕਿਰਿਆ 'ਪੜ੍ਹ' ਦੇ ਰੂਪ—

ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹਾਂਗਾ ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹਾਂਗੇ ।
- (iii) ਤੁੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹੋਂਗਾ ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੋਗੇ ।
- (v) ਉਹ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹੇਗਾ ।
- (vi) ਉਹ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀ ਹੋਵਾਂਗੀ ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹੋਵਾਂਗੀਆਂ ।
- (iii) ਤੁੰ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀ ਹੋਵੇਂਗੀ ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹੋਵੇਗੀਆਂ ।
- (v) ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀ ਹੋਵੇਗੀ ।
- (vi) ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਾਂਗੀ ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਾਂਗੀਆਂ ।
- (iii) ਤੁੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰੋਂਗੀ ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰੋਗੇ ।
- (v) ਉਹ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰੇਗੀ ।
- (vi) ਉਹ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਨਗੀਆਂ ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਲਿਖ ਰਹੀ ਹੋਵਾਂਗੀ ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਲਿਖ ਰਹੀਆਂ ਹੋਵਾਂਗੀਆਂ ।
- (iii) ਤੁੰ ਲਿਖ ਰਹੀ ਹੋਵੇਂਗੀ ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਲਿਖ ਰਹੀਆਂ ਹੋਵੇਗੀਆਂ ।
- (v) ਉਹ ਲਿਖ ਰਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ।
- (vi) ਉਹ ਲਿਖ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹਾਂਗੀ ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਰਹਾਂਗੀਆਂ ।
- (iii) ਤੁੰ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹੋਂਗੀ ।
- (iv) ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਰਹੋਗੀਆਂ ।
- (v) ਉਹ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹੇਗੀ ।
- (vi) ਉਹ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ ।

8. ਸਰਤੀ/ਸੰਭਾਵੀ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ—ਸਰਤੀ/ਸੰਭਾਵੀ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦੇ ਰੂਪ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਹਨ। 'ਜੇ/ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਾਂ' ਦਾ ਭਾਵ 'ਮੈਂ' ਹੁਣੇ (ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ) 'ਪੜ੍ਹਾਂ' ਜਾਂ 'ਮੈਂ' ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ ਵਿਚ 'ਪੜ੍ਹਾਂ' ਕੁਝ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਰਤੀ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਰੂਪ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ— 'ਜੇ ਉਹ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਦੱਸ ਦੇਵਾਂਗਾ।' ਇਸ ਵਾਕ ਵਿਚ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ 'ਆਇਆ' ਸਰਤੀ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸੰਭਾਵੀ ਲਈ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਵੀ ਵਾਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ 'ਜੇ' ਜਾਂ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਸਮਾਨਾਰਥੀ ਸਥਦ ਵੀ ਵਰਤਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਜਿਹੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਕਰਤਾ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਕਰਮ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ।

ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ 'ਆ' ਦੇ ਰੂਪ :—

ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਜੇ ਮੈਂ ਆਇਆ।
- (ii) ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਏ।
- (iii) ਜੇ ਤੂੰ ਅਗਿਆ।

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਜੇ, ਮੈਂ ਆਈ।
- (ii) ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਈਆਂ।
- (iii) ਜੇ ਤੂੰ ਆਈ।

ਹੋਰਨਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਇਹੋ ਚਾਰ ਰੂਪ—'ਆਇਆ, ਆਏ, ਆਈ ਤੇ ਆਈਆਂ ਹੀ ਬਣਨਗੇ।

ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ 'ਪੜ੍ਹ' ਦੇ ਰੂਪ :—

ਕਰਮ ਪੁਲਿੰਗ

- (i) ਜੇ ਮੈਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਿਆ।
- (ii) ਜੇ ਮੈਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹੇ।

ਕਰਮ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- (i) ਜੇ ਮੈਂ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹੀ।
- (ii) ਜੇ ਮੈਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ।

ਬਾਕੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਇਹੋ ਚਾਰ ਰੂਪ—ਪੜ੍ਹਿਆ, ਪੜ੍ਹੇ, ਪੜ੍ਹੀ ਤੇ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਹੀ ਬਣਨਗੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਭੂਤ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਬਾਰੇ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

ਉੱਤਰ—(ਨੋਟ—ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਈ ਪਿੱਛੇ ਦਿੱਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰ: 1 ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚੋਂ 'ਭੂਤ ਕਾਲ ਦੇ ਰੂਪ' ਵਾਲੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ।)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਬਾਰੇ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

ਉੱਤਰ—(ਨੋਟ—ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਈ ਪਿੱਛੇ ਦਿੱਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰ: 1 ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚੋਂ 'ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦੇ ਰੂਪ' ਵਾਲੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ।)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਾਲ-ਰੂਪਾਂ ਵਾਲੇ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਬਾਰੇ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਚਰਚਾ ਕਰੋ :—

ਉੱਤਰ— (ਉ) ਸਧਾਰਨ ਭੂਤ ਕਾਲ।

- (ਅ) ਅਨਿਸਚਿਤ ਪੂਰਨ ਭੂਤ ਕਾਲ।
- (ਇ) ਨਿਸਚਿਤ ਚਾਲੂ ਭੂਤ ਕਾਲ।
- (ਸ) ਪੂਰਨ ਚਾਲੂ ਭੂਤ ਕਾਲ।
- (ਹ) ਅਨਿਸਚਿਤ ਪੂਰਨ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ।
- (ਕ) ਨਿਸਚਿਤ ਚਾਲੂ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ।
- (ਖ) ਅਪੂਰਨ ਚਾਲੂ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ।
- (ਗ) ਸਧਾਰਨ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ।
- (ਘ) ਅਨਿਸਚਿਤ ਪੂਰਨ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ।

ਉੱਤਰ—(ਨੋਟ—ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਈ ਪਿੱਛੇ ਦਿੱਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੂੰ 1 ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਲ ਰੂਪਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ ।)

॥੫॥ (vi) ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ ॥੫॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ ।

ਜਾਂ

ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦਿਆਂ ਪੂਰਨ ਦਸ਼ਾ ਤੇ ਅਪੂਰਨ ਦਸ਼ਾ ਸੰਬੰਧੀ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ ।

ਉੱਤਰ—ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ (Aspect) ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ ਦੇ ਕਾਲਮੁਲਕ ਵਿਸਤਾਰ ਜਾਂ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਨਾਲ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ ਕਾਲ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨਿਸਚਿਤ ਸੀਮਾ ਵਿਚ ਬੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਜਾਂ ਉਹ ਅਸੀਂਭਿਤ ਹੈ । ਪਹਿਲੀ ਸਥਿਤੀ ਵਾਲੀ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਤੇ ਦੂਜੀ ਸਥਿਤੀ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਅਪੂਰਨ ਜਾਂ ਚਾਲੂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਪੂਰਨ ਦਸ਼ਾ ਤੇ ਅਪੂਰਨ ਜਾਂ ਚਾਲੂ ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰਨਾ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਕੰਮ ਹੈ । ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਅਜੇ ਤੱਕ ਕੋਈ ਝਾਸ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । ਹਾਂ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਕੰਮ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਪੂਰਨ ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੈ—

(ਇ) ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ।	(ਸਧਾਰਨ ਭਵਿੱਖਤ)
(ਅ) ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਲਈ ਸੀ ।	(ਅਨਿਸਚਿਤ ਪੂਰਨ ਭੂਤ)
ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਚੁੱਕਾ ਸਾਂ ।	(ਅਨਿਸਚਿਤ ਚਾਲੂ ਭੂਤ)
(ਇ) ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ।	(ਸਰਤੀ/ਸੰਭਾਵੀ ਭੂਤ ਕਾਲ)
(ਸ) ਜੇ ਮੈਂ ਲਿਖਦਾ ।	(ਅਨਿਸਚਿਤ ਪੂਰਨ ਵਰਤਮਾਨ)
(ਹ) ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਹੈ ।	(ਨਿਸਚਿਤ ਪੂਰਨ ਵਰਤਮਾਨ)
(ਕ) ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ ।	(ਅਨਿਸਚਿਤ ਪੂਰਨ ਭਵਿੱਖਤ)
ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਲਵਾਂਗਾ ।	(ਨਿਸਚਿਤ ਪੂਰਨ ਭਵਿੱਖਤ)
(ਖ) ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਚੁੱਕਾ ਹੋਵਾਂਗਾ ।	(ਨਿਸਚਿਤ ਪੂਰਨ ਭਵਿੱਖਤ)
ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਅਪੂਰਨ (ਜਾਂ ਚਾਲੂ) ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੈ—	
(ਇ) ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਦਾ ਸਾਂ ।	(ਸਧਾਰਨ ਭੂਤ ਕਾਲ)
(ਅ) ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ।	(ਨਿਸਚਿਤ ਚਾਲੂ ਭੂਤ)
(ਇ) ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ ।	(ਸਧਾਰਨ ਵਰਤਮਾਨ)
(ਸ) ਮੈਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ।	(ਅਨਿਸਚਿਤ ਚਾਲੂ ਵਰਤਮਾਨ)
(ਹ) ਮੈਂ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ।	(ਨਿਸਚਿਤ ਚਾਲੂ ਵਰਤਮਾਨ)
(ਕ) ਮੈਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹਾਂ ।	(ਅਪੂਰਨ ਚਾਲੂ ਵਰਤਮਾਨ)
(ਖ) ਗੱਡੀ ਆਵੇਗੀ ।	(ਸਧਾਰਨ ਭਵਿੱਖਤ)
(ਗ) ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੂ ।	(ਅਨਿਸਚਿਤ ਭਵਿੱਖਤ)
(ਘ) ਮੈਂ ਨਾਵਲ ਪਚਿਆ ਕਰਾਂਗਾ ।	(ਅਨਿਸਚਿਤ ਚਾਲੂ ਭਵਿੱਖਤ)
(ਕ) ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵਾਂਗਾ ।	(ਅਨਿਸਚਿਤ ਚਾਲੂ ਭਵਿੱਖਤ)
(ਚ) ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਦਾ ਰਹਾਂਗਾ ।	(ਨਿਸਚਿਤ ਚਾਲੂ ਭਵਿੱਖਤ)
(ਛ) ਜੇ ਮੈਂ ਸ਼ਹਿਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਥੋਂ ਪਿਛਾਉਣੇ ਲਿਆਵਾਂਗਾ ।	(ਅਪੂਰਨ ਚਾਲੂ ਭਵਿੱਖਤ)
	(ਸੰਭਾਵੀ ਸਰਤੀ ਭਵਿੱਖਤ)

ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਵਾਕ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਪੂਰਨ ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਅਪੂਰਨ ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ। ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਘਟਨਾ, ਸਥਿਤੀ, ਪੱਕੀ ਆਦਤ, ਆਰਜ਼ੀ ਆਦਤ ਤੇ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਭੂਤ, ਵਰਤਮਾਨ, ਭਵਿੱਖਤ ਜਾਂ ਭੂਤ-ਵਰਤਮਾਨ, ਵਰਤਮਾਨ-ਭਵਿੱਖਤ ਦੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਸੀਮਿਤ ਹੋਣ ਜਾਂ ਅਸੀਮਿਤ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਨਿਸਚਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਪਰਲੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ 'ਖ' ਵਾਕ 'ਗੱਡੀ ਆਵੇਗੀ' ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਅਪੂਰਨ ਜਾਂ ਚਾਲੂ ਕਿਰਿਆ ਦੀਸਿਆ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਜੇਕਰ ਇਸੇ ਵਾਕ ਨੂੰ 'ਗੱਡੀ ਸਾਮੀ' 2 ਵਜੇ ਆਵੇਗੀ, ਲਿਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਪੂਰਨ ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਵੀ ਪੂਰਨ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗੀ—

- (ਇ) ਮੈਂ ਮੀਟਿੰਗ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।
 - (ਅ) ਕੈਪਟਨ ਨੇ ਅਮਰਜੀਤ ਨੂੰ ਥਾਲ ਦਿੱਤਾ।
 - (ਇ) ਆਹ ਪਿਆ ਮੇਗ ਅਸਤੀਫ਼ਾ।
 - (ਸ) ਇਹ ਮਕਾਨ ਕਈ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਪਿਆ ਸੀ।
 - (ਹ) ਉਸ ਨੇ ਨਾਂਹ ਵਿਚ ਮਿਰ ਹਿਲਾਇਆ।
 - (ਕ) ਮੈਂ ਕਦੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਿਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ।
- ਪਰੰਤੂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਅਪੂਰਨ ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗੀ—
- (ਇ) ਸੂਰਜ ਪੂਰਬ ਵਲੋਂ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।
 - (ਅ) ਉਹ ਭੁੱਚ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਵਲ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸੀ।
 - (ਇ) ਉਹ ਸਿਰ ਹਿਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

॥੩॥ (vii) ਵਾਚ ਕਿਸਾਨੀ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਵਾਚ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਿਨੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

ਉੱਤਰ—ਵਾਚ ਕਿਰਿਆ ਉੱਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਰਤਾ ਦੇ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕਰਮ ਨਾਲ, ਜਾਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਕਿਸੇ ਨਾਂਵ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਡਾ: ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਾਚ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, 'ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਜਿਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਉਚੇਚਾ ਸੰਬੰਧ ਕਰਤਾ ਨਾਲ ਹੈ, ਕਰਮ ਨਾਲ ਜਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਵਾਚ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।' ਲੈਟਿਨ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਵਾਚ ਹਨ—ਕਰਤਰੀ ਵਾਚ ਅਤੇ ਕਰਮਣੀ ਜਾਂ ਕਰਮਨੀ ਵਾਚ। ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਵਾਚ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਵਾਚ ਵਾਕ-ਬਣਤਰ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗਰੀਬ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰ ਦੁਆਰਾ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵਾਚ ਅਧੀਨ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ-ਪੁਰਖ ਕਰਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ, ਜਾਂ ਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਵਾਚ ਹਨ—

ਕਰਤਰੀ ਵਾਚ, ਕਰਮਣੀ (ਕਰਮ) ਵਾਚ ਅਤੇ ਭਾਵ ਵਾਚ।

(ਇ) ਕਰਤਰੀ ਵਾਚ—ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ-ਪੁਰਖ ਕਰਤਾ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ-ਪੁਰਖ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲੇ, ਉਸ ਵਾਕ ਦੀ ਬਣਤਰ ਕਰਤਰੀ ਵਾਚ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਅਜਿਹੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਕਰਤਰੀ ਵਾਚ ਦਾ ਵਾਕ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ : ਜਿਵੇਂ—

- (i) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਕੂਲ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।
- (ii) ਅਸੀਂ ਛੁੱਟਬਾਲ ਖੇਡਦੇ ਹਾਂ।
- (iii) ਮੈਂ ਕਲੁਕ ਉਸ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦਾ ਰਿਹਾ।
- (iv) ਭੁੜੀਆਂ ਕਿੱਕਲੀ ਪਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।
- (v) ਤੁੰ ਇਥੋਂ ਕਦੋਂ ਜਾਵੇਂਗੀ?

ਇਹ ਸਾਰੇ ਵਾਕ ਕਰਤਰੀ ਵਾਚ ਵਾਲੇ ਵਾਕ ਹਨ। ਕਰਤਰੀ ਵਾਚ ਵਾਕ ਸਕਰਮਕ ਜਾਂ ਅਕਰਮਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।

(ਅ) ਕਰਮਣੀ ਜਾਂ ਕਰਮ ਵਾਚ—ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ-ਪੁਰਖ ਕਰਮ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ-ਪੁਰਖ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਬਣਤਰ ਕਰਮਣੀ ਵਾਚ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਜਿਹੇ ਵਾਕ ਨੂੰ 'ਕਰਮਣੀ ਵਾਚ' ਵਾਲਾ ਵਾਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਰਮ ਵਾਚ ਵਾਲੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਕਰਮ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਵਾਕ ਸਿਰਫ਼ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇ—

- (i) ਚੋਰ ਢੱਕਿਆ ਗਿਆ।
- (ii) ਖਾਣਾ ਖਾਣਾ ਗਿਆ।
- (iii) ਦਾਲ ਰਿੰਨੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।
- (iv) ਝੂਠੀ ਅਛਵਾਹ ਫੈਲਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।
- (v) ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਸੱਦਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।
- (vi) ਕਿਤਾਬਾਂ ਮੇਜ਼ ਉੱਪਰ ਰੱਖੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ।

ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਰਮ ਵਾਚ ਵਾਲੇ ਵਾਕ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਰਤਾ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕਰਮਣੀਵਾਚੀ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਜਿਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਕਈ ਥਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਕਰਤਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇ—

- (i) ਮੈਥੇਂ ਗਲਤੀ ਹੋ ਗਈ।
- (ii) ਤੁਹਾਥੋਂ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਮੁੱਕਣਾ।
- (iii) ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥੋਂ ਇਹ ਕੁਕਰਮ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ?
- (iv) ਇਹ ਮਕਾਨ ਤੇਰਾ ਬਣਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।
- (v) ਅਸੀਂ ਫੇਟੇ ਅੰਗੀਠੀ ਉੱਤੇ ਸਜਾਈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਕਰਤਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਰੂਪ ਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਕਰਤਾ ਅਨੁਸਾਰ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਪੜਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵੀ ਕਰਮਣੀ ਬਣਤਰ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਵਾਕ ਕਰਮਣੀ ਵਾਚ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਹੇਠਾਂ ਕਰਮਣੀਵਾਚੀ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਬਣਤਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਈ ਵਿਆਕਰਨਕਾਰ ਗ਼ਾਲਤੀ ਨਾਲ 'ਕਰਤਰੀ ਵਾਚੀ' ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਰਾ ਦੇਖੋ—

- (i) ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹ ਲਈ ਹੈ।
- (ii) ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹ ਲਿਆ ਹੈ।
- (iii) ਬੱਚੇ ਨੇ ਦੁੱਧ ਪੀਤਾ ਹੈ।
- (iv) ਬੱਚੇ ਨੇ ਲੱਸੀ ਪੀਤਾ ਹੈ।
- (v) ਰਾਹੀਂ ਨੇ ਸੱਪ ਮਾਰਿਆ ਹੈ।
- (vi) ਰਾਹੀਂ ਨੇ ਸੱਪਣੀ ਮਾਰੀ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਕਰਤਾ ਅਨੁਸਾਰ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਵਾਕ ਕਰਮਣੀ ਵਾਚ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲਾ 'ਨੇ' ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਸਗੋਂ ਕਰਣ ਕਾਰਕ ਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਲਿਖੀਏ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮੁੰਡੇ ਦੁਆਰਾ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹ ਲਈ ਗਈ ਹੈ।

ਬੱਚੇ ਦੁਆਰਾ ਦੁੱਧ ਪੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਵਾਕ ਦੀ ਕਿਰਿਆ 'ਕਰਮਣੀ ਵਾਚੀ' ਹੈ, ਤਾਂ ਵਾਕ ਕਰਤਰੀ ਵਾਚੀ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਅਜਿਹੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਵਹੜੋਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਵ ਵਾਲੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਕ 'ਨੇ' ਦੀ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਅਮਿਤ ਰੂਪ ਆਉਣ ਨਾਲ ਵੀ ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਰਮਣੀ ਵਾਚ ਅਜਿਹੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉੱਭਰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇ—

- (i) ਸਾਮ ਨੇ ਗੱਡੀ ਢੜਨੀ ਹੈ।
- (ii) ਬੱਚੇ ਨੇ ਖਿਡਾਊਣਾ ਲੈਣਾ ਹੈ।
- (iii) ਪੰਜੇ ਨੇ ਦੱਧ ਪੀਣਾ ਹੈ।

(੯) ਭਾਵ ਵਾਚ—ਜੇ ਵਾਕ ਵਿਚਲੀ ਕਿਰਿਆ ਨਾ ਕਰਤਾ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ-ਪੁਰਖ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਰਮ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ-ਪੁਰਖ ਅਨੁਸਾਰ, ਤਾਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਨੂੰ 'ਭਾਵ ਵਾਚੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਬਣਤਰ ਵਾਲੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਭਾਵ ਵਾਚ ਵਾਲਾ ਵਾਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਰੂਪ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਕ ਵਚਨ-ਪੁਲਿੰਗ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਵਾਕ ਘੱਟ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਈ ਰੂਪ ਹਨ।

(੧੦) ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਰਤਾ ਜਾਂ ਕਰਮ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ—

(i) ਭੀੜ ਵਿਚ ਖਲੋਤਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

(ii) ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਤੁਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

(ਅ) ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਰਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਿਰਿਆ ਕਰਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦੀ, ਸਗੋਂ ਸਦਾ ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ : ਜਿਵੇਂ—

(i) ਮੈਥੋਂ ਗਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

(ii) ਕੁੜੀ ਤੋਂ ਨੌਚਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

(iii) ਮੁੜੇ ਤੋਂ ਦੇਕਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ, ਵਿਚ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਆਈ ਹੈ, ਪਰ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਕਰਮਣੀ ਵਾਚ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ 'ਜਾ' ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਆਇਆ ਹੈ ਤੇ ਵਾਕ ਨਾਂਹਵਾਚੀ ਹਨ।

ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਵ-ਵਾਚੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ 'ਜਾ' ਜ਼ਰੂਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਰੂਪ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਵਾਕ ਨਾਂਹਵਾਚੀ ਹੋਵੇ ; ਜਿਵੇਂ—

(i) ਇਨੀ ਗਰਮੀ ਵਿਚ ਕਿਵਿ ਸੁੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ?

(ii) ਘੱਟ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਅੰਖਾਂ ਹੀ ਪਤਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

(iii) ਮੈਥੋਂ ਤੁਰਿਆ ਨਾ ਗਿਆ।

ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਭਾਵ-ਵਾਚੀ ਬਣਤਰ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਰੂਪ ਵੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਮਿਤ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਇਕ-ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਰੂਪ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਰਤਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਕਰਨ ਕਾਰਕ ਵਰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਰਤਾ ਕੋਈ ਨਾਵ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਕ 'ਨੇ' ਲਗਦਾ ਹੈ। ਕਿਰਿਆ ਕਰਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦੀ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦਾ ਰੂਪ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—

(i) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਦੋੜਨਾ ਹੈ।

(ii) ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਨੇ ਖੇਡਣਾ ਹੈ।

(iii) ਮੈਂ ਹੁਣ ਜਾਣਾ ਹੈ।

(੯) ਭਾਵ-ਵਾਚੀ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਬਣਤਰ ਅਜਿਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਰਤਾ ਤੇ ਕਰਮ ਦੋਵੇਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਮੁੜੇ ਨੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਹਸਾਇਆ। ਇਹ ਸਦਾ ਇਕ-ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦੋਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਉਹ ਸਦਾ ਇਕ-ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਕ 'ਨੇ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਰਤਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਕ 'ਨੇ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਰਤਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਕਿ ਕਰਤਾ ਜਾਂ ਕਰਮ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੋਈ ਡਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਤੇ ਉਹ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਮੁੜੇ ਨੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਹਸਾਇਆ।

ਕੁੜੀ ਨੇ ਮੁੜੇ ਨੂੰ ਹਸਾਇਆ।

ਮੁੜਿਆਂ ਨੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਹਸਾਇਆ।

ਕੁੜਿਆਂ ਨੇ ਮੁੜਿਆਂ ਨੂੰ ਹਸਾਇਆ।

ਉਪਰਲੇ ਵਾਕਾਂ ਤੋਂ ਸਾਂਝੇਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤਾ ਜਾਂ ਕਰਮ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੋਈ ਡਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਤੇ ਉਹ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਕਰਤਰੀ ਵਾਚ ਵਾਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।

ਉੱਤਰ—ਨੇਟ—ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰ : । ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚੋਂ ਦੇਖੋ 'ਕਰਤਰੀ ਵਾਚ' ਵਾਲਾ ਭਾਗ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਕਰਮਣੀ ਵਾਚ ਜਾਂ ਕਰਮ ਵਾਲੇ ਵਾਕ ਕਿਹੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।

ਉੱਤਰ—ਨੇਟ—ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰ : । ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚੋਂ ਦੇਖੋ 'ਕਰਮਣੀ (ਕਰਮੀ) ਵਾਚ' ਵਾਲਾ ਭਾਗ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਭਾਵ ਵਾਚ ਵਾਲੇ ਵਾਕ ਕਿਹੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।

ਉੱਤਰ—ਨੇਟ—ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰ : । ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚੋਂ ਦੇਖੋ 'ਭਾਵ ਵਾਚ' ਵਾਲਾ ਭਾਗ ।

ਸੰਖੇਪ ਉੱਤਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਸਥਦਾਂ ਦੇ ਵਰਗ ਕਿਨੇ ਤੇ ਕਿਹੜੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਸਥਦਾਂ ਦੇ ਅੱਠ ਵਰਗ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ—ਨਾਂਵ, ਪੜਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਕਿਰਿਆ, ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਸੰਬੰਧ,

ਯੋਜਕ ਅਤੇ ਵਿਸਥਿਕ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ—ਲਿੰਗ, ਵਚਨ, ਕਾਰਕ, ਪੁਰਖ, ਕਾਲ ਤੇ ਪੱਖ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਸਥਦਾਂ ਦੇ ਵਰਗ ਤੇ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿਚ ਕੀ ਛਰਕ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਕੇ ਦੱਸੋ ।

ਉੱਤਰ—ਸਥਦਾਂ ਦੇ ਵਰਗ ਵਿਚ ਵੰਡ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸਥਦਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਠ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ—
ਨਾਂਵ, ਪੜਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਕਿਰਿਆ, ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਸੰਬੰਧ, ਯੋਜਕ ਤੇ ਵਿਸਥਿਕ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਚਾਰ ਸਥਦ
ਵਰਗ ਵਿਕਾਸੀ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ਸਥਦ ਵਾਕ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਰੂਪ ਵਟਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਮੁੰਡਾ ਸਥਦ ਕਦੇ ਮੁੰਡੇ
ਤੇ ਕਦੇ ਮੰਡਿਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਪੜ੍ਹ' ਸਥਦ ਪੜ੍ਹਦਾ, ਪੜ੍ਹਦੀ, ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ, ਪੜ੍ਹੇ, ਪੜ੍ਹੀ, ਪੜ੍ਹੇਗਾ, ਪੜ੍ਹਨਗੇ ਤੇ
ਪੜ੍ਹੇ ਆਦਿ ਰੂਪ ਵਟਾ ਲੈਂਦੇ ਹੈ । ਸਥਦ ਵਿਚ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ; ਜੇ ਹਨ—
ਲਿੰਗ, ਵਚਨ, ਪੁਰਖਵਾਚਕ, ਕਾਲ ਤੇ ਪੱਖ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਲਿੰਗ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖੋ ।

ਉੱਤਰ—ਸਥਦਾਂ ਦੇ ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀਵਾਚਕ ਭਾਵ ਨੂੰ ਲਿੰਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—ਮੁੰਡਾ, ਕੁੜੀ, ਮਾਸੀ,
ਮਾਸੜ, ਕੁੱਕੜ, ਕੁੱਕੜੀ, ਪਹਾੜ, ਪਹਾੜੀ ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਲਿੰਗ ਕਿਨੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਲਿੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—ਪੁਲਿੰਗ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਪੁਲਿੰਗ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਜਿਹੜੇ ਸਥਦ ਨਰ ਅਰਥਾਤ ਮਰਦਾਵੇਂ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਪੁਲਿੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ—ਮੁੰਡਾ,
ਕੁੱਕੜ, ਚਾਚਾ, ਮੀਂਹ, ਪਹਾੜ ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਜਿਹੜੇ ਸਥਦ ਮਦੀਨ ਅਰਥਾਤ ਇਸਤਰੀ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ, ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ; ਜਿਵੇਂ—
ਕੁੜੀ, ਗਉਂ, ਪਹਾੜੀ, ਵਰਖਾ, ਤੇਲਣ, ਜੱਟੀ ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਥਦਾਂ ਦੇ ਲਿੰਗ ਬਦਲੋ—

ਪਤਨੀ, ਬੱਦਲ, ਸਰਦਾਰ, ਆਦਮੀ, ਟਰੰਕ, ਇਸਤਰੀ, ਸੰਦੂਕ, ਖੇਸ, ਮੁਟਿਆਰ, ਪਿਓ, ਲੁਹਾਰੀ, ਜੱਟੀ, ਦਰਜੀ, ਭੈਣ,
ਸਹੇਲੀ, ਚੰਗੜੀ ।

ਉੱਤਰ—ਪਤੀ, ਬੱਦਲੀ, ਸਰਦਾਰਨੀ, ਤੀਵੀ, ਟਰੰਕੀ, ਮਰਦ, ਸੰਦੂਕੜੀ, ਖੇਸੀ, ਗਡਰੂ, ਮਾਂ, ਲੁਹਾਰ, ਜੱਟ, ਦਰਜਨ,
ਭਰਾ, ਮਿੱਤਰ, ਚੰਗੜ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਥਦਾਂ ਦੇ ਲਿੰਗ ਬਦਲੋ—

ਚਾਚਾ, ਕਾਕਾ, ਗੋਰਾ, ਮੰਜਾ, ਮਹਾਰਾਜ, ਦੇਸਤ, ਸਾਥਣ, ਵਕੀਲ, ਬੁੱਢਾ, ਪੋਤਰੀ, ਜੀਜਾ, ਘਰ-ਵਾਲਾ, ਬਾਲ, ਦਾਦਾ,
ਗੁਆਂਢੀ, ਮੁੰਡਾ, ਸਾਂਝੂ ।

ਉੱਤਰ—ਚਾਚੀ, ਕਾਕੀ, ਗੋਰੀ, ਮੰਜੀ, ਮਹਾਰਾਣੀ, ਸਹੇਲੀ, ਸਾਥੀ, ਵਕੀਲਣੀ, ਬੁੱਢੀ, ਪੋਤਰਾ, ਸਾਲੀ, ਘਰ-ਵਾਲੀ,
ਬਾਲੜੀ, ਦਾਦੀ, ਗੁਆਂਢਣ, ਕੁੜੀ, ਸਾਲੀ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. ਲਿੰਗ ਬਦਲੋ—

ਸੋਟਾ, ਮਾਸਟਰ, ਬਚੜੀ, ਡਾਕਟਰ, ਕੁੱਛਲਾ, ਪੁੱਤ, ਭਾਈ, ਮੱਜਣ, ਮਹੰਤ, ਬਲਦ, ਗਰੀਬ, ਪੀਹੜਾ ।

ਉੱਤਰ—ਸੋਟੀ, ਮਾਸਟਰਾਣੀ, ਬਚੜਾ, ਡਾਕਟਰਾਣੀ, ਕੁੱਛਲਣੀ, ਪੀ, ਭਾਈਆਣੀ, ਸੱਜਣੀ, ਮਹੰਤਣੀ, ਗਾਂ, ਗਰੀਬਣੀ,
ਪੀਹੜੀ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11. ਲਿੰਗ ਬਦਲੋ—

ਜੇਵਾਦਾਰ, ਗੱਡੀ, ਹਾਥੀ, ਠਾਣੇਦਾਰ, ਸੱਸ, ਤੇਲੀ, ਜਮਾਤੀ, ਸਹਿਜਾਈ, ਪੋਤੇ, ਕੁੜਮ, ਮਾਤਾ, ਭੂਤ, ਪਰੀ, ਠਗ ।
ਉੱਤਰ—ਜੇਵਾਦਾਰਨੀ, ਗੱਡਾ, ਹਥਨੀ, ਠਾਣੇਦਾਰਨੀ, ਸਹੁਰਾ, ਤੇਲਣ, ਜਮਾਤਣ, ਸਹਿਜਾਦਾ, ਪੋਤੀ, ਕੁੜਮਣੀ, ਪਿਤਾ,
ਭੂਤਣ, ਦੇਓ, ਠਗਣੀ ।

**ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12. ਦਸ ਅਜਿਹੇ ਪੁਲਿੰਗ ਤੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਲਿਖੋ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਭਿੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ;
ਜਿਵੇਂ 'ਨਰ' ਪੁਲਿੰਗ, 'ਮਾਦਾ' ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ।**

ਉੱਤਰ—ਪੁਲਿੰਗ

1. ਪਿਤਾ
2. ਭਰਾ
3. ਪੁੱਤਰ/ਜਵਾਈ
4. ਸਹੁਰਾ
5. ਵਰ

ਇ: ਲਿੰਗ

- ਮਾਤਾ
- ਬੈਣ
- ਧੀ
- ਸੱਸ
- ਕੰਨਿਆਂ

ਪੁਲਿੰਗ

6. ਗੱਭਰੂ
- ਖਸਮ
- ਝੋਟਾ
- ਗਾਂ
- ਮੰਡਾ

ਇ: ਲਿੰਗ

- ਮੁਟਿਆਰ
- ਰੰਨ
- ਮੱਤ
- ਸਾਨੂ
- ਕੁੜੀ

**ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13. 'ਦਾਸ', 'ਲੁਹਾਰ', 'ਪਹਾੜ', 'ਵੱਛਾ', 'ਸਾਲਾ', 'ਚਾਚਾ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਲਿੰਗ ਬਦਲੋ ਤੇ ਢੱਸੋ ਇਹਨਾਂ ਦੀ
ਲਿੰਗ ਬਦਲੀ ਲਈ ਕਿਹੜੇ ਪਿਛੇਤਰ ਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ?**

**ਉੱਤਰ—'ਦਾਸ', 'ਲੁਹਾਰ' ਤੇ 'ਪਹਾੜ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਈ' ਪਿਛੇਤਰ ਲਾਉਣ ਨਾਲ
ਬਣਨਗੇ : ਚਰਾ ਦੇਖੋ—**

ਪੁਲਿੰਗ

- ਦਾਸ
- ਲੁਹਾਰ
- ਪਹਾੜ

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- ਦਾਸੀ
- ਲੁਹਾਰੀ
- ਪਹਾੜੀ

'ਵੱਛਾ' 'ਸਾਲਾ' ਤੇ 'ਚਾਚਾ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚੋਂ ਕੰਨਾ ਹਟਾ ਕੇ 'ਈ' ਲਾਉਣ ਨਾਲ
ਬਣਨਗੇ : ਚਰਾ ਦੇਖੋ—

ਪੁਲਿੰਗ

- ਵੱਛਾ
- ਸਾਲਾ
- ਚਾਚਾ

ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

- ਵੱਛੀ
- ਸਾਲੀ
- ਚਾਚੀ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 14. ਪੰਜ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੋ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਪੁਲਿੰਗ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁੱਝ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ।

ਉੱਤਰ—ਸਾਈਕਲ, ਅਖਬਾਰ, ਟਿਕਟ, ਵਿਚਾਰ, ਥਾਂ ।

**ਪ੍ਰਸ਼ਨ 15. ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਜਾਂ ਤਾਂ ਨਿਰੇ ਪੁਲਿੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਲਟਾ ਲਿੰਗ
ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ ।**

ਉੱਤਰ—ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਨਿਰੇ ਪੁਲਿੰਗ ਹਨ—

ਆਕਾਸ਼, ਚਾਨਣ, ਸੂਰਜ ।

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਨਿਰੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਹਨ—

ਧਰਤੀ, ਫਾਂ, ਹਿੰਮਤ ।

**ਪ੍ਰਸ਼ਨ 16. ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਦੋ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਕੇ
ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ ।**

ਉੱਤਰ—1. ਵੱਟ (ਪੁਲਿੰਗ)—ਮੇਰੇ ਵਿੱਡ ਵਿਚ ਵੱਟ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਵੱਟ (ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ)—ਖੇਤ ਦੀ ਵੱਟ ਉੱਤੇ ਤੁਰੇ ।

2. ਹਾਰ (ਪੁਲਿੰਗ)—ਮੈਂ ਢੁਲਾਂ ਦਾ ਹਾਰ ਭਰੀਦਿਆ ।

ਹਾਰ (ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ)—ਸਾਡੀ ਮੈਚ ਵਿਚ ਹਾਰ ਹੋਈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 17. ਵਚਨ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖੋ। ਇਹ ਕਿਨੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?

ਉੱਤਰ—ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਸ ਰੂਪ ਨੂੰ ਵਚਨ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਕ ਅਤੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਭੇਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ। ਵਚਨ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ : ਇਕ-ਵਚਨ ਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 18. ਇਕ-ਵਚਨ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?

ਉੱਤਰ—ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਰੂਪ ਕਿਸੇ ਇਕ ਚੀਜ਼, ਗੁਣ ਜਾਂ ਕਰਮ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਇਕ-ਵਚਨ' ਆਖਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਰੂਪ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਧਾਰਨ ਤੇ ਸੰਬੰਧਕੀ। ਇਸ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਰੂਪ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹਨ—
(ਉ) ਤੇਗ ਮੁੜਾ ਕਿਥੇ ਹੈ?
(ਅ) ਤੇਰੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਦਿੱਤਾ।

(‘ਮੁੜਾ’ ਇਕ ਵਚਨ ਸਾਧਾਰਨ ਰੂਪ)

(‘ਮੁੰਡੇ’ ਇਕ-ਵਚਨ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 19. ਬਹੁ-ਵਚਨ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?

ਉੱਤਰ—ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਰੂਪ ਇਕ ਤੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਗੁਣ ਜਾਂ ਕਰਮਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਬਹੁ-ਵਚਨ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਦੋ ਰੂਪ ਹਨ, ਸਾਧਾਰਨ ਤੇ ਸੰਬੰਧਕਾਂ। ਇਸ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਰੂਪ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ—

(ਉ) ਉਸ ਦੇ ਦੋ ਮੁੰਡੇ ਹਨ।

(‘ਮੁੰਡੇ’ ਬਹੁ-ਵਚਨ, ਸਾਧਾਰਨ ਰੂਪ)

(ਅ) ਉਸ ਦੇ ਮੁੜਿਆਂ ਨੇ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਦਿੱਤਾ।

(‘ਮੁੜਿਆਂ’ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ)

ਉੱਪਰ ਦਿੱਤੇ ਵਾਕਾਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਕ-ਵਚਨ ਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦੇ ਦੋ-ਦੋ ਰੂਪ ਹਨ। ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਰੂਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜਾ ਸੰਬੰਧਕੀ। ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਕ ਦਾ, ਦੇ, ਦੀਆਂ, ਨੇ, ਲਈ, ਭਾਤਰ, ਤੋਂ ਆਦਿ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 20. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਚਨ ਬਦਲੋ—

ਅੱਖ, ਪੈਲੀ, ਬੂਝਾ, ਡਾਕੂ, ਚੇਰੀ, ਭਾਂਡਾ, ਜਥਾ, ਸਰਦਾਰ, ਹਨੇਰੀ, ਹਨੇਰਾ, ਦਰਿਆ, ਘਰ, ਮਸੀਤ।

ਉੱਤਰ—

ਇਕ-ਵਚਨ		ਬਹੁ-ਵਚਨ	
ਸਾਧਾਰਨ ਰੂਪ	ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ	ਸਾਧਾਰਨ ਰੂਪ	ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ
ਅੱਖ	ਅੱਖਾਂ	ਅੱਖਾਂ	ਅੱਖਾਂ
ਪੈਲੀ	ਪੈਲੀ	ਪੈਲੀਆਂ	ਪੈਲੀਆਂ
ਬੂਝਾ	ਬੂਝੇ	ਬੂਝੇ	ਬੂਝਿਆਂ
ਡਾਕੂ	ਡਾਕੂ	ਡਾਕੂ	ਡਾਕੂਆਂ
ਚੇਰੀ	ਚੇਰੀ	ਚੇਰੀਆਂ	ਚੇਰੀਆਂ
ਭਾਂਡਾ	ਭਾਂਡੇ	ਭਾਂਡੇ	ਭਾਂਡਿਆਂ
ਜਥਾ	ਜਥੇ	ਜਥੇ	ਜਥਿਆਂ
ਸਰਦਾਰ	ਸਰਦਾਰ	ਸਰਦਾਰ	ਸਰਦਾਰਾਂ
ਹਨੇਰੀ	ਹਨੇਰੀ	ਹਨੇਰੀਆਂ	ਹਨੇਰੀਆਂ
ਹਨੇਰਾ	ਹਨੇਰੇ	ਹਨੇਰੇ	ਹਨੇਰਿਆਂ
ਦਰਿਆ	ਦਰਿਆ	ਦਰਿਆ	ਦਰਿਆਵਾਂ
ਘਰ	ਘਰ	ਘਰ	ਘਰਾਂ
ਮਸੀਤ	ਮਸੀਤ	ਮਸੀਤਾਂ	ਮਸੀਤਾਂ

ਨੋਟ—ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ-ਵਚਨ ਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦੇ ਸਾਧਾਰਨ ਤੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਦੋਵੇਂ ਲਿਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 21. ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਕੈਨਾ ਅੰਤ' ਵਾਲੇ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵਚਨ-ਬਦਲੀ ਦੇ ਨੇਮ ਲਿਖੋ ਤੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵੀ ਇਓ—

ਊੱਤਰ—ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਕੈਨਾ ਅੰਤ' ਵਾਲੇ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਵਾਂ ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਧਾਰਨ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ 'ਕੈਨਾ' ਪਿਛੇਤਰ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ 'ਲਾਂ' ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਵਾਲਾ ਇਕ-ਵਚਨ ਵੀ ਕੱਨੇ ਦੀ ਥਾਂ 'ਲਾਂ' ਲਾ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਵਾਲਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਅੰਤਲੀ 'ਲਾ' ਹਟਾ ਕੇ 'ਇਆਂ' ਪਿਛੇਤਰ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇ—

ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਸਧਾਰਨ ਰੂਪ	ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ
ਕੁੱਤਾ	ਕੁੱਤੇ
ਬਿੱਲਾ	ਬਿੱਲੇ
ਬੱਚਾ	ਬੱਚੇ
ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ	ਸਧਾਰਨ ਰੂਪ
ਕੁੱਤਿਆਂ	ਬਿੱਲਿਆਂ
ਬੱਚਿਆਂ	ਬੱਚਿਆਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 22. 'ਮੁਕਤਾ, ਬਿਹਾਰੀ, ਅਉਂਕੜ ਤੇ ਦੁਲੈਂਕੜ ਅੰਤ' ਵਾਲੇ ਪੁਲਿੰਗ ਸਥਦਾਂ ਦੀ ਵਚਨ ਬਦਲੀ ਦੇ ਨੇਮ ਦੱਸੋ।

ਊੱਤਰ—'ਮੁਕਤਾ, ਬਿਹਾਰੀ, ਅਉਂਕੜ ਤੇ ਦੁਲੈਂਕੜ ਅੰਤ' ਵਾਲੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਸਥਦਾਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਤੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਸਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦਾ ਰੂਪ ਵੀ ਇਕ-ਵਚਨ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਸੰਬੰਧਕੀ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਰੂਪ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਆ' ਪਿਛੇਤਰ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇ—

ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਸਧਾਰਨ ਰੂਪ	ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ
ਹਿਰਨ	ਹਿਰਨ
ਦੁੱਖ	ਦੁੱਖ
ਮਰਾਸੀ	ਮਰਾਸੀ
ਨਹੂੰ	ਨਹੂੰ
ਕੱਦੂ	ਕੱਦੂ
ਸਾਧੂ	ਸਾਧੂ
ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ	ਸਧਾਰਨ ਰੂਪ
ਹਿਰਨਾਂ	ਹਿਰਨ
ਦੁੱਖਾਂ	ਦੁੱਖ
ਮਰਾਸੀਆਂ	ਮਰਾਸੀਆਂ
ਨਹੂੰਆਂ	ਨਹੂੰਆਂ
ਕੱਦੂਆਂ	ਕੱਦੂਆਂ
ਸਾਧੂਆਂ	ਸਾਧੂਆਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 23. ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਸੰਬੰਧਕ ਤੇ ਵਿਸਮਿਕ ਵਿਚ ਵਚਨ ਪਰਿਵਰਤਨ ਬਾਰੇ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ।

ਊੱਤਰ—ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਸੰਬੰਧਕ ਤੇ ਵਿਸਮਿਕ ਅਵਿਕਾਰੀ ਸਥਦ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੁੱਝ ਖੋਜੇ ਜਿਹੇ ਸਥਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ 'ਆ ਅੰਤਕ' ਸਥਦ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਵਚਨ ਦਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇ—

ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ	ਇਕ-ਵਚਨ	ਬਹੁ-ਵਚਨ
ਮੂਫਾ (ਕਿ: ਵਿ:)	ਮੂਘੇ	ਦਾ (ਸੰਬੰਧ:)	ਦੇ
ਸਿੱਧਾ (ਕਿ: ਵਿ:)	ਮੂਘੇ	ਦੀ (ਸੰਬੰਧ:)	ਦੀਆਂ
ਅਭੀਏ (ਵਿਸ:)	ਅਭੀਓਂ	ਨੀ (ਵਿਸ:)	ਅਨੀ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 24. ਪੁਰਖ ਕੀ ਹੈ?

ਊੱਤਰ—ਪੁਰਖ ਪੜਨਾਂਵ ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਪੜਨਾਂਵ ਕੇਵਲ ਕਿਸੇ 'ਪੁਰਖ ਦੀ ਥਾਂ ਹੀ ਵਰਤੇ ਜਾਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇ—ਮੈਂ, ਮੈਨੂੰ, ਅਸੀਂ, ਤੂੰ, ਤੂਸੀਂ, ਉਹ ਆਦਿ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 25. ਪੁਰਖ ਕਿੰਨੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਪੁਰਖ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ, ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ, ਅਨਜ ਪੁਰਖ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 26. ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—ਮੈਂ, ਮੈਥੋਂ, ਮੇਰਾ, ਮੇਰੇ, ਅਸੀਂ, ਸਾਨੂੰ, ਸਾਡੀ, ਸਾਡੀਆਂ, ਸਾਬੋਂ ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 27. ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—ਤੁੰ, ਤੁਸੀਂ, ਤੁਹਾਡਾ, ਤੁਹਾਡੀ, ਤੈਨੂੰ, ਤੁਹਾਨੂੰ, ਤੇਰਾ, ਤੇਰੇ, ਤੁਹਾਥੋਂ ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 28. ਅਨਜ ਪੁਰਖ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਅਨਜ ਪੁਰਖ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ—ਇਹ, ਉਹ, ਉਸ, ਉਨ੍ਹਾਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 29. ਕਾਰਕ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਇਸ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਾਰਕੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ ।

ਉੱਤਰ—ਵਾਕ ਜੁਗਤ ਨਾਵ/ਨਾਵ ਵਾਕੰਸ਼ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ, ਕਿਰਿਆ—ਵਾਕੰਸ਼ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਬੰਧਾਂ ਜਾਂ ਵਾਕ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਹਿੰਸਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਕਾਰਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਾਰਕੀ ਸੰਬੰਧ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ— ਵਿਭਕਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 30. ਕਾਰਕ ਕਿੰਨੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਕਾਰਕ ਛੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ—ਸਾਧਾਰਨ ਕਾਰਕ, ਪਿਛਲੱਗੀ ਕਾਰਕ, ਕਰਨ ਕਾਰਕ, ਅਧਿਕਰਨ ਕਾਰਕ, ਅਪਾਦਾਨ ਕਾਰਕ ਤੇ ਸੰਬੰਧਨ ਕਾਰਕ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 31. ਸਧਾਰਨ ਕਾਰਕ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਸਧਾਰਨ ਕਾਰਕ ਕਰਤਾ ਜਾਂ ਕਰਮ ਨਾਵ/ਨਾਵ-ਵਾਕੰਸ਼ ਦੇ ਕਿਰਿਆ/ਕਿਰਿਆ-ਵਾਕੰਸ਼ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਵਾਕ ਵਿਚ ਨਾਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਵ ਦੇ ਵਿਚਰਨ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦੀ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕਰਤਾ ਜਾਂ ਕਰਮ ਨਾਵ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਵਿਚ ਅਕਰਮਕ ਤੇ ਅਪੂਰਨ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਤਾ ਨਾਵ ਦੇ ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮ ਨਾਵ ਦੇ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ : ਬੱਚਾ ਹੱਸਦਾ ਹੈ ।

(ਅ) ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 32. ਪਿਛਲੱਗੀ ਕਾਰਕ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਪਿਛਲੱਗੀ ਕਾਰਕ ਵਿਚ ਨਾਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਵ ਦੇ ਪਿਛਲੱਗੀ (ਵਿਭਕਤੀ ਯੁਕਤ) ਰੂਪ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਿਛਲੱਗਾਂ (ਸੰਬੰਧਕਾਂ) ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕਰਤਾ ਜਾਂ ਕਰਮ ਦੇ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਪਿਛਲੱਗੀ ਕਾਰਕ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਵਿਭਕਤੀ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸੰਯੁਕਤ ਵਿਭਕਤੀ (ਵਿਭਕਤੀ + ਸੰਬੰਧਕ) ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ :-

ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ ।

ਮਾਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਉਂਦੀ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 33. ਕਰਨ ਕਾਰਕ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਰਨ ਕਾਰਕ ਅਜਿਹੇ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਸੰਬੰਧ ਦਾ ਪਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਾਰਜ ਹੋਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਿਚ ਲਾ ਕੇ ਜਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਨਾਲ, ਦੁਆਰਾ ਆਦਿ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ :-
ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਮੁਕਾਇਆ ।

ਜਾਂ

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਮੁਕਾਇਆ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 34. ਅਪਾਦਾਨ ਕਾਰਕ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਅਪਾਦਾਨ ਕਾਰਕ ਦੇ ਵਾਕਾਤਮਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਿਸੇ ਸਥਾਨ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋਣ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਿਛੇਤਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਪਾਦਾਨ ਕਾਰਕ ਦੀਆਂ ਵਿਭਕਤੀਆਂ /-ਚਿ-/, /-ਇਓ/./-ਥੋ/ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧਕ ਤੋਂ ਆਦਿ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ :—

ਪਿੱਛਿਓ (ਪ੍ਰਵੇ ਤੋਂ)

ਘਰਾਂ (ਘਰ ਤੋਂ)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 35. ਅਧਿਕਰਨ ਕਾਰਕ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਅਧਿਕਰਨ ਕਾਰਕ ਵਾਕ ਜੁਗਤ ਵਿਚ ਨਾਵ ਦੇ ਕਾਰਜ ਦੇ ਸਥਾਨ ਜਾਂ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਪਿਛੇਤਰ ਵਿਭਕਤੀਆਂ /-ਏ/(ਪੁਲਿੰਗ ਇਕ ਵਚਨ) ਅਤੇ /-ਈ/ (ਪੁਲਿੰਗ ਬਹੁਵਚਨ) ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ, ਉੱਤੇ, ਹੇਠ ਆਦਿ ਇਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧਕ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ :—

ਤੁਸੀਂ ਘਰੇ ਥੋਠੇ ।

ਤੁਸੀਂ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਥੈਠੇ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 36. ਸੰਬੰਧਨ ਕਾਰਕ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਸੰਬੰਧਨ ਕਾਰਕ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਵਾਕ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸੁਤੰਤਰ ਵਾਕ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਨਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਵੀ ਇਸ ਕਾਰਕ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪਿਛੇਤਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਸੰਬੰਧਕੀ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਸੰਬੰਧਨ ਕਾਰਕ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :—

(ਉ) ਮੁੰਡਿਆ ! ਤੂੰ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ?

(ਅ) ਬੱਚਿਓ ; ਖੱਪ ਨਾ ਪਾਓ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 37. ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ (Aspect) ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ ਦੇ ਕਾਲਮੂਲਕ ਵਿਸਤਾਰ ਜਾਂ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਪੱਖ ਕਾਲ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨਿਸਚਿਤ ਸੀਮਾ ਵਿਚ ਬੈਣ੍ਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਉਹ ਅਸੀਂਭਿਤ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਸਥਿਤੀ ਵਾਲੇ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਸਥਿਤੀ ਵਾਲੀ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅਪੂਰਨ ਜਾਂ ਚਾਲੂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 38. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਕਿਨ੍ਹਾਂ, ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਪੂਰਨ ਤੋਂ ਅਪੂਰਨ ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ (Aspect) ਵਿਚ ਹੈ ?

(ਉ) ਤੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਪੀੜ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਹੈ।

(ਅ) ਹਨੇਰੀ ਨੇ ਕਈ ਰੂੱਖ ਭੰਨ ਦਿੱਤੇ।

(ਇ) ਜਿਹੜੇ ਗੱਜਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵਕੂਦੇ ਨਹੀਂ।

(ਸ) ਦਿੱਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੈ।

(ਹ) ਮਜ਼ਦੂਰ ਕੰਧ ਢਾਹ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(ਕ) ਉਹ 6 ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਇੱਥੇ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(ਖ) ਉਹ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਇੱਥੇ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਉੱਤਰ— (i) ਪੂਰਨ ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ—

(ਅ) ਹਨੇਰੀ ਨੇ ਕਈ ਰੂੱਖ ਭੰਨ ਦਿੱਤੇ।

(ਖ) ਉਹ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਇੱਥੇ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(ii) ਅਪੂਰਨ ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ—

(ਉ) ਤੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਪੀੜ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਹੈ।

(ਅ) ਜਿਹੜੇ ਗੱਜਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵਕੂਦੇ ਨਹੀਂ।

(ਸ) ਦਿੱਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੈ।

(ਹ) ਮਜ਼ਦੂਰ ਕੰਧ ਢਾਹ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(ਕ) ਉਹ 6 ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਇੱਥੇ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 39. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਵਾਚ ਦੱਸੋ—

- (ਉ) ਉਸ ਨੇ ਸਲੇਟ ਭੰਨ ਦਿੱਤੀ ।
- (ਅ) ਮੁੜੇ ਨੇ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ।
- (ਇ) ਮੈਥੋਂ ਤੁਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।
- (ਸ) ਮੈਂ ਗਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।
- (ਹ) ਉਹ ਦੌੜ ਦੌੜਨਗੇ ।
- (ਕ) ਅਸੀਂ ਇਕ ਮੱਝ ਖਰੀਦੀ ਹੈ ।
- (ਖ) ਹਟਵਾਣੀਆ ਸੋਦਾ ਤੋਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ।
- (ਗ) ਮਾਲੀ ਨੇ ਬੂਟਾ ਉਖੇੜ ਦਿੱਤਾ ।

ਉੱਤਰ— (ਉ) ਉਸ ਨੇ ਸਲੇਟ ਭੰਨ ਦਿੱਤੀ ।

(ਕਰਮਣੀ ਵਾਚ)

- (ਅ) ਮੁੜੇ ਨੇ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ।
- (ਇ) ਮੈਥੋਂ ਤੁਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।
- (ਸ) ਮੈਂ ਗਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।
- (ਹ) ਉਹ ਦੌੜ ਦੌੜਨਗੇ ।
- (ਕ) ਅਸੀਂ ਇਕ ਮੱਝ ਖਰੀਦੀ ਹੈ ।
- (ਖ) ਹਟਵਾਣੀਆ ਸੋਦਾ ਤੋਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ।
- (ਗ) ਮਾਲੀ ਨੇ ਬੂਟਾ ਉਖੇੜ ਦਿੱਤਾ ।

(ਭਾਵ ਵਾਚ)

(ਭਾਵ ਵਾਚ)

(ਕਰਤਰੀ ਵਾਚ)

(ਕਰਤਰੀ ਵਾਚ)

(ਕਰਮਣੀ ਵਾਚ)

(ਕਰਤਰੀ ਵਾਚ)

(ਕਰਮਣੀ ਵਾਚ)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 40. 'ਪੜ੍ਹ' ਅਤੇ 'ਗਾ' ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਇਕ-ਇਕ ਕਰਤਰੀ-ਵਾਚੀ, ਇਕ-ਇਕ ਕਰਮਣੀ-ਵਾਚੀ ਤੇ ਇਕ-ਇਕ ਭਾਵ-ਵਾਚੀ ਵਾਕ ਬਣਾਓ ।

ਉੱਤਰ—ਪੜ੍ਹ—(i) ਉਹ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ।

(ਕਰਤਰੀ ਵਾਚ)

(ii) ਉਸ ਨੇ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ ।

(ਕਰਮਣੀ ਵਾਚ)

(iii) ਉਸ ਨੇ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ।

(ਭਾਵ ਵਾਚ)

ਗਾ—(i) ਉਹ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੀ ਹੈ ।

(ਕਰਤਰੀ ਵਾਚ)

(ii) ਉਸ ਨੇ ਗੀਤ ਗਾਇਆ ਹੈ ।

(ਕਰਮਣੀ ਵਾਚ)

(iii) ਉਸ ਨੇ ਗੀਤ ਨੂੰ ਗਾਇਆ ਹੈ ।

(ਭਾਵ ਵਾਚ)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 41. ਕਾਲ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਕਾਲ ਵਿਲੱਖਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ ਦੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਵਾਪਰਨ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ : ਭੂਤਕਾਲ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਤੇ ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 42. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਕਾਲ-ਰੂਪ ਦੱਸੋ :—

- (ਉ) ਅਸੀਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖਦੇ ਸਾਂ ।
- (ਅ) ਮੈਂ ਘਰ ਗਿਆ ਸਾਂ ।
- (ਇ) ਅਸੀਂ ਸਕੂਲ ਦਾ ਕੰਮ ਮੁਕਾ ਲਿਆ ।
- (ਸ) ਮੈਂ ਸੇਰ ਕਰਨ ਜਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ।
- (ਹ) ਉਹ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ।
- (ਕ) ਮੈਂ ਅੱਜ ਖੇਡਿਆ ਨਹੀਂ ।
- (ਖ) ਉਹ ਖੇਤ ਬੀਜ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ।
- (ਗ) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ।
- (ਖ) ਗੱਢੀ ਨਿਕਲ ਚੁੱਕੀ ਹੋਵੇਗੀ ।
- (ਗ) ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਾਂਗਾ ।

- ਊੱਤਰ— (ਉ) ਸਧਾਰਨ ਭੂਤ ਕਾਲ ।
 (ਅ) ਅਨਿਸਚਿਤ ਪੂਰਨ ਭੂਤ ਕਾਲ ।
 (ਇ) ਨਿਸਚਿਤ ਪੂਰਨ ਭੂਤ ਕਾਲ ।
 (ਸ) ਅਨਿਸਚਿਤ ਚਾਲੂ ਭੂਤ ਕਾਲ ।
 (ਹ) ਸਧਾਰਨ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ।
 (ਕ) ਅਨਿਸਚਿਤ ਪੂਰਨ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ।
 (ਖ) ਨਿਸਚਿਤ ਪੂਰਨ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ।
 (ਗ) ਅਪੂਰਨ ਚਾਲੂ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ।
 (ਘ) ਅਨਿਸਚਿਤ ਪੂਰਨ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ ।
 (ਝ) ਅਨਿਸਚਿਤ ਚਾਲੂ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 43. ਕਿਰਿਆ 'ਲਿਖ' ਦਾ ਛੁੱਕਵਾਂ ਰੂਪ ਵਰਤ ਕੇ ਅਜਿਹਾ ਵਾਕ ਬਣਾਓ :

- (ਉ) ਜਿਸ ਦੇ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ ਤੋਂ ਕਰਤਾ ਦਾ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇ । (ਭੂਤਕਾਲ ਦਾ ਕੋਈ ਰੂਪ)
 (ਅ) ਜਿਸ ਦੇ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ ਤੋਂ ਕਰਮ ਦਾ ਲਿੰਗ-ਵਚਨ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇ । (ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦਾ ਕੋਈ ਰੂਪ)
 (ਇ) ਜਿਸ ਦੇ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ ਤੋਂ ਕਰਤਾ ਦਾ ਪੁਰਖ ਵਚਨ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇ । (ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ ਦਾ ਕੋਈ ਰੂਪ)
 (ਸ) ਜਿਸ ਦੇ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਲਿਖ' ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ ਪਰ ਕਿਰਿਆ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ ਜੀ ਬਣੇ

ਊੱਤਰ—

- (ਉ) ਤੂੰ ਕੀ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ?
 ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ 'ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸੀ' ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤਾ ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕ ਵਚਨ ਹੈ ।
 (ਅ) ਰਾਮ ਨੇ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਲਈ ਹੈ ।
 ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ 'ਲਿਖ ਲਈ ਹੈ' ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਰਮ 'ਚਿੱਠੀ' ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਇਕ ਵਚਨ ਹੈ ।
 (ਇ) ਤੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੇਂਗਾ ।
 ('ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ ਲਿਖੇਂਗਾ ਤੋਂ ਪੁਰਖ 'ਤੂੰ' ਬਾਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਇਕ-ਵਚਨ ਹੈ ।
 (ਸ) ਉਹ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ।
 'ਲਿਖਦਾ' ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਦੰਤ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ 'ਹੋ' ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਭਵਿੱਖਤ ਨਾਲ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ ਬੋਧਕ 'ਗਾ' ਲੱਗਾ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 44. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਝੂਡਕਾਲ ਵਿਚ ਬਦਲੋ—

ਖੂਹ ਵਗ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਬਲਦਾਂ ਨੂੰ ਖੋਪੇ ਲਾਏ ਹੋਏ ਹਨ । ਤੁਸੀਂ ਪਾਸ ਖੜ੍ਹੇ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ? ਆਸੀਂ ਤਾਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਹਾਂ । ਪਾਣੀ ਕਣਕ ਦੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਚਲੇ ਜਾਓ, ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ । ਮੇਰਾ ਇਰਾਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਥੋੜੇ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਇਨਾਮ ਦੇਵਾਂ । ਤੁਹਾਡੀ ਕੀ ਦਲੀਲ ਹੈ ? ਜੇ ਉਹ ਜਾਗਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲਿਆਓ ।

ਊੱਤਰ—ਖੂਹ ਵਗ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਬਲਦਾਂ ਨੂੰ ਖੋਪੇ ਲਾਏ ਹੋਏ ਸਨ । ਤੁਸੀਂ ਪਾਸ ਖੜ੍ਹੇ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ ? ਆਸੀਂ ਤਾਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਸੀ । ਪਾਣੀ ਕਣਕ ਦੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਤੁਸੀਂ ਚਲੇ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਸੀ । ਮੇਰਾ ਇਰਾਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਥੋੜੇ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਇਨਾਮ ਦਿੰਦਾ । ਤੁਹਾਡੀ ਕੀ ਦਲੀਲ ਸੀ ? ਜੇ ਉਹ ਜਾਗਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣਾ ਸੀ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 45. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ ਵਿਚ ਬਦਲੋ—

ਉਹ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਵਰਤਾਓ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਲੋਕੀਂ ਉਸ ਦੀ ਇੱਜਤ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਉਹ ਯੇ ਇਕ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਸਮਝਦਾ ਸੀ । ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਸਮਝਦਾ ਜਾਂ ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਤੋਂ ਨਫਰਤ ਕਰਦਾ । ਮੈਂ ਸਦਾ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ ਸਾਂ ।

ਊੱਤਰ—ਉਹ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜਾਵੇਗਾ, ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਵਰਤਾਓ ਕਰੇਗਾ । ਲੋਕ ਉਸ ਦੀ ਇੱਜਤ ਕਰਨਗੇ । ਉਹ ਯੇ ਇਕ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਸਮਝੇਗਾ । ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਸਮਝੇਗਾ ਜਾਂ ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਤੋਂ ਨਫਰਤ ਕਰੇਗਾ । ਮੈਂ ਸਦਾ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਵੁਂਗਾ ।

ਪ੍ਰਸਨ 46. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਭੁਤਕਾਲ ਵਿਚ ਬਦਲੋ—

(ਉ) ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਧਰ ਜਾਵੋਗੇ ? ਤੁਸੀਂ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜੋਗੇ ? ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਵੋਗੇ ?

(ਅ) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਗਰਾਊਂਡ ਵਿਚ ਖੇਡ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਮੈਚ ਖੇਡਣ ਲਈ ਬੰਗਲੋਰ ਜਾਣਾ ਹੈ।

(ਇ) ਬੱਚਾ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣਾ ਹੈ।

ਉੱਤਰ—(ਉ) ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਧਰ ਗਏ ਸਾਓ ? ਤੁਸੀਂ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਪੁੱਜੋ ਕਿਉਂ ਨਾ ? ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ?

(ਅ) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਗਰਾਊਂਡ ਵਿਚ ਖੇਡ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਮੈਚ ਖੇਡਣ ਲਈ ਬੰਗਲੋਰ ਜਾਣਾ ਸੀ।

(ਇ) ਬੱਚਾ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਪ੍ਰਸਨ 47. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਕਿਨ੍ਹਾਂ, ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਪੂਰਨ ਤੇ ਅਪੂਰਨ ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ (Aspect) ਵਿਚ ਹੈ ?

(ਉ) ਤੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਪੀੜ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਹੈ।

(ਅ) ਹਨੇਰੀ ਨੇ ਕਈ ਕੁੱਖ ਭੰਨ ਦਿੱਤੇ।

(ਇ) ਜਿਹੜੇ ਗੱਜਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵਰ੍ਹਦੇ ਨਹੀਂ।

(ਸ) ਦਿੱਲੀ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੈ।

(ਹ) ਮਜ਼ਦੂਰ ਕੰਧ ਢਾਹ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(ਕ) ਉਹ 6 ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਇੱਥੇ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(ਖ) ਉਹ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਇੱਥੇ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਉੱਤਰ—(i) ਪੂਰਨ ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ—

(ਅ) ਹਨੇਰੀ ਨੇ ਕਈ ਕੁੱਖ ਭੰਨ ਦਿੱਤੇ।

(ਖ) ਉਹ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਇੱਥੇ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(ii) ਅਪੂਰਨ ਪੱਖ ਜਾਂ ਦਸ਼ਾ—

(ਉ) ਤੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਪੀੜ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਹੈ।

(ਅ) ਜਿਹੜੇ ਗੱਜਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵਰ੍ਹਦੇ ਨਹੀਂ।

(ਸ) ਦਿੱਲੀ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੈ।

(ਹ) ਮਜ਼ਦੂਰ ਕੰਧ ਢਾਹ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(ਕ) ਉਹ 6 ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਇੱਥੇ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸਨ 48. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਵਾਚ ਦੱਸੋ—

(ਉ) ਉਸ ਨੇ ਸਲੇਟ ਭੰਨ ਦਿੱਤੀ।

(ਅ) ਮੁੜੇ ਨੂੰ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ।

(ਇ) ਮੈਥੋਂ ਤੁਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

(ਸ) ਮੈਂ ਗਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

(ਹ) ਉਹ ਦੋੜ ਦੌੜਨਗੇ।

(ਕ) ਅਸੀਂ ਇਕ ਮੱਝ ਖਰੀਦੀ ਹੈ।

(ਖ) ਹਟਵਾਣੀਆ ਸੌਂਦਾ ਤੋਲ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(ਗ) ਮਾਲੀ ਨੇ ਬੂਟਾ ਉਖੇੜ ਦਿੱਤਾ।

ਉੱਤਰ—(ਉ) ਉਸ ਨੇ ਸਲੇਟ ਭੰਨ ਦਿੱਤੀ।

(ਅ) ਮੁੜੇ ਨੂੰ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ।

(ਇ) ਮੈਥੋਂ ਤੁਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

(ਕਗਮਣੀ ਵਾਚ)

(ਭਾਵ ਵਾਚ)

(ਭਾਵ ਵਾਚ)

(ਸ) ਮੈਂ ਗਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।	(ਕਰਤਰੀ ਵਾਚ)
(ਹ) ਉਹ ਦੌੜ ਦੌੜਨਗੇ ।	(ਕਰਤਰੀ ਵਾਚ)
(ਕ) ਅਸੀਂ ਇਕ ਮੱਥ ਖਰੀਦੀ ਹੈ ।	(ਕਰਮਣੀ ਵਾਚ)
(ਖ) ਹਟਵਾਣੀਆ ਸੋਦਾ ਤੋਲ ਹਿਹਾ ਹੈ ।	(ਕਰਤਰੀ ਵਾਚ)
(ਗ) ਮਾਲੀ ਨੇ ਬੂਟਾ ਉਖੇੜ ਦਿੱਤਾ ।	(ਕਰਮਣੀ ਵਾਚ)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 49. 'ਪੜ੍ਹ' ਅਤੇ 'ਗਾ' ਕਿਹਿਆ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਇਕ-ਇਕ ਕਰਤਰੀ ਵਾਚੀ, ਇਕ-ਇਕ ਕਰਮਣੀ ਵਾਚੀ ਤੇ ਇਕ-ਇਕ ਭਾਵ ਵਾਚੀ ਵਾਕ ਬਣਾਓ ।

ਪੜ੍ਹ-ਪੜ੍ਹ—(i) ਉਹ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ।	(ਕਰਤਰੀ ਵਾਚ)
(ii) ਉਸ ਨੇ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ ।	(ਕਰਮਣੀ ਵਾਚ)
(iii) ਉਸ ਨੇ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ।	(ਭਾਵ ਵਾਚ)
ਗਾ—(i) ਉਹ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੀ ਹੈ ।	(ਕਰਤਰੀ ਵਾਚ)
(ii) ਉਸ ਨੇ ਗੀਤ ਗਾਇਆ ਹੈ ।	(ਕਰਮਣੀ ਵਾਚ)
(iii) ਉਸ ਨੇ ਗੀਤ ਨੂੰ ਗਾਇਆ ਹੈ ।	(ਭਾਵ ਵਾਚ)

(iii) ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਿਆਂ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਵਲ ਦੇਖ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲਗਦਾ ਹੈ ?

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇੱਥ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਵਿਚ ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਔਂਕੜ ਜਾਂ ਸਿਹਾਰੀ ਛਾਲਤੂ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਾਂ ਜਦੋਂ ਇੱਕੋ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਨੇੜੇ-ਨੇੜੇ ਹੀ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—'ਨਾਨਕ, ਨਾਨਕੂ, ਨਾਨਕਿ, 'ਘਰ, ਘਰੂ, ਘਰਿ', 'ਮਨ, ਮਨੂ, ਮਨਿ', 'ਮਤ, ਮਤੂ, 'ਮਤਿ' ਆਦਿ ।

ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਭੂੰਘੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਾਧੂ ਜਾਂ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਲੱਗੀਆਂ ਲਗਾਂ-ਮਾਤਰਾਂ ਨਿਗਰਾਵਕ ਜਾਂ ਛਾਲਤੂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਇਕਵਚਨ ਹੈ ਜਾਂ ਬਹੁਵਚਨ, ਪੁਲਿੰਗ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਤੇ ਉਸਦੀ ਕਾਰਕੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਕੇ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ 'ਸ਼ਬਦਾਰਥ' ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਿੰਡੀ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਗਾਂ-ਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਸਥਿਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਕਾਫ਼ੀ ਕੁਝ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿਚ 'ਸ਼ਬਦਾਰਥ' ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੇਖੀ ਦੇ ਆਹੰਭ ਵਿਚ 'ਉ' ਤੋਂ 'ਖ' ਸਾਡਿਆਂ ਵਿਚ 'ਭੂਮਿਕਾ' ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਇਸ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੀ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ' ਹੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੀ ਇਸ ਗਾਈਡ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। 'ਸ਼ਬਦਾਰਥ' ਪੇਖੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਔਂਕੜ, ਕੰਨੇ, ਸਿਹਾਰੀ, ਬਿਹਾਰੀ, ਔਂਕੜ, ਦੂਲਾਈਆਂ ਤੇ ਕਨੌਜ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਕਾਰਜ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਮੁਕਤਾ ਅੱਖਰ ਦਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? ਇਸ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਵਿਚ ਕੀ ਛਰਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ?

ਜਾਂ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਮੁਕਤਾ ਅੱਖਰ ਕਿਹੜਾ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ ? ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਲਗ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ ਹੁੰਦੀ, ਉਸਦੇ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਕਾਰਜ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ।

ਜਾਂ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਮੁਕਤਾ ਅੰਤ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ? ਇਸਦਾ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਮਹੱਤਵ ਕੀ ਹੈ ?

ਊੱਤਰ—(i) ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਔਂਕੜ (—) ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਕਵਚਨ (Singular) ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚੋਂ ਔਂਕੜ (—) ਹਟਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਤਾਂਤ (ਮੁਕਤਾ ਅੰਤ) ਵਾਲੇ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਵਚਨ (Plural) ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—

(ੳ) ਤਿਨ 'ਨੇਹੁ' ਲਗਾ ਰੱਖ ਸੇਤੀ ॥ ('ਨੇਹ' ਇਕਵਚਨ)

(ਅ) 'ਸਭਿ ਕੂੜੇ ਤੁਟੇ 'ਨੇਹ' ॥ ('ਨੇਹ' ਬਹੁਵਚਨ)

(ਇ) ਨੈਨਹੁ ਦੇਖਤ ਇਹੁ 'ਜਗੁ' ਜਾਈ ॥ ('ਜਗੁ' ਇਕਵਚਨ)

(ਸ) ਸਿਧਾ ਸੇਵਨਿ 'ਸਿਧ' 'ਪੀਰ' ਮਾਗਹਿ ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ । ('ਸਿਧ' 'ਪੀਰ' ਬਹੁਵਚਨ)

(ii) ਇਕਵਚਨ ਨਾਂਵ ਦੇ ਵਿਸੇਸ਼ਣ (adjective) ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਔਂਕੜ ਲੱਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਬਹੁਵਚਨ ਨਾਂਵ ਦਾ ਵਿਸੇਸ਼ਣ ਮੁਕਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ੳ) ਅਮੁਲੁ ਧਰਮੁ ਅਮੁਲੁ ਦੀ ਬਾਣੁ ॥ (ਇਕਵਚਨ ਰੂਪ)

(ਅ) ਅਮੁਲ ਵਪਾਰੀਏ ਅਮੁਲ ਭੰਡਾਰ ॥ (ਬਹੁਵਚਨ ਰੂਪ)

(iii) ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ (Feminine Nouns) ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਔਂਕੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਮੁਕਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ;

ਜਿਵੇਂ—

- (ੳ) 'ਤਨੁ ਮਨੁ 'ਦੇਹ' ਸੁਖਾਲੀ ॥'
- (ਅ) ਤਿਸੁ ਵਿਚਿ ਧਰਡੀ ਥਾਪਿ ਰਖੀ 'ਧਰਮਸਾਲ' ॥
- (ਇ) ਘੜੀਐ ਸਬਦੁ ਸਚੀ 'ਟਕਸਾਲ' ॥
- (ਸ) ਜਿਥੈ ਨੀਚ ਸਮਾਲੀਅਨਿ ਭਿਥੈ ਨਦਰਿ ਤੇਰੀ 'ਬਸ਼ੀਸ' ॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਹਨ : ਸਾਰ (ਮਖਰ), ਵਾਰ (ਵੇਰ), ਵਾਤ, ਆਸ, ਬੂਖ, ਵਾਟ, ਸੇਵ, ਵੇਲ, ਕਾਰ, ਅਉਧ, ਝਸਮ, ਵਾਟ, ਰੀਸ ਆਦਿ। ਉ਷ਾਂ ਕਈ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਦੇ ਅੰਤ ਔਂਕੜ ਮੂਲਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸੱਕੜ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(iv) ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਦੇ ਨਾਲ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਔਂਕੜ ਲਾਹ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਮੁਕਤਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

'ਫਕੜ' ਜਾਤੀ ਫਕੜੁ ਲਾਉ ॥

(ਜਾਤੀ) ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਲ ਲੱਗਾ 'ਫਕੜ' ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਔਂਕੜ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ 'ਨਾਉ' ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਫਕੜ ਔਂਕੜ-ਅੰਤ ਵਾਲਾ ਹੈ।)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ 'ਕਵਣ ਬਿਤਿ ਕਵਣੁ ਵਾਰੁ' ਵਿਚ 'ਬਿਤਿ' ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਕਵਣ' ਔਂਕੜ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ 'ਵਾਰੁ' ਇਕਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਕਵਣੁ' ਨਾਲ ਔਂਕੜ ਲੱਗਾ ਹੈ।

(v) ਜਦੋਂ ਕੋਈ 'ਨਾਂਵ' ਸੰਬੋਧਨ ਕਾਰਕ (Vocative Case) ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ 'ਹੇ ਵਲਾਨੇ ਨੁੱਖ' ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਅੰਤਮ ਔਂਕੜ ਲਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ੳ) ਨਾਨਕ ਸਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪ੍ਰਿਛਿ ਨ ਕਰੇ ਬੀਚਾਰੁ ॥

(ਅ) ਪ੍ਰਣਵੈ ਨਾਨਕੁ ਬੇਨਤੀ ਤੂ ਸਰਵਰ ਤੂ ਹੰਸੁ ॥

ਉਪਰੋਕਤ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਨਾਨਕੁ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਹੇ ਨਾਨਕ ...' ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਦੂਜੀ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਨਾਨਕੁ' ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ ਵੱਚ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸੰਬੋਧਨ ਕਾਰਕ ਵਾਲੇ ਨਾਂਵ ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵੀ ਮੁਕਤਾ ਅੰਤ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਪਾਈਐ ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਗੁਣਤਾਸ ॥

(vi) ਸੰਬੰਧ ਕਾਰਕ (Possessive Case) ਵਿਚ ਸੰਬੰਧੀ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਔਂਕੜ ਲਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਮੁਕਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ੳ) ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਪਾਈਐ ਸਚੁ ਨਾਮ 'ਗੁਣਤਾਸ' ॥ (ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਭਜਾਨਾ)

(ਅ) ਕੇਸੇ 'ਗੋਪਾਲ' ਪੰਡਿਤ ਸਦਿਅਹੁ ਹਰਿ ਹਰਿ 'ਕਥਾ' ਪੜਹਿ ਪੁਗਣੁ ਜੀਓ ॥

('ਪੁਗਣੁ' ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਔਂਕੜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸਦਾ ਅਰਥ 'ਪੁਗਾਣ ਦੀ ਕਥਾ' ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

(vii) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ 'ਕਉ, ਖਿਨੁ, ਮੇਤੀ, ਵਿਚਿ' ਆਦਿ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ (Prepositions) ਲੱਗੇ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤਮ ਔਂਕੜ ਵੀ ਲਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ੳ) ਸਗਲ ਉਦਮ ਮਹਿ ਉਦਮੁ ਭਲਾ ॥

(ਅ) ਖਿਨ ਉਪਜੈ ਖਿਨਿ ਖਪੈ ਖਿਨੁ ਆਵੈ ਖਿਨੁ ਜਾਇ ॥

(ਇ) ਜਿਸ ਵਖਰ ਕਉ ਚਾਹਤਾ ਸੇ ਪਾਇਓ 'ਨਾਮਹਿ' ਹੰਗਿ ॥

ਪ੍ਰਸੰਨ 3. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕੌਨੇ (੧) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਹੜਾ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ ?

ਜਾਂ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ-ਕਿਧਰੇ ਕੌਨੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਫਰਕ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ-ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ-ਕਿਧਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਕੌਨੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

ਜੇ ਸਉ 'ਚੰਦਾ' ਉਗਵਹਿ ਸੂਰਜੁ ਚੜਹਿ ਹਜਾਰ ॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਰਸੂ' ਤੋਂ 'ਰਸਾ', 'ਪੁੰਨੁ' ਤੋਂ 'ਪੁੰਨਾ', 'ਬੰਧਨ' ਤੋਂ 'ਬੰਧਨਾ', 'ਵਾਦੁ' ਤੋਂ 'ਵਾਦਾ' ਅਤੇ 'ਦਾਸੁ' ਤੋਂ 'ਦਾਸਾ' ਸ਼ਬਦ ਬਣੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ (f) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਜ਼ਬਦੀਲੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

ਜਾਂ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਅੰਤਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਉਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਜੇਕਰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੱਗੇ ਵਿਚ ਕੀ ਛਰਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ?

ਜਾਂ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਸਿਹਾਰੀ ਕਿਹੜਾ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ?

ਊੱਤਰ—(i) ਸਿਹਾਰੀ (f) ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਬਹੁਤੀ ਵਰਤੋਂ ਸਥਾਨਵਾਚੀ ਪਦਾਂ (Prepositions) ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਉਪਰਿ, ਅੰਦਰਿ, ਸੰਗਿ, ਗੈਲਿ, ਤੂਲਿ, ਨਜੀਬਿ, ਨਿਕਟਿ, ਪਾਰਿ, ਪਾਸਿ, ਬਾਹਰਿ, ਬਰਾਬਰਿ, ਮਹਿ, ਮਹਿ, ਵਾਲਿ, ਵਿਚਿ ਆਦਿ।

(ii) ਸਿਹਾਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਕ-ਵਰਤੀ ਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਥਾਨਵਾਚੀ ਸੰਬੰਧਕੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਜੋਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ;

(ੳ) ਰਾਹੀਂ, ਦੁਆਰਾ—ਕਿਤੇ 'ਸੰਜਮਿ' ਇਹ ਜਾਇ ॥ (ਕਿਹੜੇ ਸੰਜਮ ਰਾਹੀਂ)

(ਅ) ਹਰਿ ਕੈ 'ਨਾਮਿ' ਜਨ ਸੋਭਾ ਪਾਈ ॥ (ਨਾਮ ਰਾਹੀਂ)

ਵਿਚਿ—(i) ਸੁਣਿਐ ਲਾਗੈ 'ਸਹਜਿ' ਧਿਆਨ ॥ (ਸਹਜ ਵਿਚ)

(ii) ਸੁਣਿਐ-ਮੰਨਿਆ 'ਮਾਨਿ' ਕੀਤਾ ਭਾਉ ॥ (ਮਨ ਵਿਚ)

ਤੋਂ ਜਾਂ ਥੋੰ—(ੳ) ਧੁਰਿ ਮਾਰੇ ਪ੍ਰੂਰੈ ਸਤਿਗੁਰੂ ॥ (ਪੁਰ ਤੋਂ)

(ਅ) ਸੁਣਿਐ ਮੁਖਿ ਸਲਾਹਣ ਮੰਦੂ । (ਮੁੱਖ ਤੋਂ)

ਨਾਲ—(ੳ) 'ਝਖਤਿ' ਵਾਉ ਨ ਡੋਲਈ ॥ (ਝਖੜ ਨਾਲ)

(ਅ) ਨਦਰੀ 'ਕਰਮਿ' ਪਵੈ ਨੀਸਾਣੁ ॥ (ਕਰਮ ਭਾਵ ਮਿਹਰ ਨਾਲ)

ਊੱਤੇ—(ੳ) ਅੰਤਰਗਤਿ 'ਤੀਰਥਿ' ਮਲ ਨਾਉ ॥ (ਤੀਰਥ ਊੱਤੇ)

(ਅ) ਗਾਵਹਿ ਇਦ 'ਇਦਾਸਣਿ' ਬੈਠੇ ਦੇਵਤਿਆ ਦਾਰਿ ਨਾਲੇ ॥ (ਇਦਰ ਦੇ ਦਰ ਊੱਤੇ)

ਪਰ ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮੁਕਤਾ-ਅੰਤ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਸਥਾਨਵਾਚਕ ਸਿਹਾਰੀ (f) ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ।

(iii) ਸਥਾਨਵਾਚਕ ਤੇ ਕਾਲਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਵੀ ਸਿਹਾਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
ਸਥਾਨਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ —

(ੳ) ਹਰਿ 'ਅੰਤਰਿ' 'ਬਾਹਰਿ' ਨਾਲਿ ਹੈ ॥

(ਅ) ਜੇ ਹੋਵਨਿ ਸੋ 'ਦੂਰਿ' ਪਗਾਨੈ ॥

ਕਾਲਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ —

(ੳ) 'ਚੁਣਿ' ਸੁਣੀਐ ਕਿਆ ਰੂਆਇਆ ॥ ॥

(ਅ) 'ਆਦਿ' 'ਅੰਤਿ' ਜੋ ਰਾਖਨਹਾਰ ॥ ॥

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਇਹ ਹਨ—ਊੱਤਰਿ, ਅਥਿ, ਕਦਿ, ਜਦਿ, ਤਤਕਾਲਿ, ਪੁਨਰਪਿ, ਫੁਨਿ, ਫੇਰਿ, ਬਹੁਰਿ, ਵਤਿ ਆਦਿ।

(iv) ਸਿਹਾਰੀ ਪੂਰਵ—ਪੂਰਨ ਕਿਰਦੰਤ (Conjunctive Participle) ਦੇ ਪਾਤੂ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।
ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੱਗੇ ਹੋਣ ਵਿਚ 'ਕੇਦੀ ਕੰਮ ਕਰ ਕੇ' ਉਸਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ;
ਜਿਵੇਂ—

(ੳ) ਮਾਸੁ 'ਫੋਡਿ' 'ਬੈਸਿ' ਨਕੁ ਪਕੜਹਿ ॥

(ਅ) ਬੀਜੁ 'ਬੀਜਿ' ਦੇਖਿਓ ਬਹੁ ਪਰਕਾਰਾ ॥

(v) ਉਪਰੋਕਤ ਪੂਰਵ ਪੂਰਨ ਕਿਰਦੇਤ ਜਾਂ ਭਾਵਾਰਥ ਦੇ ਨਾਲ 'ਆਣਾ', 'ਜਾਣਾ' 'ਬਹਿਣਾ', 'ਰਹਿਣਾ', 'ਸਕਣਾ' ਆਦਿ ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ ਲਾਂ ਕੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸੰਯੁਕਤ ਕਿਰਿਆ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਲੱਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇ—

(ਉ) 'ਇਕਨਾ ਭਾਣੈ 'ਕਢਿ' ਲਏ ॥'

(ਅ) 'ਸੇਵਕ ਕਉ ਸੇਵਾ 'ਬਨਿ' ਆਈ ॥'

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਸੰਯੁਕਤ ਕਿਰਿਆ ਹਨ; ਡਡਿ ਬਹਹਿ, ਪੀਵਿ ਰਹੇ, ਪੂਰ ਰਹਿਓ, ਲਗਾ ਪੜਨਿ, ਲਿਖ ਜਾਣੈ ਆਦਿ।

ਕਈ ਵਾਰੀ ਆਗਿਆਵਾਚੀ ਕਿਰਿਆ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਵੀ ਸਿਹਾਰੀ-ਅੰਤਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇ—

(ਉ) ਏਕੁ 'ਸਿਮਰਿ' ਏਕੇ ਮਨ ਆਹਿ ॥

(ਅ) 'ਧਰਿ' ਜੀਅਰੇ ਇਕ ਟੇਕ ਤੂੰ ॥

(ਈ) ਏਕੇ 'ਜਪਿ ਏਕੇ' 'ਸਾਲਾਹਿ' ॥

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ—ਸਾਲਾਹਿ, ਸਿਮਰਿ, ਆਹਿ।

(vi) ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਅਧੀਨ ਵਾਕੰਸ (Subordinate Clause) ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਅੱਜ-ਕਲ੍ਯ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਅੱਜ-ਕਲ੍ਯ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—'ਸਿਰ ਨਿਵਾਇਆਂ, ਹੁਕਮ ਮੰਨਿਆਂ, ਮਨ ਦੇ ਜਿੱਤਿਆਂ, ਧਾਨ ਦੇ ਖਾਣਿਆਂ ਆਦਿ।

ਇਸ ਅਧੀਨ ਵਾਕੰਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਵਾਕ ਦਾ ਕਾਰਨ ਦਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇ—

(ਉ) 'ਕੂੜਿ ਕਮਾਣੈ' ਕੂੜੇ ਹੋਵੇ ॥

(ਅ) 'ਹੁਕਮਿ ਮੰਨਿਐ' ਹੋਵੈ ਪਰਵਾਣੁ ॥

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਅਧੀਨ ਵਾਕੰਸ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਬਦ 'ਨਾਂਵ' ਹੈ ਤੇ ਦੂਜਾ 'ਕਿਰਿਆ'। ਨਾਂਵ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਲੱਗੀ ਹੈ, ਪਰਤੂ ਕਿਰਿਆ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦੁਲਾਵਾ (ੴ) ਲੱਗੀਆਂ ਹਨ। ਦੇਖੋ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਤੁਕਾਂ—

(ਉ) 'ਮਨ ਜੀਤੈ' ਜਗੁ ਜੀਤੁ ॥

(ਅ) 'ਏਤੂ 'ਧਾਨਿ ਖਾਏ' ਤੇਰਾ ਜਨਮ ਗਇਆ।

ਅਜਿਹੇ ਹੋਰ ਵਾਕੰਸ ਹਨ—'ਸਾਜਨਿ ਮਿਲਿਐ', 'ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ' ਪਾਰਸਿ ਪਰਸਿਐ, ਪਿੰਡ ਮੂਐ, ਨਾਮ ਸਲਾਹਿਐ, ਮੁਖ ਜੋਰਿਐ, ਲੋਕਿ ਪਤੀਲੈ।

(vii) ਜਦੋਂ ਸਮਾਨ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਿਆ (Present Imperfect Verb) ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਨ' ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕਰਤਾ ਬਹੁਵਰਤ ਅਨੱਜ ਪੁਰਖ (Third Person Plural) ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਅੰਤਮ 'ਨ' ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਲਗ ਕੇ 'ਨਿ' ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਖੋ ਹੇਠਾਂ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ—

(ਉ) ਗਾਵਿਨਿ ਤੁਧਨੋ ਚਿਤੁ ਗੁਪਤੁ ਲਿਖ ਜਾਣਹਿ ॥

(ਅ) 'ਵਾਇਨਿ' ਚੇਲੇ 'ਨਚਨਿ' ਗੁਰੁ ॥

'ਪੈਰਿ' ਹਿਲਾਇਨਿ ਫੇਰਨਿ ਸਿਰ ॥

ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ 'ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ' ਦੀ ਇਸ ਤੁਕ 'ਸੁਣਿਐ ਮੁਖਿ ਸਾਲਾਹਣੁ ਮੰਦੁ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਸਲਾਹੁਦੇ ਹਨ' ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਕਦਾ।

(viii) ਜਦੋਂ ਭਵਿੱਖ ਕਾਲ ਵਾਲੀ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਸਨ' ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਦਾ ਕਰਤਾ ਬਹੁਵਰਤ ਅਨੱਜ ਪੁਰਖ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਵੀ ਸਿਹਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇ—

ਅਗੈ ਗਾਏ 'ਸਿਵਾਪਸਨਿ' ਚੋਟਾਂ ਖਾਸੀ ਕਉਣੁ ॥

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਹਨ—ਜਾਸਨਿ, ਪਉਸਨਿ, ਬਹਿਸਨਿ।

(ix) ਜਦੋਂ ਬਹੁਵਰਨ ਅਨਜ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਇਕਵਰਨ ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਸਮਾਨ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਅੰਤਮ 'ਹ' ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਲੱਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ੳ) ਫਰੀਦਾ ਬੀਓ ਪਵਾਰੀ ਦਭੁ ॥

ਜੇ ਸਾਈ 'ਲੋੜਹਿ' ਸਭੁ ॥

ਇਕ 'ਛਿਜਹਿ' ਕਿਆ 'ਲਿਤਾੜੀਅਹਿ' ॥

ਤਾਂ ਸਾਈਂ ਦੇ ਦਰ 'ਵਾੜੀਅਹਿ' ॥

(ਅ) ਫਰੀਦਾ ਜੰਗਲੁ ਜੰਗਲੁ ਕਿਆ 'ਭਵਹਿ' ਵਣਿ ਕੰਤਾ 'ਮੇੜਹਿ' ॥

ਪਰੰਤੂ ਉਤਮ ਪੁਰਖ ਬਹੁਵਰਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਸਮਾਨ ਵਰਤਮਾਨ ਵਾਲੀ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਅੰਤਮ 'ਹ' ਮੁਕਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

ਆਵਹੁ ਭੈਣੇ ਗਲਿ ਮਿਲਹ ।

(x) ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਦੂਜੀਆਂ ਥੋੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਸਿਹਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸਿਹਾਰੀ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ— ਅਗਨਿ, ਸਿਸਟਿ, ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ, ਸੁਰਤਿ, ਸਿਧਿ, ਸਾਂਤਿ, ਹਰਿ, ਹਸਤਿ, ਜੋਤਿ, ਜੁਗਤਿ, ਜੋਨਿ, ਬਿਤਿ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ, ਪੂਰਿ, ਪਰਤਿ, ਪੁਨਿ, ਨਾਰਿ, ਪ੍ਰੀਤਿ, ਬਿਕੂਤਿ, ਭੂਮਿ, ਮੇਦਾਨਿ, ਰਾਮਿ, ਰੈਣਿ, ਰੁਤਿ, ਰਿਧਿ ਆਦਿ ।

(xi) ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਵਾਚਕ ਸਿਹਾਰੀ ਲੱਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

ਅਹਿਰਣਿ, ਆਣਿ, ਸੋਹਾਗਣਿ, ਸਾਹਨਿ, ਸਾਪਣਿ, ਸਉਕਨਿ,

ਕਾਮਣਿ, ਤਪਤਿ, ਤਰੁਣਿ, ਤੇਜਣਿ, ਦਾਮਨਿ, ਦਾਤਿ, ਪਰਦੇਸਨਿ, ਪਾਲਿ, ਪਕੋਸਨਿ ।

ਬੈਰਨਿ, ਮਾਲਨਿ, ਸਿਫਤਿ, ਸਰੀਅਤਿ, ਹਿਕਮਤਿ, ਕੁਦਰਤਿ, ਕੀਮਤਿ, ਨੀਅਤਿ, ਮਿਹਰਾਮਤਿ ਆਦਿ ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਲੀ ਪਦ ਜਦੋਂ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਲਗਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ— ਸੁੰਦਰਿ, ਸੁਜਾਣਿ, ਸਰੂਪਿ, ਸੇਵਕਿ, ਸੁਘਰਿ, ਕਰੂਪਿ, ਭੁਕਿਆਰਿ, ਚੰਚਲਿ, ਨਿਰਗੁਨਿ, ਪਰਧਾਨਿ, ਬੇਪੀਰਿ, ਆਦਿ ।

(xii) ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ, ਅਨਿਸਚਿਤ ਪੜਨਾਂਵਾਂ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦੀ ਬਹੁਵਾਚਕ ਸੰਖਿਆ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਸਿਹਾਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ੳ) ਸੰਤ ਜਨਾ ਕਾ ਪੇਖਨੁ 'ਸਭੁ' ਬਹੁਮ ॥

ਸੰਤ ਜਨਾ ਕੈ ਹਿਰਦੈ 'ਸਭਿ' ਧਰਮ ॥

(ਅ) ਧਰਤੀ ਹੋਰ ਪਰੈ ਹੋਹੁ ਹੋਰੁ ॥

ਏਤੇ ਕੀਤੇ ਹੋਰਿ ਕਰੋਹਿ ॥

ਉਪਰੋਕਤ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚ 'ਸਭੁ' ਅਤੇ 'ਹੋਰੁ' ਇਕਵਰਨ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ 'ਸਭਿ' ਅਤੇ 'ਹੋਰਿ' ਬਹੁਵਰਨ ਹਨ ।

(xiii) ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ— 'ਇਹੁ, ਏਹੁ, ਉਹੁ' ਆਦਿ ਜਦੋਂ ਇਕਵਰਨ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਅੰਕੜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਹੋਣ ਤਾਂ ਅੰਤ ਮੁਕਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਇਹ ਬਹੁਵਰਨ ਹੋਣ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ 'ਹ' ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਲਗਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ੳ) ਜਿਨ ਏਹਿ ਲਿਖੇ ਤਿਸੁ ਮਿਰ ਨਾਹਿ ॥

(ਅ) ਤੂ ਓਨਾ ਕਾ ਤੇਰੇ ਓਹਿ ॥

(xiv) ਜਦੋਂ ਕਿਰਿਆ ਭੂਤਕਾਲ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਕਰਤਾ ਉੱਤੇ ਜੋਰ ਦੇਣ ਲਈ ਉਸ (ਕਰਤਾ) ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

(ੳ) 'ਗੁਰਿ' ਹਾਥੁ ਦੇ ਧਰਿਓ ਮੇਰੇ ਮਾਥਾ ॥

(ਅ) ਸਰਥ ਕਲਿਆਣ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕੀਨੇ ॥

(ਦ) ਗੁਰਿ ਅਮਰਦਾਸਿ ਕਰਤਾਰ ਕੀਅਉ ਵਸਿ ॥

ਜੇਕਰ ਕਰਤਾ ਕਾਰੰਕ ਇਕਵਚਨ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਸਿਹਾਰੀ ਉਸਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ :

(੩) ਜਿਨ ਕਉ ਆਪਿ ਦੇਇ ਵਡਿਆਈ । ।

(੪) ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਆਪੁ ਗੱਖਿਆ । ।

ਵੱਡ ਵਿਚ 'ਆਪਿ' ਕਰਤਾ ਹੈ, ਪਰ 'ਅ' ਵਿਚ ਆਪੁ ਕਰਮ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, 'ਆਪਣਾ ਆਪ '

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤਿਨੀ, ਜਿਨੀ, ਖੁਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਕਈ ਵਾਰ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਲੈ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਲੰਮੀ ਜਾਂ ਛੋਟੀ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਰਨਾਂ ਪੁਗ-ਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸਿਹਾਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

'ਸਾਸਤ੍ਰਗਯ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਸਾਸਤ੍ਰਗ੍ਰਿਗ' 'ਉਤਰਸੀ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਉਤਰਸਿ', 'ਸਤਯ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਸਤਿ', 'ਸੁਆਮੀ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਸੁਆਮਿ' 'ਕਿਨੇ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਕਿਨਿ', 'ਤਲੈ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤਲਿ' 'ਦਰਬਾਰੀ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਦਰਬਾਰਿ', 'ਦੂਬਲੀ' ਦੀ 'ਦੂਬਲਿ' ਅਤੇ ਨੌੜੇ ਦੀ ਥਾਂ 'ਨੇਰਿ' ਆਦਿ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਬਿਹਾਰੀ (੧) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਕੀ ਮਤਲਬ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਦੱਸੋ ।

ਜਾਂ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਬਿਹਾਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਹੜਾ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਦੱਸੋ ।

ਊੜ੍ਰ-ਜਦੋਂ ਬਹੁਵਰਾਨੀ ਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਬਿਹਾਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸੰਬੰਧਕ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—
ਅੱਖੀ = ਅੱਖੀ, ਅੱਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ;

ਪੁੱਤਰੀ= ਪੁੱਤਰੀ, ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ।

ਬਿਹਾਰੀ ਉਸ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਵੀ ਲਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੋਵੇ, 'ਮੈਂ ਕਰਾਂ' ਜਾਂ 'ਮੈਂ' ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।

ਸੋਚੀ = ਸੋਚੀ, ਮੈਂ ਸੋਚਾਂ;

ਠਗੀ = ਠਗੀ, ਮੈਂ ਠਗਦਾ ਹਾਂ ।

ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਮਾਨ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਅੰਤਮ 'ਨ' ਨਾਲ ਵੀ ਸਿਹਾਰੀ ਦੀ ਥਾਂ ਬਿਹਾਰੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

ਚੇਤਨੀ= ਚੇਤਨਿ; ਭਾਵ ਚੇਤਦੇ ਹਨ ।

ਲਹਨੀ= ਲਹਨਿ; ਭਾਵ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਕਈ ਵਾਰੀ ਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਸੰਬੰਧਕ ਦਾ ਕਾਰਜ ਵੀ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

ਨਦੀਗੀ-ਨਦਰਿ; ਨਦਰ ਨਾਲ ।

ਵਿਜੋਗੀ-ਵਿਜੋਗਿ; ਵਿਜੋਗ ਨਾਲ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਅੰਕੜ () ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਹੜਾ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਦੱਸੋ ।

ਜਾਂ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਅੰਕੜ ਦਾ ਕੀ ਮਤਲਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਦੱਸੋ ।

ਊੜ੍ਰ-ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਅੰਕੜ () ਲੱਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਕਵਚਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

ਦੂਤਰੁ ਇਹੁ ਸੰਸਾਰੁ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤਗਾਇਆ ॥

ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਸੰਸਾਰੁ' ਇਕਵਚਨ ਨਾਂਵ ਹੈ, ਪਰਿਤੁ 'ਦੂਤਰੁ' ਤੇ 'ਏਹੁ' ਇਕਵਚਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ—

ਅਮੁਲੁ ਧਰਮੁ ਅਮੁਲੁ ਦੀਬਾਣੁ ॥

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਪੈਰੀ ਵ () ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੈਰੀ ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇੱਕੀ ਵਾਰੀ ਅੰਕੜ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ 'ਸੜ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਸਤੁ', 'ਮਹੜ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਮਹੜੁ' 'ਤੜੁ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੜੁ' ਮਤੇ 'ਬਿਸੁੜਰ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਬਿਸੁੜਰ' ਆਦਿ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੈਰੀ (ਰ) () ਦੀ ਥਾਂ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰੀ ਅੰਕੜ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ 'ਮੜ੍ਹ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਮਿਤੁ' ਅਤੇ 'ਪਵਿੜ੍ਹ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਪਵਿੜੁ' ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਧਾਰਨ ਭੂਤਕਾਲ ਕਿਹਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਨ' ਹੋਵੇ ਤੇ ਜਿਸਦਾ ਕਰਤਾ ਇਕ-ਵਚਨ ਅਨੱਧ ਪੁਰਖ ਹੋਵੇ, ਉਸਦੇ 'ਨ' ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅੰਕੜ ਲਗਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

ਉਤਾਰਿਆਨੁ = ਉਸਨੇ ਉਤਾਰਿਆ ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੋਰ ਸਥਦ ਹਨ—ਨਿਕਾਲਿਆਨੁ, ਬਖਸਿਆਨੁ, ਰਖਿਆਨੁ, ਲਈਆਨੁ ।

ਜਦੋਂ ਕਿਹਿਆ ਦਾ ਅਰਥ ਹੋਵੇ 'ਪਿਆ ਕਰੇ', 'ਪਿਆ ਮਰੇ', 'ਸੜ ਜਾਵੇ', ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਅੰਕੜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) 'ਲੋਗੁ ਨਿੰਦਉ' = ਲੋਕ ਪਿਆ ਨਿੰਦੇ ।

(ਅ) 'ਜਲਨੁ' ਸਿ ਬਾਹੜੀਆਹਾ ।

ਕਈ ਸਥਦ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਨਾਲ ਹੀ ਅੰਕੜ ਲੱਗਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਕਿਤੂ, ਸਭਤੂ, ਬਿਨੁ, ਬਿਦੁ, ਧਾਤੁ, ਬਿਖੁ, ਰਤੁ, ਮਲੁ, ਮਸਤੁ, ਵਖੁ, ਪੇਣੁ, ਰੇਣੁ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਥਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦੁਲੈਂਕੜ () ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ ।

ਜਾਂ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦੁਲੈਂਕੜ () ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਹਤਾ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ ।

ਉੱਤਰ—ਲਹਿੰਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਨਾਂਵ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ—ਨੂੰ, ਜੇਣੁ, ਤੇ—ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ (ਨਾਂਵ) ਨਾਲ ਦੁਲੈਂਕੜ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) ਸਾਹੇ ਲਿਖੇ ਨ ਚਲਨੀ 'ਜਿਦੂ ਨੂੰ' ਸਮਝਾਇ ॥

(ਅ) ਛਰੀਦਾ ਖਾਕ ਨ ਨਿੰਦੀਐ 'ਖਾਕੁ ਜੇਣੁ' ਨ ਕੋਇ ॥

(ਇ) ਵਸਤੂ ਅੰਦਰਿ ਵਸਤੂ ਸਮਾਵੇ ਦੂਜੀ ਹੋਵੈ ਪਾਸਿ ॥

ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਦੁਲੈਂਕੜ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੰਬੰਧਕੀ ਕਾਰਜ ਵੀ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਖੇਹੂ = ਖੇਹ ਵਿਚ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਥਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਾਂ () ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ? ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਕੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ ।

ਜਾਂ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਥਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਾਂ () ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਹੜੇ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਕਾਰਜ ਦਾ ਸਿਕੇਤ ਹੈ?

ਉੱਤਰ—ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਥਦਾਂ ਵਿਚ ਲਾਂ () ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਿਹਾਰੀ (f) ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਈ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) ਅਸੰਖ ਕੁੜਿਆਰ 'ਕੂੜੇ' ਫਿਰਾਹਿ ॥

(ਅ) ਕਬਿਤ 'ਪੜੇ' ਪੜ ਕਬਿਤਾ ਮੂਦੇ ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਸਾਥਿ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਸਾਥੇ', 'ਸੰਗਿ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਸੰਗੇ', 'ਪੂਰਿ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਧੂਰੇ' ਅਤੇ 'ਉਪਰਿ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਉਪਰੇ' ਸਥਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਥਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦੁਲਾਈਆਂ/ਦੁਲਾਵਾਂ () ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ? ਉਦਾਹਰਨ ਸਹਿਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ ।

ਜਾਂ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਥਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦੁਲਾਈਆਂ () ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਹੜੇ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਕਾਰਜ ਲਈ ਹੈ? ਉਦਾਹਰਨ ਸਹਿਤ ਦੱਸੋ ।

ਉੱਤਰ—ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦੁਲਾਈਆਂ/ਦੁਲਾਵਾਂ () ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਥਾਨਵਾਚੀ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਹੋਈ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) ਇਹ ਕਿਨੇਹੀ ਆਸਕੀ 'ਦੂਜੇ ਲਗੇ' ਜਾਇ ॥ (ਦੂਜੇ ਨੂੰ)

(ਅ) ਇਨੀ ਨਿਕੀ 'ਜੰਘੀਐ' ਥਲ ਟੁੰਗਰ ਭਵਿਤਿਮ ॥ (ਜੰਘਾਂ ਨਾਲ)

(ਦ) ਵਸੀ ਰਬ 'ਹਿਆਲੀਐ' ਜੰਗਲੁ ਕਿਆ ਟੁੰਡੇਹਿ । (ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ)

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ 'ਅੰਦਰ' 'ਨਾਲ' ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਹੋਵੇ, ਉੱਥੇ ਵੀ ਟੁਲਾਈਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ-

'ਘੈ ਅੰਦਰਿ', 'ਨਾਵੈ ਨੇ ਲੋਚਦੀ', 'ਨਾਵੈ ਨਾਲ' ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਕਨੌੜੇ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਦੱਸੋ ।

ਜਾਂ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਕਨੌੜਾ ਕਿਹੜਾ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ ?

ਊੱਤਰ—ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕਨੌੜੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਬਾਨਵਾਚੀ ਸੰਬੰਧਿਕ ਦੀ ਸੂਚਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—
ਮੂੰਹਾਂ ਕਿ ਬੋਲਣੂ ਬੋਲੀਐ ਜਿਤੂ ਸੁਣਿ ਧਰੋ ਪਿਆਰੁ । (ਮੂੰਹ = ਮੂੰਹ ਤੋਂ)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪੋ = ਆਪ ਤੋਂ; ਜੀਭੋਂ = ਜੀਭ ਤੋਂ ।

ਸੰਖੇਪ ਊੱਤਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਿਆਂ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਥਲ ਦੇਖ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲਗਦਾ ਹੈ ?

ਊੱਤਰ—ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਵਿਚ ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਅੰਕੜ ਜਾਂ ਸਿਹਾਰੀ ਛਾਲਤੂ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਾਂ ਜਦੋਂ ਇੱਕੇ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਦੇ-ਚਿੰਨ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਨੇੜੇ-ਨੇੜੇ ਹੀ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—'ਨਾਨਕ, ਨਾਨਕੁ, ਨਾਨਕਿ', 'ਘਰ, ਘਰੁ, ਘਰਿ', 'ਮਨ, ਮਨੁ, ਮਨਿ', ਮਤ, ਮਤੁ, ਮਤਿ' ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਸਿਹਾਰੀ ਜਾਂ ਅੰਕੜ ਆਦਿ ਦਾ ਕੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ?

ਜਾਂ

ਕੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਸਿਹਾਰੀ ਜਾਂ ਅੰਕੜ ਛਾਲਤੂ ਹਨ ?

ਊੱਤਰ—ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਸਿਹਾਰੀ ਜਾਂ ਅੰਕੜ ਛਾਲਤੂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਇਕਵਚਨ ਹੈ ਜਾਂ ਬਹੁਵਚਨ, ਪੁਲਿੰਗ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਤੇ ਉਸਦੀ ਕਾਹਕੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਕੇ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਿਹੜੀ ਲਗ ਕਿਵੇਂ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਇਕਵਚਨ ਹੈ ਜਾਂ ਬਹੁਵਚਨ ?

ਊੱਤਰ—ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਵ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਅੰਕੜ () ਲਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਉਸਦੇ ਇਕਵਚਨ ਤੇ ਬਹੁਵਚਨ ਹੋਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅੰਤ ਅੰਕੜ-ਯੁਕਤ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਕਵਚਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇਕਰ ਉਹ ਅੰਕੜ-ਮੁਕਤ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਵਚਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ਅ) ਤਿਨ 'ਨੇਹੁ' ਲਗਾ ਰੱਬ ਸੇਤੀ ॥ ('ਨੇਹੁ' ਇਕਵਚਨ)

(ਅ) 'ਸਤਿ ਕੂੜੇ ਭੁਟੇ 'ਨੇਹ' ॥ ('ਨੇਹ' ਬਹੁਵਚਨ)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਅੰਕੜ-ਯੁਕਤ ਤੇ ਅੰਕੜ-ਮੁਕਤ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚੋਂ ਕਿਹੜਾ ਪੁਲਿੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਹੜਾ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ?

ਊੱਤਰ—ਅੰਕੜ-ਮੁਕਤ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਪਰ ਅੰਕੜ-ਯੁਕਤ ਪੁਲਿੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ—'ਫਕੜ' ਜਾਤੀ ਫਕੜ ਨਾਉਂ ॥ 'ਜਾਤੀ' ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਇਕਵਚਨ ਨਾਲ ਨਾਲ 'ਫਕੜ' ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਅੰਕੜ-ਮੁਕਤ, ਪਰ 'ਨਾਉਂ' ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਲ 'ਫਕੜ' ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਅੰਕੜ-ਯੁਕਤ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕੰਨੇ (ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਹੜਾ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ ?

ਜਾਂ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ-ਕਿਧਰੇ ਕੰਨੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਛਰਕ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ?

ਊੱਤਰ—ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ-ਕਿਧਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਕੰਨੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

ਜੇ ਸਉ 'ਚੰਦਾ' ਉਗਵਹਿ ਸੂਰਜੁ ਚੜਹਿ ਹਜ਼ਾਰ ॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਗਸੁ' ਤੋਂ 'ਗਸਾ', 'ਪੁੰਨੁ' ਤੋਂ 'ਪੁੰਨਾ', 'ਬੰਧਨ' ਤੋਂ 'ਬੰਧਨਾ', 'ਵਾਦੁ' ਤੋਂ 'ਵਾਦਾ' ਅਤੇ 'ਦਾਸੁ' ਤੋਂ 'ਦਾਸਾ' ਸ਼ਬਦ ਬਣੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਸਿਹਾਰੀ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਿਹਾਰੀ (ੳ) ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਬਹੁਤੀ ਵਰਤੋਂ ਸਥਾਨਵਾਚੀ ਪਦਾਂ (Prepositions) ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਉਪਰਿ, ਅੰਦਰਿ, ਸੰਗਿ, ਗੈਲਿ, ਤੁਲਿ, ਨਜ਼ੀਕਿ, ਨਿਕਟਿ, ਪਾਰਿ, ਪਾਸਿ, ਥਾਹਰਿ, ਥਰਾਬਰਿ, ਮਹਿ, ਮਹਿ, ਵਲਿ, ਵਿਚਿ ਆਦਿ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਕਵਚਨੀ ਨਾਂਵਾਂ ਨਾਲ ਸਥਾਨਵਾਚੀ ਸੰਬੰਧਕੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਜੋਂ, ਸਥਾਨਵਾਚਕ ਤੇ ਕਾਲਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ, ਪੂਰਵਪੂਰਨ ਕਿਰਦੰਤ ਨਾਲ, ਅਧੀਨ ਵਾਕੰਸ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ, 'ਨਾ ਅੰਤ ਵਾਲੀ ਸਮਾਨ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ, ਭਵਿੱਖ ਕਾਲ ਵਾਚੀ 'ਸਨ' ਅੰਤ ਵਾਲੀ ਕਿਰਿਆ (ਸਿਵਾਪਸਾਨਿ) ਨਾਲ, ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਪੜਨਾਂਵ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਇਹਿ, ਉਹਿ) ਆਦਿ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਬਿਹਾਰੀ ਕਿਹੜਾ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਹੁਵਚਨੀ ਨਾਂਵਾਂ (ਪੁੰਡੀ), ਆਗਿਆਵਾਚੀ ਕਿਰਿਆ (ਸੋਚੀ), ਸਮਾਨ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਿਆ (ਚੇਤਨੀ) ਤੇ ਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਕ ਦਾ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਣ (ਨਦਰੀ) ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀ ਵ (ੴ) ਤੇ ਪੈਰੀ ਰ (ੴ) ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਿਹੜੀ ਲਗ (ਵਿਣੀ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਪੈਰੀ ਵ (ੴ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀ ਬਾਂਦੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੈਰੀ ਵ ਅੰਕੜ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ : ਜਿਵੇਂ 'ਸਤ੍ਰੁ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਸਤ੍ਰੁ', 'ਮਹਤ੍ਵੁ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਮਹਤ੍ਤੁ' 'ਤੱਤੁ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੱਤੁ' ਅਤੇ 'ਬਿਸੁਭਰ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਬਿਸੁਭਰ' ਆਦਿ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੈਰੀ ਰ (ੴ) ਦੀ ਥਾਂ ਵੀ ਬਹੁਤੀ ਬਾਂਦੀਂ ਅੰਕੜ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਮਿਤ੍ਰੁ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਮਿਤ੍ਰੁ' ਅਤੇ 'ਪਵਿਤ੍ਰੁ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਪਵਿਤ੍ਰੁ' ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦੁਲੈਂਕਤ (ੴ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?

ਜਾਂ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦੁਲੈਂਕਤ (ੴ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਹੜਾ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਲਾਂ (ੴ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਿਹਾਰੀ (ੳ) ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਈ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) ਸਾਰੇ ਲਿਖੇ ਨ ਚਲਨੀ 'ਜਿਦੂ ਕੂੰ' ਸਮਝਾਇ ॥

(ਅ) 'ਵਸਤੂ' ਅੰਦਰਿ ਵਸਤੂ ਸਮਾਵੇ ਦੂਜੀ ਹੋਵੈ ਪਾਸਿ ॥

ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਦੁਲੈਂਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੰਬੰਧਕੀ ਕਾਰਜ ਵੀ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਖੇਹੂ = ਖੇਹ ਵਿਚ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਾਂ (ੴ) ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?

ਜਾਂ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਾਂ (ੴ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਹੜੇ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਕਾਰਜ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਲਾਂ (ੴ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਿਹਾਰੀ (ੳ) ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਈ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(ਉ) ਅਸੰਖ ਕੂੜਿਆਰ 'ਕੂੜੇ' ਫਿਰਾਹਿ ॥ ।

(ਅ) ਕਬਿਤ 'ਪੜੇ' ਪੜ, ਕਬਿਤਾ ਮੂਦੇ ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਸਾਥਿ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਸਾਥੇ', 'ਸੰਗਿ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਸੰਗੇ', 'ਧੁਰਿ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਧੁਰੇ' ਅਤੇ 'ਉਪਰਿ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਉਪਰੇ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦੁਲਾਈਆਂ/ਦੁਲਾਵਾਂ (ੴ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?

ਜਾਂ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦੁਲਾਈਆਂ (ੴ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਹੜੇ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਕਾਰਜ ਲਈ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦੁਲਾਈਆਂ/ਦੁਲਾਵਾਂ (ੴ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਥਾਨਵਾਚੀ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਹੋਈ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

(੮) ਇਹ ਕਿਨੇਹੀ ਆਸਕੀ 'ਦੂਜੈ ਲੁਗੈ' ਜਾਇ ॥ (ਦੂਜੇ ਨੂੰ)

(੯) ਇਨੀ ਨਿਕੀ 'ਜੰਘੀਐ' ਥਲ ਛੂਗਰ ਭਵਿਓਮ ॥ (ਜੰਘਾਂ ਨਾਲ)

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ 'ਅੰਦਰ' 'ਨਾਲ' ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਹੋਵੇ, ਉਚੇ ਦੀ ਟ੍ਰਾਈਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇ—

'ਘਰੈ ਅੰਦਰਿ', 'ਨਾਵੈ ਨੇ ਲੋਚਦੀ', 'ਨਾਵੈ ਨਾਲ' ਆਦਿ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਕਨੌੜੇ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਦੱਸੋ ।

ਜਾਂ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਕਨੌੜਾ ਕਿਹੜਾ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ ?

ਊੱਤਰ—ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕਨੌੜੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਥਾਨਵਾਚੀ ਸੰਬੰਧਿਕ ਦੀ ਸੂਚਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇ—
ਮੁੰਹੋਂ ਕਿ ਬੋਲਣੂੰ ਬੋਲੀਐ ਜਿਤੁ ਸੁਣਿ ਪਰੋ ਪਿਆਰੁ । (ਮੁੰਹੋਂ = ਮੂੰਹ ਤੋਂ)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪੋ = ਆਪ ਤੋਂ; ਜੀਭੋਂ = ਜੀਭ ਤੋਂ ।

